

**Byens natur og fugleliv -
ideer og erfaringer**

Dansk Ornitologisk Forening 1999

Forord

Dansk Ornitologisk Forening (DOF) har i perioden efteråret 1996 til sommeren 1999 gennemført et projekt kaldet *Projekt Mere og Bedre Bynatur*. Projektets formål var dels at pege på og iværksætte konkrete forbedringer af bynaturen dels at engagere en bred kreds af frivillige deltagere i aktiviteterne - og endelig at opnå øget viden om byens naturindhold. Ved bynaturen forstås i denne sammenhæng alle planter og dyr og deres levesteder i byen uanset graden af menneskelig påvirkning. Fokus har dog især været på de mere spontant forekommende dele af bynaturen, hvor vi har koncentreret os om industriområder og stenbroens "natur", der er præget af omskiftelige vilkår med hyppige fysiske forandringer - og ikke på den mere veletablerede havenatur i byens villakvarterer.

Der har i de senere år været en stigende interesse for at forbedre bynaturen. Bl.a. har Danmarks Naturfredningsforening i 1996 arbejdet med temaet "Naturen i Byen", og Landsforeningen Natur og Ungdom har sat fokus på den "lille" natur i kampagnen "Børns ret til krat". Friluftsrådet har bl.a. med kampagnerne "Grøn flag - grøn skole" og "Byens grønne steder - grønne glæder" gjort en indsats for forbedrede naturområder i byen. En lang række publikationer og artikler beskæftiger sig med bynaturen og giver i lighed med dette dokument gode råd til forbedring af bynaturen. En række forslag til forbedring af flere konkrete byområder blev i 1997 udarbejdet af Skov- og Naturstyrelsen under titlen "Projekt Bynatur". I det følgende vil betegnelsen "Projekt Bynatur" dog blive anvendt om DOF's projekt. Nærværende rapport må betragtes som et arbejdsdokument, som redegør for erfaringer, ideer og viden, der er samlet af projektgruppens deltagere. Udover den lønnede projektkoordinator består projektgruppen af en kreds af frivillige deltagere i projektet - alle medlemmer af DOF.

Da arbejdet i projektgruppen således overvejende har hvilet på et frivilligt grundlag, har der ikke været de fornødne tidsmæssige ressourcer til at udarbejde en "i alle ender og kanter" lettilgængelig og overskuelig trykkeklar rapport. Alene rapportens omfang (ca 90 sider) gør at en dybdegående redigering af indholdet (der er skrevet af 4 personer) ville være meget tidskrævende. Vi har derfor holdt os til dette arbejdsdokument.

Rapporten vil kunne ses og downloades fra Dansk Ornitologisk Forenings hjemmeside samt evt. bestilles fra Dansk Ornitologisk Forening. Man vil endvidere på DOF's hjemmeside bl.a. kunne se og downloade en oversigt over de mangeartede aktiviteter der er foregået indenfor projektet. Endelig er der udarbejdet et mere populært idekatalog om projektets ideer, erfaringer og resultater. Idékataloget kan

rekvireres fra DOF.

Det er vores håb at Agenda 21-grupper, Grønne guider, Naturvejledere mv. kan hente viden, ideer og inspiration i rapporten. Interesserede er velkomne til at kontakte projektgruppens deltagere for yderligere oplysninger.

Byens natur og fugleliv - ideer og erfaringer

Disposition og **Indholdsfortegnelse**

1.	Indledning	1
1.1	Hvorfor mere bynatur?	1
1.2	Projekt Mere og Bedre Bynatur	2
1.3	Nærmere beskrivelse af projektets aktiviteter	4
2.	Byens økologiske forbindelser	7
2.1	Storbyens kulturlandskab	7
2.2	Kerneområder og spredningskorridorer	8
2.3	Byens fugle- og andet dyreliv	10
3.	Haver og grønne områder	12
3.1	Fugle i haven	12
3.2	Vandhuller og fuglebad i byen	14
3.3	Byg din egen fuglekasse	16
3.4	Utraditionelle boligløsninger til fugle	19
3.5	Byens parker og grønne anlæg	21
3.6	Naturvenlig parkdrift	22
3.7	Naturindhold på Assistens Kirkegård	25
3.8	Fugle- og faunavenlig beplantning	27
3.9	Foderbrætter og fodring af byens fugle	30
4.	Byens andre "natur"områder	33
4.1	Fugle i gårdmiljøer på stenbroen	34
4.2	Beplantning i stenbroens gårdanlæg	35
4.3	Facadebeplantning	36
4.4	Fugle og bygningsarkitektur	37
4.5	Utraditionelle redeplaceringer i byen	39
4.6	Fuglekasser på altaner	40
4.7	Byens tagetage som levested	41
4.8	Fuglekasser som erstatningsboliger	42
4.9	Fugle i industriområder	43
4.10	Fugle ved arbejdspladser i byen	44
4.11	Natur langs gader og veje	47
4.12	Ruderater og anden "midlertidig" natur i byen	48
4.13	Nye og gamle vådområder i byen	50

5.	Mere og bedre bynatur	52
5.1	Byøkologiske netværk	52
5.2	"Åbent Værksted" og fuglekassebygge-arrangementer	53
5.3	Redekassebygning som beskæftigelsesaktivitet	55
5.4	Fuglekasser i børneinstitutioner	56
5.5	Udenomspleje ved ældreboliger	60
5.6	Pressedækning af grøn-by-aktiviteter	61
6.	Byens fugle- og dyreliv	63
6.1	Gråspurv	63
6.2	Musvit	64
6.3	Stær	65
6.4	Husrødstjert	67
6.5	Solsort	68
6.6	Bysvale	68
6.7	Mursejler	70
6.8	Tamdue	71
6.9	Ringdue	72
6.10	Allike	73
6.11	Husskade	74
6.12	Råge	76
6.13	Tårnfalk	77
6.14	Spurvehøg	78
6.15	Flagermus i byen	79
6.16	Byens øvrige pattedyr	80
6.17	Padder i byen	82
6.18	Byens insekter og sommerfugle	85
Appendiks 1	Bilag med grønne ideer til Bynatur-forbedring ...	86-88

DOF's Projekt Bynatur

Redaktion: DOF's Bynaturgruppe bestående af Bo T. Johansen, John Frisenvænge, Jette Rohde Jensen og Anna Jørgensen.

1. Indledning

side 1

1.1 Hvorfor mere bynatur?

Bytoppen er en omskrivning af det videnskabelige udtryk for et sted, hvor levende væsner udfolder deres liv, en *biotop*. Bytoppen er det sted, hvor mennesket lever sit liv - i byen. Da henved 90% af den danske befolkning i dag lever og bor i byerne, er det vigtigere end nogensinde før, at der gøres en indsats for, at der skabes muligheder for en god livskvalitet for byens beboere - at livet i byen bliver tåleligt for byboerne.

I byen må man undvære den store natur, men til gengæld er det overordentlig vigtigt, at den "lille" natur er til stede i byen. Derfor har byens grønne åndehuller større betydning end man umiddelbart tror. Både forskningen og erfaringen har vist, at grønne steder har en afgørende betydning for både voksne og børn, og at det er vigtigt, at de ikke blot består af store velfriserede græsplæner. Der skal være muligheder for mange forskelligartede oplevelser - herunder naturoplevelser i form af vilde blomster, fugle, sommerfugle, sorte skovsnegle osv.

Mange beboere på stenbroen har mistet den daglige forbindelse til natur, og mange børn oplever en opvækst uden den umiddelbare tilknytning til og oplevelse med natur, som er helt fundamentalt for et barns sunde og naturlige udvikling. Flere og flere af stenbroens beboere bliver fremmedgjorte overfor naturen, hvis ikke der gøres en målrettet indsats for at skabe grønne oaser i storbyerne. Der er også behov for at forsøge at trække den "lille natur" ind på torve og i baggårdene i storbyen - der, hvor en stor del af byens befolkning opholder sig og færdes i det daglige.

Al erfaring viser således, at for at være et egnet levested for arten menneske, skal byen rumme naturen i sig. Skal der skabes forståelse og politisk opbakning for, at naturen i det åbne landskab bevares, må den store del af befolkningen, der lever i byen, have et forhold til - og glæde sig over natur.

I flere og flere storbyer i Vesteuropa er denne erkendelse ved at gå op for mange politikere, byplanlæggere og arkitekter, og mange

initiativer fra forskellige græsrodsorganisationer peger klart i samme retning. Der er en stigende forståelse for, at der i byplanlægningen skal medtænkes større naturindhold både som et fundamentalt livskrav og til glæde for byboerne.

Her sidst i 1990'erne er arbejdet med byøkologi og forøget naturindhold i byerne blevet stadig mere udbredt - bl.a. som et resultat af FN's Riokonference i Brasilien 1992 om miljø, udvikling og lokal miljøbæredygtighed. Det er blevet en trend i tiden over alt i landet, både nationalt og globalt at arbejde med disse forhold i Agenda 21 sammenhænge. Agenda 21 handler om at handle lokalt til gavn for et bedre miljø i bred forstand. Arbejdet med at skabe et rigere naturindhold i byen indgår som en naturlig del af Agenda 21 sideløbende med bestræbelser på at begrænse

side 2

ressourceforbrug, skabe mere sikker trafik m.v. Det handler som ovenfor nævnt om at skabe større livskvalitet for mennesker. Desuden gavnnes naturen af miljøtiltag som ophør af giftsprøjtning, rensning af vandet i våde enge og rodzoneanlæg eller plantning af bynær skov for at beskytte grundvandet.

Som argumenter for mere natur i byen - en grønnere by - kan man desuden benytte **de 10 grønne bud:**

- 1/ grønne områder i byer er en del af vores kulturarv
- 2/ grønne områder modvirker stress
- 3/ grønne områder giver bedre sundhed
- 4/ grønne områder er pengene værd (borgerne vil betale for grønne områder)
- 5/ grønne områder rensner luften
- 6/ grønne områder giver bedre klima
- 7/ grønne områder giver rent vand
- 8/ grønne områder fremmer dyrelivet
- 9/ grønne områder giver plads til grønt affald (lokalkompostering)
- 10/grønne områder giver forståelse for naturen

1.2 Projekt Mere og Bedre Bynatur

Dansk Ornitologisk Forenings bynaturprojekt er gennemført i perioden 1996-1999 og er finansieret ved støtte fra Friluftsrådet, Den Grønne Fond, Københavns Amt og frivillige bidrag. Bl.a. har flere virksomheder på Avedøre Holme støttet projektet. Dertil kommer værdien af deltagernes frivillige arbejde. Dette arbejde fortsætter forhåbentlig i en lang årrække fremover.

Projektet har som formål at stimulere interessen for fugle og natur gennem lokale tiltag, der overordnet set kan være en hjælp til øget forståelse for byøkologi og medvirke til et mere grønt natursyn hos byboere. Det er dermed også en lokal opfølgning på Rio-konferencen. Dette er en væsentlig del af grunden til, at Den Grønne Fond og Friluftsrådet har valgt at støtte og dermed muliggøre projektet.

Projektets hensigt er dels konkret at pege på, hvordan man kan forbedre bynaturen, dels at engagere en bred kreds af lokale frivillige deltagere i aktiviteterne (socialt aspekt) og endelig at opnå øget viden om bybiotopernes rolle som biodiversitetsbaser.

Der blev fra starten udvalgt 3 forskellige typer af byområder i Storkøbenhavn - Nørrebro, Hvidovre og Farum - som projektområder. Tanken var, at lokale styregrupper i de 3 områder sammen med lokale foreninger skulle deltage i en plan for at forbedre livsbetingelserne for fugle og dyr i områdets bynatur. Virkemidlerne kunne f.eks. være giftfri pleje af de grønne arealer, opsætning af fuglekasser og etablering af beplantninger, der giver optimale betingelser for det vilde liv. Som indikator på projektets forløb er antallet og diversiteten af vilde fugle målt løbende.

Projekt Bynatur startede i efteråret 1996, og projektet kan opdeles i 3 faser. Første fase var et pilotprojekt, hvorunder der skulle opbygges et grundlag for lokal aktivitet. Hovedprojektet forløb fra foråret 1997 indtil sommeren 1999 og udgjorde den anden fase. Den

side 3

trede fase består i de lokale styregruppers fortsatte arbejde efter juli 1999, hvor hovedprojektet blev afsluttet og evalueret.

Projektet blev organiseret med en central koordinationsgruppe med det daglige projektansvar i Fuglenes Hus (DOF's hovedsæde), bestående af direktør Claus Oppermann, projektkoordinator Bo T. Johansen og informationschef Judith Berg. Dertil kom lokale koordinatore for aktiviteterne i de 3 projektområder. Det er ved hovedprojektets afslutning DN's lokalkomite-formand i Farum Arne Kølbæk-Pedersen (Farum), biolog John Frisenwænge (Hvidovre) og biolog Anna Jørgensen (Nørrebro). Anna Jørgensen har afløst Peer Lindballe som lokalkoordinator for Nørrebro. Ud over disse er Jette Rohde Jensen (Hvidovre) og Anne Navntoft (Nørrebro) indtrådt i koordinationsgruppen. Fra Nørrebrogruppen har desuden Lone Dyhr i en periode deltaget.

Projektets centrale koordinator har som projektets eneste lønnede medarbejder haft det overordnede daglige ansvar for projektet, udført informationsarbejde, deltaget i symposier m.v. og støttet de lokale styregrupper, som udgør "omdrejningsaksen" i projektet. Den centrale koordinators opgave var bl.a. at yde sekretariatshjælp og mødebistand til grupperne. Projektkoordinatoren har således deltaget i næsten samtlige møder i projektets styregrupper udover de talrige møder i projektets følgegruppe, og særligt nedsatte ad hoc-udvalg (idékatalog-udvalg) i Fuglenes Hus.

Projektets lokalkoordinatorer har sammen med projektets centrale koordinator haft ansvaret for kontakten til de lokale styregrupper. Lokalkoordinatorerne har i lighed med de øvrige lokale deltagere i projektet arbejdet frivilligt og ulønnet for DOF. Koordinatorernes

arbejde har bl.a. bestået i at være udfarende kraft i lokalområdet. De har skaffet et utal af kontakter lokalt, og varetager et meget omfattende praktisk arbejde med bynatur i lokalområdet. De har været bindeled mellem projektets centrale koordinationsgruppe og de lokale styregrupper. Dette arbejde er med tiden delt mellem de 5 lokale deltagere i koordinationsgruppen. Med til opgaven hører en stadig større andel skrivebordsarbejde, bl.a. udarbejdelse af småstatistikker, delrapporter og rapporter fra et stadigt voksende projekt.

De lokale styregruppers funktion var bl.a. at varetage det lokale arbejde med at videreføre projektets ideer ud i "baglandet". En vigtig opgave var at organisere de lokale praktiske opgaver som opsætning, rensning og eftersyn af redekasser og foderhuse, vedligeholde kontakter til lokale personer, kontakt til lokalpresse m.v. Sidst, men ikke mindst havde styregrupperne ansvaret for, at de vigtige fugletællinger blev udført. Styregrupperne bestod af DOF-medlemmer og deltagere fra beslægtede organisationer.

De nuværende deltagere i styregrupperne er interesserede i at fortsætte arbejdet for DOF og for forbedring af bynaturen i de kommende år ind i det nye årtusinde, dvs. efter projektets

side 4

"officielle" afslutning i 1999. Det er på denne baggrund hensigten at videreføre projektet på frivilligt grundlag efter sommeren 1999. En central koordinationsgruppe på frivilligt grundlag søges derfor opbygget i Fuglenes Hus i efteråret 1999. Projektet havde i første omgang af resourcemæssige årsager valgt at satse på kun tre kommuner/bydele, men det er stadig håbet, at projektets idégrundlag (konceptet) kan brede sig "som ringe i vandet" i perioden efter sommeren 1999 - ikke kun i Hovedstadsregionens byområder, men også gerne til andre dele af landet.

Projektet har i løbet af projektperioden etableret samarbejde med flere lignende (aktiverings)projekter. Vi har således haft tæt kontakt til "Åbent værksted" i Farum kommune, til Økologiske Igangsættere (Byhavenetværket) på Nørrebro, Avedøre Stationsby-miljøprojektet (via projektets grønne guide), Quark-centret i Hvidovre (kommunens byøkologiske naturcenter) og beskæftigelses-projektet "Ud af røret" samt Genbrugsværkstedet i Multihuset i Hvidovre kommune, og Agenda-centret i Albertslund - for blot at nævne nogle få samarbejdspartnere. For at styrke projektets faglige indhold og erfaringsopsamling har vi indledt et samarbejde med FCSL (Forskningscenter for Skov og Landskab). Endvidere har vi deltaget i flere symposier og konferencer med byøkologisk tema.

En af projektets væsentlige aktiviteter har været de omfattende fugletællinger i projektområderne på Nørrebro, i Farum og i Hvidovre kommuner. Disse tællinger danner grundlag for at vurdere effekten

af projektets aktiviteter. Fugleregistreringer har fundet sted i ca. 25 større og mindre områder, for at skaffe et grundlag for effektiv vurdering af de nuværende og kommende (forhåbentlig mange) års aktive tiltag til forbedring af bynaturen. Fugletællingerne blev gennemført efter en direkte opfordring blandt DOF's medlemmer i de 3 projektområder, samt ved en opfordring i lokalaviserne for at hverve deltagere udenfor DOF's egne rækker. Der meldte sig årligt i alt ca. 30 tællere til at deltage i fugletællingerne i forårsmånederne. Der var et årligt frafald på ca. 10 personer, der ikke gennemførte tællingen. Resultatet af de mange fugletællinger var ved redaktionens slutning stadig under bearbejdelse. Nogle resultater er offentliggjort i foreningens medlemsblad "Fugle og Natur" 1998:1.

1.3 Nærmere beskrivelse af projektets aktiviteter

Projektet har været et meget bredt projekt, der har fungeret som en slags paraply for en række forskellige aktiviteter - aktiviteter der i høj grad har været defineret af hvad de frivillige deltagere har fundet relevant og har haft lyst til at engagere sig i.

Forbedring af fuglelivet på stenbroen. Fugletællingerne har givet os væsentlige og til tider overraskende oplysninger om "natur"værdier og ikke mindst potentialer i byområderne. Der er, i hvert fald for fuglenes vedkommende, god grund til at antage, at vi kan opnå noget større mangfoldighed end tidligere antaget. På Nørrebro har der vist sig et overraskende stort antal fuglearter -

side 5

også flere små sangfugle, som ellers er sjældne på stenbroen. Et yderligere antal arter, bl.a. fluesnapperne, antræffes flere steder på Nørrebro kortvarigt rastende i træktiden, men måske fordi der mangler ynglesteder (redekasser), eller evt. af andre grunde, forsvinder fluesnapperne senere. Det indikerer, dels at der er et potentiale, og dels at der ved renovering/byfornyelse kan skabes yderligere potentialer for sådanne arter selv i tæt bebyggede områder. Fuglene har tilsyneladende en indikatorværdi for selv ganske små ændringer i miljøet (specielt i gårdhaver på stenbroen).

En sammenligning af beplantningen og de fysiske forhold i forskellige typer gårdhaver og naturområder viser sammen med tællingerne, hvad der er årsag til, at nogle gårdhaver har større naturmæssig værdi end andre. Det ser ud til at gårdhaver, hvor der findes mure med klatreplanter (vedbend, vin m.m), er klart mere attraktive for fuglene end gårdhaver uden disse grønne mure. Gårdhaver med buske og små og store træer har flere ynglefugle end gårdhaver uden, og gårdhaver med gode økologiske forbindelser til andre grønne områder har et rigere fugleliv end isoleret beliggende gårdhaver. Det er et fælles resultat i alle optællingsområder, at opsætning af redekasser til hulrugende fugle forøger deres bestand.

Meget kan derfor opnås med en gennemtænkt beplantningsplan og ved at gøre bygningerne fuglevenlige ved f. eks. at efterlade hulrum eller

direkte indbygge redekasser. Dette bør kunne inspirere fremtidens byplanlæggere. Konkrete aktiviteter gennemført af styregruppen på Nørrebro er omtalt i nogle af de følgende punkter.

Industriområdets fugleliv. På Avedøre Holme i Hvidovre har vi gennem ynglefuglekortlægning søgt at dokumentere et industriområdets potentiale som "natur"område. Vi har fundet et uventet rigt fugleliv med over 50 ynglende arter fordelt på eng- og kystfugle, skov- og kratfugle samt fuglearter, som i beton- og asfalmiljøet finder et kunstigt klippelandskab. Vi har også kunnet vise, hvordan fuglene tilpasser sig, ved f.eks. at anlægge reder på bygninger og tekniske installationer. Der er også sat fokus på oplevelsen af fuglene som en del af medarbejdernes trivsel. Som bidrag til forbedring af naturværdien har projektet forestået opsætning af mere end 400 redekasser på omkring 40 forskellige grunde. Derudover er gennemført offentlige ture og fyraftensforedrag, skaffet omtale i aviser og TV og sendt forslag til virksomhederne om faunavenlig beplantning, anlæg af vådområder og pleje af udenomsarealer. Flere steder har der allerede før projektet været initiativer med fuglefodring og opsætning af redekasser, ligesom bevarelse af ubebyggede grunde i en uplejet tilstand bidrager til det rige fugleliv. Projektets erfaringer er nærmere beskrevet i afsnit 4.9-4.10. Avedøre Holmes fugleliv er beskrevet i "Fugle og Natur" 1998:1.

Institutionsmiljøer. Delprojektet omfatter opsætning af foderhuse og redekasser i børnehaver og dialog med pædagoger, børn og forældre om fuglenes vilkår. De opsatte redekasser er forsynet med

side 6

et vindue, hvorigennem børnene kommer tættere på fuglene og får større forståelse overfor levende væsner. Samtidig dokumenteres, at fuglene er villige til at yngle på trods af den uro børnenes leg forårsager. Projektets erfaringer kan overføres på fritidshjem, skoler og andre lignende steder. Af de første 19 redekasser opsat i 1998 i børnehaver i Hvidovre blev de 10 beboet allerede samme år. Projektet er i Hvidovre siden udvidet til 35 børnehaver, og Farum og Nørrebro er også kommet med i efteråret 1998. I alt medvirker mere end 100 børnehaver i Storkøbenhavn. Projektets erfaringer er nærmere beskrevet i afsnit 5.4. En artikel om projektet blev trykt i "Fugle og Natur" 1999:1.

Forbedring af parker. Byparker og andre grønne områder på Nørrebro, herunder De Gamles By og Assistens Kirkegård, er blevet beriget med fuglekasser som følge af Projekt Bynatur. Samtidig er der foretaget ynglefugletællinger i flere af de grønne områder for at kunne dokumentere effekten. Der er også etableret et samarbejde med gartnere og parkforvaltning om beplantningsplaner og skånsom pleje af de grønne områder. Erfaringerne er nærmere beskrevet i afsnit 3.5-3.7.

Gårdmiljøer. I samarbejde med Økologiske Igangsættere på Nørrebro har den lokale styregruppe arbejdet med opsætning af redekasser,

fuglefodring, og rådgivning af beboere, som ville forøge fuglelivet i deres gårdhave. Rådgivningen har desuden omfattet fugle- og faunavenlig beplantning med bærbuske og facadebeplantning. I afsnit 3.8 og 4.1-4.3 er erfaringerne beskrevet nærmere.

Aktivering af byboere. I Farum har lokalkoordinatoren gennem en længere periode arrangeret Åbent Værksted, hvor borgerne selv kan bygge bl.a. foderbrætter og redekasser. På Nørrebro har styregruppen i samarbejde med Københavns kommunes naturvejledere gennemført offentlige fuglekasse byg-selv-arrangementer. Se nærmere i afsnit 5.2.

Beskæftigelsesfremme. I Hvidovre har en produktionsskole og et aktiveringsprojekt for kontanthjælpsmodtagere klaret fremstilling af de lokalt anvendte redekasser. Det kan måske føre til, at lokale beskæftigelsesprojekter i større grad fremstiller redekasser til opsætning på offentlige arealer. Se nærmere i afsnit 5.3.

Faunavenlig beplantning. I Farum og Hvidovre har projektet bidraget til plantning af bærbuske og fuglekrat, hvor småfugle kan finde føde, skjul og bygge reder. Se nærmere i afsnit 3.8.

Fuglefodring. På Nørrebro har projektet opstillet foderhuse og ophængt foderautomater i flere byparker. Foderhusene ledsages af infotavler med billeder af de mest almindelige fuglearter ved foderbrættet og råd til fuglefodring. Fodringen sørger områdets brugere selv for. Foderhuse og -automater indgår også i børnehaveprojektet. Se afsnit 3.9, 5.4 og 5.5.

side 7

Information om naturen i byen. Målet med hele projektet har været gennem information og det gode eksempel at inspirere til handling til gavn for naturen i byen. Dette er bl.a. gjort ved ekskursioner, hvor folk har kunnet opleve bynaturen og bese projektets aktiviteter. På Nørrebro har styregruppen samarbejdet med Formidlingscentret ved Assistens Kirkegård om registrering og formidling af dette områdes naturværdier. Der er i projektperioden løbende udsendt information til offentligheden gennem lokalaviser, fagblade, radio og tv. Projektkoordinator Bo T. Johansen har i Fuglenes Hus besvaret et stort antal telefoniske henvendelser fra både privatpersoner og pressen. Dertil kommer informationsmateriale distribueret til institutioner, virksomheder og andre af projektets kontakter. Endelig er indeværende dokument og det mere populært skrevne idékatalog en del af formidlingsindsatsen. Erfaringerne med PR-aktiviteter i løbet af projektet er nærmere beskrevet i afsnit 5.6.

2. Byens økologiske forbindelser

Byen er i lighed med agerlandet et kulturlandskab, der giver dyr og

planter særlige livsbetingelser. Dette kapitel handler om især store byers geografi og dennes indflydelse på fugle og andre dyrs udbredelse.

2.1 Storbyens kulturlandskab

Storbyen danner et mosaiklandskab bestående af bl.a. veje, stenbro, parker, forstadskvarterer og industrikvarterer. Mosaikken skyldes bl.a., at større byer består af sammenvoksede småbyer med hver deres bymidte og omgivende beboelses- og industrikvarterer. Typisk er bymidten tæt bebygget med fleretagers huse og forretningsstrøg. Uden om dette område finder man de lave huse med haver omkring og i særlige områder industri. Når flere sådanne byer vokser sammen, opstår en kompleks mosaik. Dertil kommer en historisk udvikling, hvor hver by har overskredet sine grænser, og gamle udkantområder er blevet inddraget i bymidten. Et eksempel er de gamle volde, der nu ligger som parker inde i Københavns bymidte. Ældre industriområder er oprindeligt lagt centralt ved havnen eller jernbanen og kan i dag også ligge nær bymidten. I bymidten finder man mere eller mindre isolerede grønne pletter: byparker, kirkegårde, gamle haveanlæg og beplantninger i gårde og på pladser. Dertil kommer idrætsanlæg og grønne fællesarealer ved boligbyggerier. Ofte ligger de største og mest varierede grønne områder i byens udkant: forstædernes villahaver og bynære rekreative naturområder. Bebyggelsesprocenten er generelt lavere i udkanten af byen end i centrum.

Byernes vækst var i begyndelsen reguleret af forsvarshensyn, der kun tillod byggeri inden for bymuren. Det førte med tiden til meget tæt byggeri med risiko for katastrofale brande. Efterhånden som befolkningen voksede, måtte man bygge nye volde og mure uden om de gamle. Da mure og volde i forrige århundrede definitivt havde

side 8

mistet deres militære værdi, forsvandt denne binding, og byerne begyndte for alvor at vokse. De nye industrier tiltrak store mængder arbejdskraft, og byudviklingen skete i en periode stort set uden styring. I dette århundrede har man forsøgt at regulere byudviklingen, så der kun må bygges på dertil udpegede områder. I planlægningen søger man at friholde grønne områder fra bebyggelse af hensyn til borgerne, naturen og fremtidige udviklingsmuligheder. Hovedstadsområdet har siden 1930'erne udviklet sig efter en "fingerplan", hvor grønne kiler mellem "byfingre" bevarer muligheden for et rigt dyre- og planteliv mange kilometer fra bygrænsen. Sådanne grønne kiler finder man også i andre byer, hvis vækst især er sket langs hovedvejene mod nabobyerne, bl.a. i Odense. De grønne kiler kan forbindes indbyrdes af smallere grønne "ringveje" - i København er de lagt i eksisterende ådale og i et tidligere forsvarsanlæg som Vestvolden. De grønne kiler og "ringveje" fungerer som spredningsveje for dyre- og plantelivet mellem storbyens forskellige dele. Denne funktion er nu også officielt anerkendt i byplanlægningen. I regionplanerne for hovedstadsområdet er de grønne områder således opdelt i kerneområder og spredningskorridorer, der hver for sig anses for betydende for de

samlede biologiske interesser.

2.2 Kerneområder og spredningskorridorer

Dyre- og plantelivet i en by forøges, når der eksisterer et tæt netværk af små og store levesteder forbundet med spredningskorridorer. Byggegrunde er f.eks. levesteder for planter, insekter og mus, som igen er føde for større dyr. Vandhuller på byggegrunde, i haver og i parkanlæg huser bestande af padder, blishøns, rørhøns og insekter som guldsmede. Grønne gårde, haver, anlæg og parker indgår også i mosaikken. Jo tættere et økologisk netværk er, desto mere naturværdi indeholder det.

Spredningskorridorer er grønne forbindelser mellem de større grønne områder i byen. De kan bestå af "trædesten" i form af flere små levesteder nær hinanden. Det kan også være linieformede biotoper som en jernbanelinie, en allé, et levende hegn eller en kanal. Vejrabatter, buskadser og vejtræer, jernbaneskrånninger og åbredde tillader planter og dyrs spredning gennem et ellers uegnet landskab. I byer som f.eks. Odense og Næstved løber en å i et grønt bånd helt ind gennem centrum. Selv fra centrum af Odense kan man høre lærkesang. Flere steder strækker byen sig stjernemæssigt langs hovedlandevejene væk fra centrum, og der ligger grønne kiler ind mod bymidten. Hovedstadsområdetets fingerstruktur fungerer på samme måde.

Nogle spredningskorridorer fungerer alene som "transportvej" mellem levesteder, idet dyrene ikke kan leve i korridorerne i længere tid. Det kan være en vejrabat eller et andet område, der fungerer som vandrerute mellem bedre levesteder. Andre spredningskorridorer er områder, hvor dyrene kan finde føde og opholde sig i nogen tid, men som er for små til at de kan yngle og opretholde en levedygtig bestand. Atter andre korridorer kan opretholde en mindre bestand, der forbinder større bestande i hver ende af korridoren.

side 9

Kerneområderne kan være større sammenhængende områder med mange forskellige dyre- og plantearter og store bestande. Kerneområderne har også betydning for en række sjældne plante- og dyrearter, som herfra kan sprede sig til andre naturområder. Mange dyre- og plantearter kræver store områder for at overleve. I store kerneområder reduceres også påvirkningerne fra det omgivende storbyfund. Kerneområderne omfatter overvejende naturområder og småbiotoper, men også de mellemliggende landbrugsområder samt skov og fritliggende bebyggelse i lokalområdet indgår. Begrebet kerneområde kan både anvendes om store regionale naturområder og - på det lokale plan - om parker og kirkegårde, som kan fungere som udgangspunkt for fugles kolonisering af omkringliggende gårdhaver på stenbroen.

Udenfor kerneområderne findes mindre bestande, der - evt. via spredningskorridorer - står i forbindelse med kerneområdernes bestande. Meget små bestande kan have svært ved at overleve på længere sigt uden jævnlig indvandring af individer fra andre bestande. En

lille bestand risikerer lettere at uddø i forbindelse med udsving i bestanden end en stor. Indavl øger i små bestande sårbarheden overfor sygdomme. Er flere bestande indbyrdes forbundne, kan et ledigblevent sted koloniseres igen, og en skrantende bestand kan reddes ved indvandring af individer fra nabobestande. Derfor kan en bestand forsvinde alene ved at afskære en vandringsvej eller dele den i 2 mindre bestande med en barriere imellem. Forekomsten af dyr i små områder som en plads, en gårdhave eller en isoleret park afhænger dermed ikke kun af spredningskorridorer, men også af eventuelle barrierer. Barriererne kan være befærdede vejanlæg, som ikke sikkert kan krydses. Der kan også være andre forhindringer for at en art kan spredes. Hvad der er spredningskorridor, og hvad der er barriere, varierer fra art til art. En å kan være en barriere for landdyr og spredningsvej for fisk.

Nogle dyr er meget afhængige af eksistensen af sikre vandringsveje. F.eks. vandrer de fleste paddearter mellem ynglesteder i vandhuller og levesteder på land, og trafikerede veje kan forhindre deres forekomst på ellers velegnede lokaliteter. Det ses f.eks. i Hvidovre, hvor padderne holder til i haver i omegnen af en sammenhængende parkstribe med vandhuller. Padderne udbredelse i området begrænses af en jernbane og befærdede vejstrækninger. Også afstanden mellem egnede levesteder, dvs. tætheden i netværket af levesteder, har betydning. Parkerne i det indre København omgives af et flere kilometer bredt bælte med befærdede veje, og der er i dette område tillige kun få vandhuller. I dag vil der derfor ikke kunne indvandre frøer til vandhuller i det indre København på grund af mangel på egnede levesteder og spredningsveje i omegnen. De frøer, der lever i enkelte parker i det indre København, er blevet udsat. Dyr med en højere grad af mobilitet kan derimod kolonisere alle egnede levesteder.

side 10

Dyr har forskellig evne til at trænge igennem byens mindre velegnede områder. Ræve findes overalt i byen. De har tilpasset sig en bred vifte af mulige levesteder, og de krydser let gader for at nå fra have til have. Pindsvin og egern har sværere ved at trænge frem. Deres mobilitet er lavere, og de har mere snævre krav til levestedet. Disse findes især i forstadsområder. Egern har dog formået at trænge ind i flere parker i det centrale København. Fugle kan let overvinde barrierer, og der yngler fugle stort set overalt i byen.

2.3 Byens fugle- og andet dyreliv.

Som biotop betragtet er byen en nyskabelse. I Middelhavsområdet har byerne godt nok eksisteret i årtusinder, men det er stadig kort tid i evolutionsmæssig sammenhæng. Alligevel har visse arter som gråspurv knyttet sig så stærkt til mennesket, at de forsvinder, hvis en bebyggelse opgives. Dette skyldes, at bl.a. opvarmede huse og et rigt fødeudbud tillader arter at trænge frem i områder, hvor de ellers ikke ville kunne klare sig. Byens fugle- og andet dyreliv

stammer fra andre biotoper, hvor især skove og klippelandskaber har leveret mange arter. Haver med buske og træer passer skovens og krattets fuglearter godt. Bygningerne ligner med nicher, taghuller og tagudhæng klipper, hvilket arter som tamdue (klippedue), gråspurv, husrødstjert, musejler, hvid vipstjert og stenpikker har fundet ud af. Derimod har engfugle og mange pladskrævende arter svært ved at finde egnede levesteder i byen.

F.eks. forekommer gulspurven og andre af agerlandets fugle ikke i det indre København, mens skovsangeren, der er knyttet til gammel løvskov, findes i det meste af byen. Skovsangerne finder egnede levesteder i gamle parker og anlæg. Dette gælder i højere grad andre sangere som løvsangeren, der er mindre specialiseret end skovsangeren. Byens naturområder er i reglen for små til at tilfredsstille pladskrævende arter som rovfugle og sortspætter. Undtagelser findes - bl.a. har spurvehøg, tårnfalk og natugle tilpasset sig til at søge bytte over et stort område i byen. Fiskehejrer yngler i Frederiksberg Have i København, hvorfra de foretager lange flyvture for at finde føde til ungerne, og forskellige vandfugle raster i alle de større vådområder i København. Storke er et andet - i Danmark efterhånden kun historisk - eksempel.

Byens fugleliv er overvejende koncentreret i de mere grønne områder. Flere undersøgelser viser en negativ effekt på fuglelivet i forhold til stigende afstand til byens udkant.

- I DOF's havefugle-undersøgelse sås en større forekomst af de fleste fuglearter i landhaver end i byhaver. Enkelte arter viste den modsatte tendens, bl.a. gråspurv og allike. Disse arter er meget stærkt knyttet til bygninger.

- På et mindre plan ses, at stærekasser opsat på Avedøre Holme blev koloniseret mere beredvilligt, når de var placeret nær grønne områder, end hvis de var placeret i midten af industriområdet.

- Undersøgelser af fuglelivet i haver i Albertslund viste, at der

side 11

var flere arter, jo tættere haverne lå ved Vestskoven.

- I ubebyggede områder i Ballerup var der flere fuglearter i områder i udkanten af byzonen end i områder beliggende i bymidten. Tendensen fremmedes af, at grønne områder i byens udkant fremstår naturprægede og parkagtige, mens de i Ballerups bymidte ofte anvendes mere intensivt, f.eks. som idrætsanlæg. Kvalitative forskelle på områderne har derfor også spillet ind.

Parcelhus- og villakvarterer er for mange dyr sammenhængende levesteder, hvor de kan opbygge store bestande. I modsætning hertil ligger gårdhaver som isolerede pletter i et "fjendtligt" miljø uden grønt. Hensyntagen til spredningsmulighederne kan på lokalt plan bruges til at forøge bl.a. fuglelivet. Chansen for at få flere fugle i en gårdhave, hvor man har skabt faunavenlig beplantning, øges, hvis der er gode muligheder for spredning fra lokale kerneområder som

parker, kirkegårde og parcelhuskvarterer. En isoleret gård får færre besøg af potentielle kolonisateurer. Gårdanlæg på Indre Nørrebro med gode muligheder for spredning fra Assistentens Kirkegård havde således i 1998 op til 6 ynglende fuglearter. Et andet gårnanlæg var nærmest fugletomt - husene formede en 5 etager høj mur omkring. Gårdhaver, hvor der ved sanering er revet dele af randbebyggelsen ned, har bedre muligheder for at få et rigt fugleliv end gårde, der omgives af en fæstning af randbebyggelse til alle sider. Rækker af buske og allétrær i gaderne kan i byområder uden ret mange haver fungere som spredningskorridor til de ellers isolerede gårnanlæg.

Ud over beliggenheden spiller områdernes størrelse og mængden af grønt ind. En undersøgelse af fuglelivet på Vesterbro viste en større tæthed af fugle i de sanerede områder med sammenhængende grønne gårdhaver, end i de oprindeligt små adskilte gårde. Forekomst af græs, buske og større træer forøgede mængden af fugle i gårdene. F.eks. fandt man hovedsagelig kolonidannelse hos gråspurv, hvor der både var græs, buske, små træer og større træer. Et lignende resultat fandt man ved at undersøge antallet af fuglearter i parker i København, Ballerup og Køge. Stigende variation i alders- og artssammensætning blandt parkernes træer afspejledes i et stigende antal fuglearter.

Endelig kan man konstatere, at nutidens grønne spredningskorridorer mellem kerneområderne (parker, kirkegårde) på f. eks. Nørrebro har stor betydning for bydelens tætte befolkning, da det herved gøres muligt at gå en sammenhængende "grøn" tur på Nørrebro i inspirerende naturprægede omgivelser. Denne mulighed eksisterede ikke før den omfattende renovering af bydelen. De større biologiske interesseområder i hovedstadsområdet er, i det omfang de ikke er sårbare overfor færdsel, udlagt som del af regionale friluftsområder i erkendelse af sammenhængen mellem naturoplevelser og menneskers velfærd.

Byens fugle viser - hvilket vil fremgå af mange af denne rapports afsnit - en stor tilpasningsevne. Byfugle er ofte mere tillidsfulde

side 12

overfor mennesker, end fugle der lever i mere "vilde" områder. Det gælder bl.a. solsorten, der i dag findes som sky skovfugle på landet og næsten tamme fugle i byen. Duerne lader mennesker komme ganske tæt på. På Kommunekemi i Nyborg lader stormmåger, der yngler i blomsterkummer, mennesker komme ganske tæt på, og mange steder har gråanden fundet ly i en have. Også andre dyr, bl.a. ræve, kan blive ganske tamme i byen, hvor de ikke oplever jagt og efterstræbelse. Byen påvirker også fuglenes biologi. F.eks. får mejser større kuld i haverne, hvor der er rigeligt med føde, end i skoven. En række arter er gået frem i de senere årtier, fordi de har kunnet tilpasse sig livet i byen. F.eks. er spurvehøgen indvandret til byerne for alvor.

I takt med at bynaturen forbedres, vil der givetvis komme et stadig

rigere fugleliv også inde i udprægede stenbroområder. Eksempelvis er antallet af flagspætter gået frem i mange storbyer og større byer. Dette kan skyldes en mere naturvenlig parkdrift og elmesygens hærgen. I København findes stor flagspætte nu ynglende i en række parker, hvor den ikke tidligere var kendt. Det gælder bl.a. Kongens Have, Enghaveparken og Østre Anlæg. Desuden findes flagspætter i Fælledparken, Søndermarken og i Frederiksberg Have, og på de fleste kirkegårde i København. Flere og flere beboere på stenbroen, der fodrer, oplever derved at få besøg af flagspætter, hvor der fodres med fedt, nødder og mejsekugler m.m. i sommerhalvåret. Spætterne kommer ikke kun om vinteren, men også om sommeren (hvor besøgene også omfatter flagspætternes unger).

3. Haver og grønne områder

I Danmark findes der nu i alt ca. 1,5 millioner haver i byerne, hvortil kommer grønne anlæg, byparker og kirkegårde. Disse områder udgør tilsammen det grønne islæt af byens grønne "byotoper", der huser langt den overvejende del af den "nyskabte" natur i byerne. Disse områder og muligheden for at skabe et endnu større naturindhold heri vil blive behandlet i dette kapitel.

Dertil kommer stenbroens gårdanlæg, torve, pladser og baggårde, og desuden jernbanearealer, industriområder m.v. Disse områder rummer også et vist (specialiseret) naturindhold, og de har ikke mindst et betragteligt potentiale for mere natur - ved en målrettet indsats. Derom handler kapitel 4.

3.1 Fugle i haven

Byernes haver rummer i dag så righoldigt et fugleliv, at de må regnes med blandt Danmarks væsentlige "natur"områder på linje med skove, enge, kystområder og agerlandet. Hvor danskerne tidligere især boede på landet, er vi i dag overvejende blevet bymennesker, og det betyder, at det især er i den nære by-natur, store dele af befolkningen møder naturen og dyrelivet. Dette forstærkes af, at haver og gårdanlæg i Hovedstadsområdet, hvor omkring 1/4 af landets

side 13

befolkning bor, udgør en væsentlig større arealmæssig andel end i resten af landet. Den store udbredelse af haver er sandsynligvis grunden til, at visse arter som blåmejse, musvit og husskade, der findes talrigt i haver, ifølge DOF's atlasundersøgelse publiceret i bogen "Fuglenes Danmark" har tættere bestande i Hovedstadsområdet end i det omliggende landskab.

Bynaturen er af stadig større betydning som levested for store dele af det vilde dyre- og planteliv. Flere undersøgelser har vist, at der i villakvarterer kan være tale om meget store tætheder af både ynglende og gæstende fugle. DOF's havefugle-undersøgelser har vist,

at der lever mere end 100 forskellige arter i danske haver, og at 82 af disse er ynglende, hvilket vil sige, at ca. 50% af de arter, der yngler i Danmark, kan ses fra vore vinduer. Såvel arts- og bestandstæthed kan måle sig med (og endda overgå) hvad man finder i urørt naturskov (1500-2000 par pr. km² i haver mod 1000-1500 par pr. km² i urørt skov). For især flere hulrugende fuglearter har parker og haver m.v. stigende betydning som erstatninglevested i mangel på egnede levesteder i skove og andre naturområder.

Der er en tendens til, at flere og flere fugle og dyr søger til byernes haver, både for at fouragere i vinterhalvåret og for at yngle. Selv om denne udvikling sker på baggrund af en beklagelig udvikling i skovbruget og agerlandet, indeholder den en række positive elementer for menneskets oplevelse af en kontakt med natur. Fugle er en central del af vor naturopfattelse, fordi de er en meget synlig del af vort dyreliv, og de giver som relativt højt placerede i fødekæderne en god indikation for et områdes øvrige naturindhold. Denne nære og let tilgængelige naturoplevelse kan udvides væsentligt ved at skabe endnu bedre alternative levesteder for fugle og dyr. Dette kan gøres gennem en målrettet økologisk forbedring af bybiotopernes kvalitet.

Den enkelte haveejer har en række muligheder for at forbedre sin matrikel i retning af et (endnu bedre) erstatningslevested for skovens fugle. Set i fugleperspektiv udgør villakvarterer et skovagtigt mosaiklandskab med stor fysisk variation - tætte buske, store enkelttræer, trægrupper og plæner afvekslende med små vandhuller, hvor bygninger kan medvirke til at give indtrykket af et klippelandskab - med ynglemulighed for "klippeynglende" fugle som f.eks. mursejler og allike m.v.

Udover en fugle- og faunavenlig beplantning med forskellige løv- og nåletræer, frugttræer, tætte bærbuske, frugtbærende skov- og parktræer, er opsætning af fuglekasser, fodring af fugle om vinteren, og etablering af vandhuller og fuglebade medvirkende til at skabe bedre betingelser for bl.a. de oprindeligt skovlevende fuglearter i havenaturen. Under DOF's Havefugleundersøgelser blev der således fundet større tætheder af de fleste fuglearter og af fugle totalt i haver, hvor der blev fodret, eller hvor der var vandhuller eller fuglebade. Haveejereren vil også kunne ophøre med brug af sprøjtemidler i takt med opsætning af flere redekasser til

side 14

mejser, støre og spurve, der alle er effektive som "bekæmpere" af insekter.

Have"driften" har desuden, på samme måde som skovdriften, stor betydning for havens naturindhold. Uplejede områder i haven, der får lov at gro til og blive til tæt krat, har stor betydning for mange af havens småfugle, som f. eks. solsort, gærdesmutte, rødhals og mange sangere. Kvasbunker og små og større grene (f. eks. fra beskæring

af frugttræer) gør stor gavn for småfugle, insekter svampe og vilde urter, hvis de efterlades i haven og får lov at formolde på stedet. Gamle hullede frugttræer betyder redemuligheder for hulrugende fugle, såfremt de bevares som et alternativ til at plante nye unge frugttræer. For fuglene giver havens uplejede områder muligheder for skjul, fødesøgning og redemuligheder, og opfylder dermed basale biologiske funktioner. Resultatet er et rigere fugleliv. Der blev således i Havefugleundersøgelserne i gennemsnit fundet 259 fugle pr. have med uplejede områder mod 221 fugle pr. have uden uplejede områder.

Den fuglevenlige haves 13 grønne bud:

- 1/ undlad giftsprøjtning
- 2/ indret små vilde hjørner og kvasbunker
- 3/ opsæt redekasser til flere forskellige fuglearter
- 4/ læg foder ud om vinteren (også gerne om sommeren)
- 5/ etabler fuglebad eller vandhul i haven
- 6/ beplant med insekt-tiltrækkende planter
- 7/ undlad for voldsom beskæring af træer og buske
- 8/ lav kompostbunker
- 9/ lad gamle, hule træer stå
- 10/ etabler områder med tætte, lave buske (skjul)
- 11/ beplant med bærbærende buske
- 12/ plant espalier med slyngplanter op ad husmuren
- 13/ sørg for ro og uforstyrrethed

3.2 Vandhuller og fuglebad i byen

Etablering af vandhul, havebassin eller fuglebad opfylder for de fleste organismer fundamentale livskrav, og tiltrækker dermed et nyt og anderledes liv til haven, hvorfor det er ensbetydende med forøgede naturoplevelser for haveejeren/byboen.

Fuglene har året rundt et behov for både at drikke og bade. Derfor har det meget stor betydning, at fuglene har adgang til vand i haven. Faktisk giver det op mod 50% flere fugle i haven ud fra resultater fra DOF's Havefugleundersøgelser uanset havens størrelse. Resultaterne kan formentlig uden videre overføres til grønne områder i byen - parker, gårdanlæg m.v. i byer og storbyer. Dette gælder også i de helt små haver, hvor rækkehushaven på 20 m² også kan virke som en magnet på fuglene, blot man husker at give dem drikke- og bademuligheder.

Et fuglebad kan være af sandsten eller udformet i granit, som dog er ret dyrt. For fuglene er materialet underordnet, blot det

opfylder formålet. En udlevet gammel bradepande kan være udmærket som fuglebad. I tørkeperioder har fuglene svært ved at finde vand naturligt, og da har fuglebadet sin største betydning. I hårde frostperioder, hvor alt er frosset til, har fuglebadet også stor betydning. På frostklare vinterdage kan fuglene bade uden problemer,

da fuglene tørrer fjerdragten v.h.a solens stråler, men på meget kolde og blæsende vinterdage uden sol skal man være varsom med fuglebadet, da fuglene evt. kan få isdannelser i fjerdragten. I løbet af en kold vinterdag skal der fyldes varmt vand i fuglebadet 2-3 gange, for at det er brugbart for fuglene. Det kan være en god ide at lægge plastik i bunden af fuglebadet, så man i frostperioder nemt kan vippe isklumpen ud i tilfælde af bundfrysning, og fylde frisk vand i. I varme sommerperioder skal der bruges en del knofedt for at holde fuglebadet rent for ekskrementer og fri for algevækst.

For at tilgodese flest mulige fuglearter, er det en fordel med flere forskellige vanddybder i fuglebadet, evt. flere fuglebade med hver sin vanddybde. I en egentlig vandhave med rindende vand, der skaber forbindelse mellem flere havebassiner eller fuglebade, er der ofte ideelle betingelser for flere forskellige fuglearter.

Et vandhul eller et havebassin er ensbetydende med nyt og anderledes liv i haven. Vandinsekter, vandplanter, dafnier, guldsmede og småfisk finder hurtigt ad naturlige spredningsveje frem til et havebassin. Dette sker delvis v.h.a. vandfugle, der fungerer som vandplanters og vandinsekters "transportmiddel" mellem vandhullerne. Ofte hjælpes det nye liv i vandhullet på vej af haveejeren ved etablering af havebassinet. Mange havebassiner anlægges for at etablere en bestand af indførte, eksotiske fiskearter - guldfisk og forskellige - ofte ret dyre karper fra Østen, f. eks Koj-karper.

Ofte er interessen for de dyre karper større end haveejeren havde forestillet sig, da vandhullet blev "befolket" med guldfisk og karper. Årsagen er hejren!

I de sidste 20 år er fiskehejren som følge af fredning og milde vintre blevet både mere almindelig og mindre sky i Danmark. Den har i takt med dette etableret flere ynglekolonier i byerne, f.eks i Frederiksberg Have i København. Derfor kan den stadigt oftere opleves i haver og parker i byen, hvor der er små bassiner, vandhuller eller kanaler. Ofte er den i færd med at spise sig mæt i f.eks. guldfisk og karper. Selvom det er en oplevelse at se en hejre tæt på i haven, er der efterhånden mange haveejere, der føler, at hejren er lidt dyr at have på kost. Guldfisk er et nemt og synligt bytte - og desværre er hejrerne næppe bevidst om prisen på de gyldne fisk.

Problemet er endnu så relativt nyt her i Danmark, at det er svært at give helt sikre råd om, hvorledes hejren holdes borte fra guldfiskene i havebassinet.

side 16

Følgende muligheder kan dog forsøges:

- Hejren vil helst vade ud i vandet, når den skal på jagt. Derfor kan det anbefales, at skillelinien mellem vand og bred skæres lodret

af, således at overgangen bliver brat. Sætter man yderligere et lavt hegn op på kanten, er der en chance for, at hejren ikke synes bassinet er helt så tiltrækkende som før.

- Det er ikke alle guldfiskebassiner, der kan gøres dybere. Her er det måske en god ide at anbringe en attrap-hejre ved bredden. Baggrunden er, at hejren i små havebassiner helst jager alene. Hvis den tror, at bassinet er optaget, flyver den måske videre til andre jagtmarker. Attrap-hejrer i plastik kan købes hos en række dyrehandlere (bl.a. Bonnie Dyrecenter) og havecentre med speciale i "vandhaver". Som en mere æstetisk løsning kan anbefales attraphejrer i keramik. De er dyrere, men de pynter gevaldigt i haven.

- En lokke-guldfisk i vandoverfladen kan laves af f.eks. plastik eller af en orangegul kork. Den skal forankres solidt med en snor til en tung sten el. lign. på bunden. Når hejren forsøger at få fat i lokkemaden vil den erfare, at byttet både er uopnåeligt og uspiseligt, og hermed opgive forsøget. Søens rigtige fisk kan herved nå i sikkerhed mellem planterne, og forhåbentlig få fred for den langbenede jæger.

- Hejrer fisker ikke i rørte vande, da de så ikke kan se byttet. Derfor kan en cirkulationsspumpe eller - som en mere æstetisk løsning - et lille springvand med fordel benyttes.

- Det er også en mulighed at forsyne bassinet med gemmesteder til fiskene. Det kan f. eks. være lerkloakrør, der lægges på bunden af bassinet. Hvis man lægger rørene i forlængelse af hinanden, har hejren ikke mulighed for at nå fiskene med sit lange næb.

- Endelig er der mulighed for at afdække bassinet med et net. Umiddelbart er der dog to problemer med denne løsning. Dels pynter et net ikke i haven, dels kan hejren eller andre fugle nemt blive fanget og sidde fast i nettet. Derfor bør nettet kun benyttes om natten og tidlig morgen, således at det fjernes om formiddagen. Hejren søger normalt sin føde meget tidligt om morgenen. Husk også at nettet bør afmærkes, f.eks. med flagrende plastikstykker, samt anbringes og have en farve, så fuglene tydeligt kan se det - også fra luften. Der er måske grund til at understrege, at fiskehejren er totalfredet i Danmark!

I stedet for en guldfiskedam kunne man også i stedet nøjes med det naturlige liv, der indvandrer af sig selv i vandhuller. Faktisk hører fisk ikke rigtigt med til små vandhullers dyreliv, og en række andre dyrearter klarer sig dårligt, hvor der er fisk. Dette gælder bl.a. padderne, hvis levevis og krav til vandhullets udformning er nærmere beskrevet i afsnit 6.17.

3.3 Byg din egen fuglekasse

En måde at forbedre fuglenes vilkår i haven eller gårdhaven på, er ved opsætning af fuglekasser. Fuglekasser kan også skabe flere fugleoplevelser i parken, på skolen eller arbejdspladsen. Det er

ofte mangel på redemuligheder, der begrænser mængden af hulrugende fugle som musvit, blåmejse, broget fluesnapper, rødstjert, stær,

gråspurv og skovspurv. Også andre arter som allike, tårnfalk og flere flagermusearter kan hjælpes med opsætning af redekasser. Årsagen er, at der er blevet færre naturlige redehuller i gamle træer. Gråspurvene har også fået det svært efter vi er begyndt at lukke huller i murene, for at nedbringe varmetabet. Sammen med vinterfodring er fuglekasser nok den væsentligste årsag til, at haverne hører til de fuglerigeste områder i Danmark.

Når man vil opsætte fuglekasser i sit udeområde, melder spørgsmålet sig altid: købe færdige fuglekasser eller bygge sine egne redekasser?

Mange af de billigste fuglekasser på markedet er for små eller for svage i konstruktionen. Det gælder f. eks. stammekasser af birketræ. Det er både billigt, nemt og sjovt at producere sine egne fuglekasser. Og så bestemmer man selv størrelsen og konstruktionen. Kan man fremskaffe nogle ikke alt for gamle brædder 20 eller 25 mm tykke, kan man let "seriefremstille" redekasser hurtigt og nemt.

Det er vigtigt at redekasserne er rigeligt store. Hvilket vil sige, at mejsekasser helst skal være ca. 10 x 14 cm i indvendige mål, og kassens højde ca. 25-30 cm. Størekasser skal helst være mere rummelige, f. eks. 15 x 15 cm, og i højden ca. 30 cm. Spurvekasser må helst ikke være for dybe, dvs. ikke over 25 cm, og meget gerne flere sammenbygget. Indgangshullet skal være ca. 35-40 mm på spurvekasser. Til mejser skal indgangshullet være 32-35 mm. (musvit) og 27-28 mm (blåmejse, sortmejse, sumpmejse). Støre kræver indgangshuller på ca. 5 cm.

Kassen skal gerne have et par huller i bunden til afløb af evt. indtrængende regnvand (slagregn). Låget kan fastgøres med en lågklods eller med et stykke ståltråd over låget, så at kassen let kan åbnes og renses. Man kan evt. beklæde låget med et stykke tagpap, så det holder længere, eller lade låget være svagt hældende, så regnvand løber af. Kasserne bør behandles med træbeskyttelse udvendigt, men undgå miljøfremmede stoffer som f.eks. Gori-træolie. Derimod er linolie et naturprodukt, og den yder samtidig en effektiv beskyttelse af redekassen, så levetiden forlænges i op til ca. 10 år.

Til selve ophængningen benyttes skruer eller øskner, som skrues i hver side. Man bør ikke sømme eller skrue fuglekassen ind i træer, da hullerne kan medføre svampeangreb og svækkelse af træet. Brug hellere en snor. Husk at anvende en vejrbestandig snor, f.eks. en kraftig nylon snor (flagsnor). På kassen kan man evt. montere et bagstykke, som rager ca. 5 cm over og under selve redekassen, og opbinde kassen på træet ved hjælp af dette bagstykke (v.h.a. skruer eller evt. bore hul i bagstykket). Med mellemrum bør snoren løsnes, så den ikke arbejder sig ind i træet, når det vokser. Redekasser kan også monteres på en stage eller ophænges på en væg.

I en villahave eller et gårdanlæg kan mejsekasserne ophænges med ca.

10-15 m mellem hver kasse, og helst så de ikke er synlige fra nabokassen. Der må gerne være lidt overskud af redekasser, da mejser foretrækker en ny kasse til et evt. andet kuld midt på sommeren. Støre- og spurvekasser kan godt hænge tæt sammen, f.eks. på en husgavl. Så kan der måske dannes små kolonier af støre og spurve. Spurvekasserne må gerne være udformet med op til 10-15 boliger i et sammenbygget rækkehus. Hvor mejsekasser typisk hænges i 1-2 m højde over jorden, bør støre- og spurvekasser hænge højere: 3-5 m over jorden eller evt. endnu højere.

Den bedste tid at hænge redekasserne op, er om efteråret, så fuglene kan nå at vænne sig til dem og bruge kasserne til overnatning om vinteren. Det er vigtigt, at mejsekasser får et årligt eftersyn efter ynglesæsonen. Den gamle rede fjernes, men pas endelig på fuglelopper eller andet utøj. Brug gerne en lang tang, ryst reden ud, hæld evt. kogende vand i kassen, og husk endelig at bruge plastikhandsker. Hvis man undlader at rense mejsekasserne om efteråret, risikerer man, at kasserne ikke mere benyttes, hverken til overnatning om vinteren, eller som redested næste forår, og det er både kedeligt for fuglene, men også for en selv, når man har haft besværet med at bygge og opsætte en fuglekasse.

Årsagen til den manglende benyttelse er både fuglelopper og den gamle rede. Fuglelopper opformerer sig i stort antal i løbet af ungetiden, og om efteråret opholder de sig i den gamle rede. Men på efteråret og om vinteren ser man fuglelopper, der sidder udvendigt på kassen, især omkring indgangshullet, klar til at springe over på det første varmblodede dyr, menneske eller fugl der nærmer sig eller passerer redekassen. De unaturligt store opformeringer af fuglelopper i redekasser, skyldes sandsynligvis, at loppernes naturlige fjender, rovbiller m.v ikke forekommer i og omkring redekasser i byer og i haver. Mejserne kan dog lejlighedsvis om foråret selv æde disse plageåndere, men dette er formentlig mest som følge af bolignød.

Opsætning af fuglekasser er altså ikke en garanti for, at de bliver benyttet. Ud over parasitter kan det f.eks. skyldes, at placeringen kan være forkert, eller kvarteret kan være "mættet" med mejseterritorier. Det er heller ikke altid den "tilsigtede" modtager, der flytter ind. Spurve kan både benytte mejsekasser og støre-kasser. Flagermus, egerne, mus, bier og hvepse kan også kolonisere fuglekasserne. Man bør glæde sig over det sjældne besøg. Dog kan hvepseboer være et stort problem.

Mere uvelkomne gæster er rovdyr og ægrøvere. En siddepind kan gøre det nemt for skader og katte at få fat i ungerne, og katte kan i nogle tilfælde springe over på kassens låg. Med en liste på indersiden af kassen under indflyvningshullet får rovdyret svært ved at nå ungerne med pote eller næb. Der bør ikke være grene lige foran indflyvningshullet, hvorfra et angreb kan finde sted. Placering på en glat stolpe kan gøre kassen utilgængelig for katte.

Der findes flere måder at "skadesikre" kasserne på, bl.a. med et stort tagudhæng og evt. tremmer foran indflyvningshullet. Et andet problem er indbrud i kasserne. Husmåren er i stand til at rive låget af en redekasse, hvis den kan få ordentlig fat. Flagspætter er også et problem.

Den store flagspætte er almindeligt forekommende i mange større byer, hvor de nyder gavn af de gamle træer i parker og anlæg. Også i ældre villakvarterer har spætterne det godt. I takt med flagspættens fremmarch i byerne vil der være en øget risiko for "spættehærværk" på trægavle og redekasser m.v. Sådanne spættehærværk på redekasser og trægavle ses dog oftest i skove og i haver og ejendomme beliggende nær skov, f. eks i sommerhusområder. Spættehuller i trægavle skyldes næsten altid unge flagspætter, der søger et sikkert overnatningshul for vinteren. Hakkeriet kan forhindres ved at spænde fiskegarn ud over træværket, helst med en fin maskestørrelse som f. eks rejegarn (ca. 4 mm), så spætterne ikke bliver indfanget. En anden mulighed er at opsætte et "skræmmebillede" af en flagspætte i let overstørrelse, dette har vist sig at skræmme eventuelle skadevoldere væk, formentlig som følge af spætternes aggressive facon, hvorved de hævder territorier. Når spætter går til "angreb" på redekasser (mejsekasser) skyldes det oftest, at de forsøger at plyndre kassen for indholdet af æg eller unger. I enkelte tilfælde kan det skyldes forsøget på at udvide et indgangshul i en mejsekasse til en størrelse (ca. 5 cm) så flagspætterne kan bruge kassen som redested. En mejsekasse er oftest i underkanten af spætters pladskrav, men i stærekasser sker det oftere, at spætter yngler. Man kan montere en metalplade på redekassens indgangshul, så det forhindres at kassen bliver ødelagt ved eventuelt spætteattack.

3.4 Utraditionelle boligløsninger til fugle

At man også kan hjælpe hulrugende arter med utraditionelle boliger, fremgår af følgende eksempel fra Ørnhøj, der er beliggende mellem Holstebro og Ringkøbing. I Ørnhøj findes en gård, hvor der foregår noget ganske særligt. Her bor Villy med sine hunde, sine heste, og - ikke mindst - sine mange stære.

Villy har fortalt os at han har god tid til at sørge for sine stære, da han har forpagtet sin jord ud til naboerne, og nu er pensionist.

Villy har interesseret sig for stære hele sit liv. Da han kom ud at tjene på gårdene som 15-årig, begyndte han at fremstille stærekasser, som han hængte op i træerne, og han fik efterhånden stor erfaring med hvilke typer kasser, stærene foretrak. Siden begyndte han at eksperimentere yderligere. Han har således fået en livslang erfaring med stærekasser. I starten opsatte han almindelige brædekasser af træ til stære på sin fædrende gård - afprøvet forinden naturligvis.

Engang i 50'erne eller 60'erne begyndte han at genbruge sine gamle plasticdunke. I stedet for blot at smide dem ud, hængte han dem op i grantræerne til hans elskede stære, som tog godt imod tilbuddet. Og med tiden satte han rigtig mange plasticdunke op i træerne.

Han finder også tomme 5 og 10-liters ilanddrevne plasticdunke ved Thorsminde og andre steder ved Vestkysten, og hvad er mere nærliggende end at tage dem med hjem, og sætte dem op i træerne, så der bliver endnu flere stæreboliger i hans efterhånden kæmpestore stærekoloni. Han sørger for forinden ophængning at bore hul i bunden af plasticdunken, så vand, der i vinterhalvåret eventuelt trænger ind i stærehuset, kan løbe ud af boligen, inden yngletiden nærmer sig.

I det hele taget er genbrugstanken meget nærværende for Villy. Gamle udslidte bildæk og jerndunke bliver også hængt op i træerne på Villys ejendom, og de har også været beboet af de mange stære i kolonien. I hvert af bildækkene borer han ca. 3 huller, snører dækkene godt sammen, og har opdaget at stærene gerne etablerer småkolonier i ét og samme bildæk! Han har også fundet ud af, at jerndunke ikke er så velegnede - vel fordi der kan trænge vand ind, men ikke ud - og han er holdt op med at hænge jerndunke op i træerne.

Villy har oplyst at der i 1997 var 140 beboede "stærehuse" på hans gård! Man forstår således godt at flere bilister og gående, der bevæger sig forbi på den offentlige vej, ofte smutter en tur ind ad Villys privatvej for at se, hvad det er der foregår med alle de mærkelige ting og sager, der hænger i træerne, og hvorfor der er hvidt på jorden derunder. De nysgerrige tilskuere opdager først til sidst, at alt det ragelse faktisk er beboet af stære.

Hans stærekoloni er sikkert en af Danmarks største, og er vel gradvist vokset gennem de mange år op til denne imponerende størrelse. Villy mener, at ungstærene vender tilbage året efter, og at kolonien derfor vokser og vokser. Hvilket sikkert er rigtigt. Han hænger hvert år flere nye plastic-dunke m.v. op til stærene.

Det er ikke ligegyldigt hvad farve dunkene har. Villy har ophængt sorte, røde, grønne, blå, gule og blanke plasticdunke, og har herved opdaget, at stærene har præference for bestemte farver! De sorte skulle vist være bedst, da de undgår "drivhus-effekten", og ikke bliver overopvarmede. De lyst malede dunke og de helt blanke er knap så attraktive. Villy mener selv, at det er ungstære fra forrige år, der nødsages til at benytte "drivhus-kasserne", altså de lyse dunke, på grund af konkurrencen fra de gamle fugle.

At der er et liv og et leben af den anden verden i maj og juni forstår man, selv om man ikke ved selvsyn har oplevet det, men når man som Villy regner lidt på tallene: 140 beboede kasser er lig med 280 voksne

støre. Der er ca. 5 unger i hver kasse, så det bliver 700 unger i første kuld. Hvad der så er i andet kuld, har Villy

side 21

ikke overblik over. Han mener, at unger fra andet kuld flyver ud sidst i juli måned. Når de 700 unger flyver ud fra kasserne, bliver der for alvor liv omkring Villys gård.

Villy mener, at nogle af hans støre yngler to gange årligt. Det er meget ualmindeligt i Danmark, men i f. eks Syd-England er det kendt, at støre i det mildere klima kan nå at yngle to gange årligt. At størene yngler to gange hos Villy må vel være en kvittering for gode føde- og boligforhold på stedet, og en anerkendelse af Villys store indsats for størene.

Villys støre dukker hvert år op sidst i marts måned. Enkelte år er det dog gået galt for nogle af hans støre, fordi de er ankommet for tidligt. De har været uheldige med snestorme i marts måned, hvor han har fundet flere støre omkommet på hans græsmark, sultet og frosset ihjel. Dengang måren dukkede op i ynglekolonien blev Villy virkelig bekymret for sine mange støre. Heldigvis gik det ikke så galt som frygtet, det var vist kun nogle få unger der måtte lade livet. Villy mener selv, at måren har haft svært ved at få fodfæste på de glatte og afrundede plasticdunke, og derfor sikkert har måttet opgive sit forehavende.

3.5 Byens parker og grønne anlæg

De grønne anlæg fungerer som oaser ikke blot for mennesker men også fugle. Søer huser ænder, blishøns og rørhøns, der sammen med hættemåger nyder godt af gæsternes fodring med franskbrød. Buskadser og træer huser skovens fugle som løvsanger, bogfinke, grønirisk, solsort, sangdrossel, ringdue, rødhals og gærdesmutte. Gamle træer huser stor flagspætte, træløber og mejser. Dertil kommer krager og råger - sidstnævnte kan danne store kolonier. Rederne kan siden genbruges af ugler. Andre dyrearter som ræve holder også til i parkerne. Et beskyttelsesrum i et tilgroet tjørnekrat kan huse en rævegrav. Også sjældnere fuglearter som kernebider og sjagger yngler i ældre parker, og om vinteren gæster silkehaler, finker og grønirisker parkerne.

De grønne anlægs værdi afhænger både af størrelse og variation. Undersøgelser i parker i København, Albertslund og Køge viser, at variation i træernes højde, artssammensætning og alder giver flere ynglepar af de fuglearter, der yngler i trækronerne. Større og tættere buskadser har flere af de arter, som yngler i buske, end mere åbne buskadser. Dette skyldes både en større rigdom på føde og mindre forstyrrelse fra hunde, katte og ræve. Forstyrrelse, bl.a. fra løse hunde, kan forhindre mange fugle i at få ynglesucces.

Undersøgelser har også vist, at visse byparker med meget stor tæthed af ynglefugle, ikke nødvendigvis indeholder den største

artsdiversitet - og dermed ikke er de mest kvalitetsbetonede naturmæssigt set. Dette skal forstås således, at den høje tæthed særligt kan tilskrives mange gråspurve og byduer som følge af overdreven franskbrødfodring fra mange velmenende, især børn og ældre mennesker.

side 22

Afstanden til bygrænsen betyder også noget. Parker beliggende i udkanten af byområdet har flere fugle end isolerede parker i midten af en stor by. Det samme gælder for parker, der er indbyrdes forbundet, f.eks. af en å. Gamle skove omvokset af byen eller kongelige haveanlæg fra 16-1700 tallet kan have mange ynglefugle og somme tider også padder, mens nyetablerede parker har relativt få ynglepar. Grønne anlæg af stor værdi findes også ved boligbyggerier og institutionsbyggerier af ældre dato.

Fra Nørrebro og Østerbro kan nævnes De Gamles By og gamle universitetsbygninger. Her trives stor flagspætte og spætmejsje midt på stenbroen. Kirkegårde hører til de fuglerigeste anlæg i byen. Variationen i løvfældende og stedsegrønne arter tillader en lang række fugle at etablere sig. På Assistents Kirkegård findes en række gamle stynede hængeaske, der huser en rig bestand af mejser - heraf Nørrebros eneste ynglepar af sortmejsje. Desuden findes spurvehøg, ringdue, skovskade, flagspætte, og en lang række småfugle - i alt ca. 20 ynglende arter!. Andre kirkegårde huser kollektive overnatningspladser for skovhornugler, og har desuden ynglende natugler. På Assistens Kirkegård findes desuden egerne og ræv.

I et forskningsprojekt på Centret for Skov og Landskab dokumenteres, at byens parker og grønne områder har stor tiltrækningskraft på foreninger og institutioner. Børnehaver, skoler, idrætsforeninger og friluftsföreninger er topscorere i benyttelse med i gennemsnit ca. 100 besøg om året i byens parker og grønne områder. 100 besøg svarer til ca. to besøg om ugen i gennemsnit. Færrest besøgende er der blandt medlemmer af foreninger inden for kultur, kunst, politik mv. De kommer i parker og grønne områder knap 40 gange om året. Det er især børn og unge, der ofte besøger parker og grønne områder gruppevis. Den ældre del af befolkningen har større tendens til solobesøg - sikkert som led i adspredelse og afstresning. De fleste besøg varer 1-2 timer, og der er en overvægt af besøgende forår og sommer.

3.6 Naturvenlig parkdrift

Parkerne i Danmark har i meget lang tid været drevet ud fra ønsket om, at de skal tage sig godt ud. Derimod har hensyn til fugle- og andet liv været underordnet. Slåede plæner, sterile havegange og velfriserede træer og buske indgår i det gængse billede af en park. Fattigdom på urter og insekter og dermed fødemangel for fuglene er resultatet af den traditionelle parkdrift. Dette billede er nu ved at vende til naturens fordel. Dels er intensiv pleje af parkerne med

hyppig slåning og klipning dyr. Dels har også kommunerne erkendt nødvendigheden af hensyntagen til natur og miljø.

Flere kommuner forsøger helt at undgå sprøjtning på offentlige arealer. Dette afspejles også i parkerne. Nogle steder har man indført "øko-parker", hvor "øko" både går på mere naturvenlig parkdrift med flere vilde planter i stedet for kortklippede græsplæner, en miljøgevinst gennem ophør med sprøjtning og en

side 23

økonomisk besparelse opnået ved mere ekstensiv drift. Resultatet er områder med større naturværdier, flere fugle, blomster, sommerfugle og bier, og dermed mulighed for rigere oplevelser ved et besøg i parken. Set med stadsgartnerens øjne er en større fugle- og dyre-koncentration i sig selv en faktor, som forbedrer vilkårene for økologisk dyrkning og sprøjtefri drift af byens naturområder. Det kan f.eks. give en så effektiv insekt"bekæmpelse", at brugen af sprøjtemidler helt eller delvis gøres overflødig. I løbet af de næste 5 år bliver pesticidanvendelsen i Danmark udfaset både i private haver og på offentlige arealer. Derfor bliver det nødvendigt at tænke i alternative baner mht. insekt- og ukrudtsbekæmpelse. Flere fuglearter er meget effektive som biologiske skadedyrs-bekæmpere.

Alle mejsearter er kendt for selv at konsumere og fodre unger med en ganske betragtelig mængde "skadelige" insektlarver tilknyttet bl.a. frugttræer, og desuden tager de store mængder af f. eks. bladlus. Et musvitpar, der opfodrer unger, fanger mere end 10.000 insekter og insektlarver i yngletiden. Er der tale om bladlus, kan antallet af bladlus, der medgår til opfodring af ungerne, nå op på over 50.000. Derfor er det en god ide at opsætte redekasser til mejser, spurve og stære i bl.a. parker, kommunale grønne anlæg og på kirkegårde.

På kommunale boldbaner, idrætsområder og golfbaner anvender en del kommuner stadig pesticider (insektmidler) mod bl.a. stankelbenslarver og larver af gåsebiller, smeldere og snudebiller, fordi disse larver gnaver græsrødderne over, så der bliver døde pletter på idrætsområdernes plæner. Grønsværen kan ikke så godt tåle angreb af de rodædende stankelbenslarver. Mange steder er dette den sidste hindring for en 100% giftfri kommune.

En umiddelbar løsning for at reducere problemets omfang er at opsætte stærekasser i større stil, og dermed forsøge en biologisk skadedyrsbekæmpelse - måske kombineret med en mekanisk bearbejdning af græsbanerne, hvad der måske også kan reducere problemets omfang. Det er kendt, at stære i overvejende grad opfodrer deres unger med insektlarver - herunder larver af stankelben, som fortrinsvis tages tæt ved reden. Stærene er næppe helt så effektive som insekticider, men til gengæld giver stærekasser mulighed for naturoplevelser som mange sætter pris på. Der er et øget pres for at tænke i alternative baner, eftersom der i mange kommuner er indført totalt stop for brug

af insekticider og andre sprøjtemidler på kommunale arealer.

Udover støre som bekæmpere af stankelbenslarver, er der forskellige andre fugle, der også tager en betragtelig mængde "skadelige" larver i græsbaner - f. eks. råger, skader, krager, alliker og desuden flere mågearter. En andet godt råd til kommunerne er derfor helt at undlade bekæmpelse af råger og skader - vel vidende det er et kontroversielt forslag!

side 24

Gamle løvtræer har en stor værdi for fuglene både som redested og som hjemsted for myriader af insekter. Specielt de hulrugende fuglearter er afhængige af de gamle træer, hvor der er flere naturlige redehuller. Spætterne anlægger fortrinsvis deres redehuller i de gamle træer - især i dødt ved. Bevarelse af gamle træer så længe som muligt er derfor vigtigt for bevarelse af et rigt fugleliv i parken. Ideelt skulle man også lade træerne forfalde efter deres død. Elmesygen hærger også i parkerne, hvorfor der foregår en stor udskiftning af træer, og en kraftig foryngelse i træbestanden i disse år. Dette mindsker mængden af naturlige huller, idet gamle eller syge træer fældes så snart de anses for en sikkerhedstrussel. Man kan dog nøjes med at skære grenene af døde elmetræer, hvorefter de kan fungere såvel for fugle og insekter som for legende børn.

I takt med elmesygens fremmarch opstår der nye levesteder for insekter, svampe og fugle tilknyttet døde elmetræer - i byer først og fremmest stor flagspætte. Elmetræer har haft stor udbredelse i byerne, og forsøg på at stoppe elmesygens fremmarch er stoppet. De fleste elmetræer fældes på roden, og derfor eksisterer de nye levesteder kun kortvarigt, men bl.a. i København har parkafdelingen ført en meget hensynsfuld politik over for svampe, insekter og fugle tilknyttet døde elmetræer. Stammerne af de døde elme bevares som torsoer i 5-6 meters højde til gavn for især spætterne, som her kan søge insektføde og udhugge redehuller i døde træer med blødt ved. Denne bevarelse af elmestammer medvirker sammen med en generel naturvenlig parkdrift til forøget naturindhold i de københavnske byparker - driften efterlader en ikke for velfriseret park. Samtidig er kirkegårdsdriften i København generelt ved at ændres i retning af mere parkpræg og forøget naturindhold, hvilket også gavner den biologiske diversitet i storbyen.

Redekasser kan bidrage til forbedring af fuglelivet i parkerne, og de kan fungere som delvis erstatning til fuglelivet, når gamle træer fældes. Parkernes forvaltning hører ofte under kommunens tekniske afdeling, der skal give tilladelse til opsætning af redekasser. Ved redekasseopsætning i byens parker risikerer man hærverk og tyveri af kasserne. Derfor bør kasserne opsættes i 3-4 m højde, dvs. højere end det normalt anbefales for mejsekassen. Boligmanglen er stor nok til at de benyttes alligevel. Også egern og flagermus kan benytte redekasser opsat i parker. Under Projekt Bynatur er der opsat

redekasser i flere parker og andre grønne områder på Nørrebro. Også andre steder, bl.a. byparker i Århus, er der opsat redkasser i større omfang i de senere år.

Som offentlige rum eksisterer der naturligt nok flere indbyrdes modstridende meninger om, hvordan parkerne bør drives. I kanten af parken kan der opstå konflikt med naboer, hvis haver og vinduer skygges af høje træer. Disse naboer vil ønske at træerne skæres ned. Mange finder, at det ser sjusket og forsømt ud med græsengene mv. i stedet for friserede græsplæner. Men der bør være plads til begge dele i en by. Nogle steder er man begyndt at oprette brugerråd for parkerne til at fremme dialogen.

side 25

En indvending imod ophør af sprøjtning på offentlige arealer er, at det vil give gener for haveejerne. Frygten for spredning af ukrudt til haverne fra mere ekstensivt plejede grønne områder er imidlertid overdrevet. Områder, der slås en enkelt gang om året, domineres af to-flerårige planter, mens ukrudt er 1-årige arter tilpasset stærkt omskiftelige miljøer (f.eks. vejkanter og byggepladser).

Ikke kun fugle men også børn har glæde af vilde krat og højt græs, hvor de kan gemme sig og bygge huler. Mere natur på offentlige arealer kan også give mere indhold i børnenes opvækst. Dette fremfører f.eks. Landsforeningen Natur og Ungdom under mottoet "Børn har ret til krat". Offentligt tilgængelige parker drives dog også ud fra sikkerhedshensyn. Buskadser kan skabe utryghed, fordi de kan skjule kriminelle handlinger. Nogle parkområder er så berygtede, at mange ikke tør færdes der efter mørkets frembrud. I højt græs kan legende børn stikke sig på narkomaners brugte kanyler. Dette bør dog ikke afholde nogen fra at indføre mere naturvenlig parkdrift. Det er de voksnes ansvar at sørge for, at parkerne er sikre for børnene.

Naturvenlig drift af grønne områder var indtil for få år siden uhørt, men nu er det et alment accepteret fænomen. Men der vil nok alligevel være mange steder, hvor det kræver hårde kampe. Et af midlerne er præmiering af særlige indsatser. F.eks. uddeler Friluftsrådet sit "Grønne Blad" til initiativer, der forbedrer forholdene for natur, kultur og formidling i parkerne.

3.7 Naturindhold på Assistens Kirkegård

Gamle kirkegårde regnes for at være områder med særlig høj biologisk mangfoldighed. Assistens Kirkegård udgør arealmæssigt en ikke ubetydelig del af bydelen Indre Nørrebro og er et vigtigt led i byens grønne struktur. Kirkegården er det mest betydningsfulde og største samlede naturområde på Indre Nørrebro. Udviklingen i de seneste år er gået i retning af at tilføre kirkegården mere park- og naturpræg ved en natur- og miljøvenlig kirkegårdspleje - en udvikling, der støttes af Københavns Borgerrepræsentation.

Kirkegården er af uvurderlig betydning for såvel bydelens mennesker,

som for den lokale bestand af vildtlevende fugle. For fuglene er den et livsvigtigt fødesøgnings- og yngleområde. Plejeplanerne vil tage sigte på bevarelse af kirkegårdens karakteristiske og artsrige plantebestand. Nødvendige efterplantninger såvel som nyplantninger tænkes udført med et bredt udsnit af stedsegrønne og løvfældende træer og buske.

Faunaindplantninger - dvs. buske og træer der gavner insekter, smådyr og fugle - foretages i størst mulig grad. Lave, tætte, insektbestøvede, bær- og frugtbærende buske er særlig velegnede til at give føde og skjul til faunaen. Faunaindplantningen på Assistens Kirkegård omfatter bl.a. Bærmispel, Snebær, Hassel, Kvæde, Slåen, Rynket Rose, Paradisæble og forskellige æbletræer.

side 26

Den grønne pleje af kirkegården omfatter kompostering, giftfri ukrudtshåndtering og større rum til vilde planter og dyr. Siden 1983 har der ikke været anvendt pesticider på Assistens Kirkegård. I stedet for anvendes der et bredt udsnit af bunddækkeplanter, der forhindrer uønsket vækst af ukrudt.

De planter, der traditionelt har været plantet på kirkegårde, er rigt repræsenteret på Assistens Kirkegård, bl.a. Taks, Thuja, Edelcypres, Kristtorn, Buksbom og Vedbend. Der er ofte tale om planter med symbolværdi, f.eks. Thuja som Livets Træ, eller den stedsegrønne Vedbend, af H. C. Andersen omtalt som Eviggrøn, som symbol på udødelighed og evigt liv. Heller ikke de for kirkegårde typiske "sørgetræer", hængeformer af f.eks. Bøg, Elm, Ask, Pil, Ærtetræ og Birk, mangler. Sørgetræer er podninger af kviste med hængende vækst på en stamme af den opretvoksende grundform. Den fortykkelse på stammen, som kan ses tydeligt på de fleste Hægebøge i 1-1,5 meters højde, viser podningsstedet.

På Assistens Kirkegård har også en del indførte, mindre almindelige træer fundet plads. Botanisk interesserede gartnere, men også gravstedsejere, har sørget for, at en vandring mellem Assistens Kirkegårds planter er en hurtig rejse jorden rundt, og kan føre os gennem mange lande og tidsaldre. Et af de mest eksotisk udseende træer er nok Abetræet, også kaldet Abernes Skræk pga. de meget spidse, stikkende nåle. Dette træ stammer fra Andesbjergene i Chile og Argentina. Mange andre træer på Assistens Kirkegård er værd at besøge: Læderkrone, Skyrækker, Pagodetræ, Tårefyr, Kryptomerie, Sølvvind, Vandgran, Hjertetræ, Ambratræ, Stennød, Kejsertræ, Trompetkrone og Vingevalnød. Disse arter med deres fantasifulde navne og mere eller mindre fjerne hjemsteder udgør et karakteristisk indslag i kirkegårdens beplantning, som også fremover skal bevares.

Der findes desuden en lang række urter og urteagtige planter på kirkegården, men der er såvidt vides aldrig lavet en egentlig opgørelse og kortlægning af urtefloraen. Et par botaniske specialiteter findes:

svovlgul anemone og vårbrunrod. En eftersøgning kunne måske resultere i flere specialiteter. I perioden 1980-90 er der foretaget en forholdsvis grundig registrering af svampearter på Assistens Kirkegård. Der blev i løbet af årene fundet i alt knap 200 forskellige makroskopiske (større) svampearter, deriblandt flere ret sjældne arter, herunder morkler og flere træboende arter tilknyttet gammel (urørt) skov.

Dansk Ornitologisk Forenings fugletællinger på kirkegården i året 1998 har vist en imponerende artsliste for året som helhed på i alt ca. 50 forskellige gæstende og ynglende fuglearter. Dette er et højt artsantal på stenbroen, og findes næppe andre steder på hele Nørrebro. Ynglende arter på kirkegården omfatter i alt ca. 20 fuglearter. Hyppigst er solsort, gråspurv, husskade, musvit, blåmejse, grønirisk, ringdue, stær og bogfinke i nævnte rækkefølge. Mindre almindelige er gråkrage, allike, gærdesmutte, rødhals,

side 27

skovskade, stor flagspætte, rødstjert, spurvehøg, sortmejse, gransanger og løvsanger. Af pattedyr findes ræv og egern ynglende på kirkegården.

Om vinteren er der mange af vore vintergæster, der dels besøger og dels søger føde på kirkegården. Det gælder bl.a. sjaggere, kvækerfinker, korsnæb, siskener, træløbere, kærnebidere og enkelte vintre meget store flokke af silkehaler.

En sjælden gang kan man opleve "sneppefald" på kirkegården - typisk i november/december måned, hvor nattrækkende skovsnepper udover land også flyver over byerne, og sidst på natten dumper ned fra himlen for at raste og søge føde på beskyttede steder i tæt vegetation på jorden. Man overraskes over at så udpræget en skovfugl kan finde vej til stenbroens indre.

I træktiden om foråret ses flere sangfugle og fluesnapperer, som ikke yngler på stedet. Det gælder bl.a. gærdesanger, skovsanger, og broget fluesnapper og grå fluesnapper - måske som følge af boligmangel. Opsætning af redekasser på stedet kan dog evt. lokke fluesnapperne til at blive og yngle på stedet fremfor som det er tilfældet nu - kun kortvarigt at raste i træktiden i sidste halvdel af maj.

Forsøg med opsætning af mejsekasser (ca. 20, heraf 10 ved veje og stier) på Assistens Kirkegård, i forbindelse med Projekt Bynatur har vist, at allerede i første år opnås en beboelse på ca. 50% i kasserne (musvit og blåmejse), hvilket samtidig er 50% af kirkegårdens samlede mejsebestand. Den anden halvdel af mejsebestanden yngler i naturlige huller i træer, særligt i lave, stynede, knudrede hængeaske - et særkende på Assistens Kirkegård. Også sortmejse findes ynglende i hængeaske på Assistens Kirkegård - formentlig som eneste forekomst på hele Nørrebro. Det har desuden

vist sig, at mejser overvejende benytter kasser placeret ud til trafikerede stier i forhold til kasser placeret i tættere bevoksning, måske som følge af de mere frie tilflyvningsforhold. Men mejserne er desuden tilvænnet vilkårene på stenbroen så godt, at en placering af reden på de mest udsatte steder med megen trafik ikke er noget problem. Heldigvis - da formålet med opsætning af redekasserne udover at ophjælpe mejsebestande primært har været at forøge publikums oplevelser af byens natur på tæt hold.

3.8 Fugle- og faunavenlig beplantning

Indsatsen på det meget vigtige felt vedrørende fugle- og faunavenlig beplantning, samt en nødvendig beplantningsmæssig forudsætning for eksempelvis at forøge fuglebestanden, har vi i Projekt Bynatur hele tiden haft os for øje. Vores største indsats på dette felt må nok siges at være på rådgivnings-, vejlednings- og informationssiden.

Vi har vejledt mange gårdlaug, bestyrelser for boligforeninger, andelsboligforeninger mv. vedrørende fugle- og faunavenlig

side 28

beplantning. Ligeledes har vi forsøgt at påvirke forvalterne i vore primære indsatsområder i projektområderne f.eks. på Avedøre Holme og mange steder på Nørrebro. Desuden har vi på rådgivningssiden haft kontakt med mange (også private haveejere) udenfor projektområderne - i forbindelse med en tilsyneladende mere og mere udtalt afsmittende effekt af projektet - som projektet tidsmæssigt skred frem.

Her spiller det helt klart ind, at der indenfor projektperioden politisk set (mellem Miljøministeren og Kommunernes Landsforening) er vedtaget nogle nye regler for anvendelse af sprøjtemidler, der foreskriver en gradvis udfasning af brug på offentlige arealer. I april 1999 blev der sat en stopper for brug af pesticider i private haver, og det har sat ekstra focus på havens fugle (som et led i biologisk skadedyrsbekæmpelse), insekter og beplantning m.v. Det har afstedkommet en del forespørgsler vedrørende sammenhænge mellem fugle, beplantning og insekter.

Udover dette har det givetvis stor indflydelse, at byøkologi og Agenda 21 er en så klar og accelererende trend i tiden, så at "dønningerne" fra denne trend under alle omstændigheder når DOF (hvor man - især telefonisk - henvender sig, når man ønsker økologisk rådgivning om alt mellem himmel og jord - fra fugl til fisk). DOF har fra starten erkendt denne vigtige funktion i relation til Projekt Bynatur - at fungere som service- og rådgivningscenter for hele landet. Men i løbet af projektperioden har der været en tendens til et øget antal telefoniske henvendelser, der har lagt beslag på en stadig større del af projektets centrale ressourcer.

På det praktiske plan har vi været aktive 2 gange i Hvidovre og Farum kommuner. I samarbejde med den lokale grønne guide og en

landskabsarkitekt ansøgte vi om midler til et fuglevenligt hegn ved en børneinstitution i Avedøre Stationsby i Hvidovre kommune. Formålet var gennem integreret indsats for etablering af naturlige skjulesteder, fødesøgningsmuligheder og redekasser at skabe forbedrede muligheder for et varieret fugleliv - og at bidrage til at trække naturen nærmere byen, og styrke formidlingen af miljø og naturoplevelser, specielt artsdiversitetsbegrebet. Tanken var en delvis finansiering fra institutionen og en delvis finansiering fra fonde. Landskabsarkitektens forslag beløb sig til ca. 130.000,- til planter af hjemmhørende arter. Velbegrundede ansøgninger blev afsendt til flere fonde og Københavns Amts pulje vedr. Naturgenopretning. Trods dette lykkedes det ikke i første omgang at komme igennem med ansøgningen. Senere forsøgte kommunens byfornyelsesmidler, men der gik lidt bureaukrati i sagen bl.a. som følge af kravet medfinansiering. Erfaringen heraf er, at det er relativt tungt at komme igennem med en ansøgning til beplantning, og at det er relativt resourcekrævende at udforme fondsansøgninger, og trættende at fortsætte arbejdet efter afslag.

side 29

I Projekt Bynatur blev vi - efter et indslag om projektet i Københavns Radio - tilbudt et større antal fuglevenlige bærbærende buske og træer ganske gratis. Der var tale om en sommerhusejer i Hornsherred (Ejby) som ved udtynding på sommerhusgrunden ønskede at forære DOF nogle hundrede 2-3 meter høje rønnebærtræer, kirsebærtræer, tjørn, hassel og naur samt enkelte birke og egetræer, samt en del mindre cotoneasterbuske til brug i projektet. Projekt Bynatur tog imod tilbuddet, og hentede selv de fuglevenlige træer og buske på sommerhusadressen i Hornsherred.

Vi fik en aftale i stand med Friarealudvalget i Farum Midtpunkt-bebyggelsen, og i samarbejde med den tilknyttede gartner foretog vi efterfølgende udplantningen på et grønt fællesanlæg i området. Området, hvor udplantningen blev foretaget, er et nærrekreativt område (bag den høje vold ud mod Hillerød motorvejen) der bl.a. fungerer som hundeluftningsområde for beboere i Farum Midtpunkt, men det er samtidig her, mange får deres (måske eneste) daglige naturoplevelser.

Udplantningen fandt sted i november 1997 inden frosten satte ind. Heldigvis var det følgende halve år nedbørsrigt, hvilket betød at de fleste træer og buske overlevede efterårsflytningen. Selv flere hundrede relativt små buske og træer synes ikke af meget, når de bliver plantet på et relativt stort område, men sådanne bynaturforbedringer skal naturligvis ses i et langsigtet perspektiv.

Det er samtidig et eksempel på, at man med et naturprojekt uden de store midler til materialer (beplantning, redekasser mv.) må tænke

i alternative baner, så man trods de manglende økonomiske muligheder, alligevel kan opnå resultater mht. naturforbedring. En presseomtale af et projekt i en regionalradio kan - som i dette tilfælde - af og til medføre uventede reaktioner fra seere/lyttere. Indkøb af planter på planteskoler vil være en omkostningstung foranstaltning, der i Projekt Bynatur ikke (eller kun yderst begrænset) har været kalkuleret med, i forhold til egne aktivitetsmidler.

En ansøgning til Københavns Amt vedr. naturgenopretningsmidler til indkøb af fuglevenlig beplantning og fuglekasser (i alt 87.000 kr.) til bl.a. Avedøre Holme blev kun imødekommet med 25.000 kr. til et større antal (265) fuglekasser.

Der var fra starten af projektet lagt op til, at udgifter til beplantning og redekasser m.v. skulle skaffes via lokale sponsorer, fondsfinancieres eller på anden måde være udgiftneutral for projektet (altså ikke via egne aktivitetsmidler).

Vi har gjort den erfaring at det tilsyneladende er lettere at skaffe midler til fuglekasser frem for f.eks. fuglevenlig beplantning. Dette kan måske bero på en tilfældighed. Den overvejende del af de mange redekasser, projektet direkte har forestået opsætning af, har været udgiftneutral for projektet.

side 30

Mulige ansøgningsfonde til beplantning er bl.a. Tuborgfondet, "Plant et Træ", Den Grønne Fond (dog tvivlsomt til planter), Fonden Træer og Miljø, Amtslige Naturgenopretningsmidler såfremt det ikke opfattes for "Parkagtigt" for blot at nævne nogle ganske få muligheder.

Det vil måske i nogen grad være tilfældigheder der afgør, hvorvidt ansøgninger går til den ene eller anden potentielle tilskudsyder. Trods de mange tilskudsmuligheder til grønne beplantningsprojekter, der forefindes i dag, har vi oplevet det relativt svært at skaffe midler til beplantning. Dette kan måske skyldes, at der er relativt mange ansøgere.

Denne erfaring har vi gjort både i forhold til naturgenopretningsmidler fra Københavns Amt til Projektet Avedøre Holme, og i forbindelse med finansieringen af det fuglevenlige krat ved institutionen i Avedøre Stationsby. I forhold til amtslige naturgenopretningsmidler er det i sagens natur lettere at skaffe midler til trærydning frem for tilplantning, idet mange naturområder lider under ophørt græsning og tilgroning. Nutidens bestræbelser for naturgenopretning omfatter i stort omfang reetablering af tilgroede enge m.v.

3.9 Foderbrætter og fodring af byens fugle

Danske haveejere er flittige til - endda i stigende omfang - at fodre fuglene om vinteren. Det fremgår bl.a. af salgstal fra danske

frøfoder-producenter, af de mange henvendelser til DOF hver vinter ang. foderspørgsmål, og af den meget store interesse for DOF's Projekt Foderbrættælling 1993-96. Produktionen af mejsekugler eller mejsebolde, som de også benævnes, har taget et stort opsving. Danskerne køber i dag mejsebolde og fuglefrø-blandinger for mange millioner kroner. Oplysninger fra en af de danske producenter af frøfoderprodukter, bl.a af mejsekugler og vildfugleblandinger, vidner om en stigende efterspørgsel. Således er produktionen fordoblet i løbet af ca. 15 år, og der fremstilles i dag mere end en million mejsebolde om ugen. En del af denne produktion går ganske vist til udlandet.

Hvis man ønsker at tiltrække mange fuglearter til sin have eller gårdanlæg, er det vigtigt med så varieret foder som muligt. For at tiltrække drosler er det vigtigt at samle æbler ind til vinteren, og man kan så efterhånden smide de plettede eller halvrådne æbler ud på foderpladsen. Frasorterede æbler kan købes billigt hos de fleste frugtavlere helt til udgangen af februar. Frøblandinger er meget væsentlige, specielt de, der ikke indeholder for meget majs eller korn. Dem bryder småfuglene sig ikke om, men spurve og større fugle som duer sætter pris på korn og majs.

En god blanding har meget solsikkefrø, som de fleste arter foretrækker, og desuden hamp, hirse og nødder. De grønne nylonnet med jordnødder er udmærkede til bl.a. spætter og mejser, og

side 31

kombineret med fedt bliver der hurtigt kamp om foderet. En god klump svinefedt eller oksetalg bliver værdsat specielt af mejserne. Mange slags rester fra køkkenet kan bruges, f. eks. groft brød, der ikke er for tørt. Derimod er franskbrød for kaloriefattigt, og det tiltrækker måger og kragefugle til haven, hvad de fleste mennesker ikke bryder sig om, da de holder småfuglene på afstand. *Hvordan* man fodrer er mindre væsentligt. Det kan ske fra foderbræt, foderhus, fra foderautomat, direkte på jorden eller en kombination. I haver må det tilrådes at fodre i en kombination af disse muligheder, bl.a af hensyn til rigelig plads til mange fugle på én gang. Mange fuglearter foretrækker at søge føde på jorden. Fordelen ved et overdækket fodersted er, at foderet holdes tørt, og ikke bliver snedækket. I områder i byer, hvor der ikke (eller helst ikke) må fodres pga. rotteproblemer og tiltrækning af måger og evt. tamduer, kan man med fordel benytte foderhuse med en høj kantliste, så foderet ikke blæser ned på jorden. Desuden skal der fodres med afmålte daglige mængder foder, der bliver spist samme dag. For at kunne rengøre foderhuset, er det en god ide, hvis kantlisten kan aftages på en af siderne.

For at forhindre skader, krager og måger i at tømme foderhuset før småfuglene kommer til, kan man benytte en form for net med maskestørrelse på højst 7 centimeter, eller blot en tråd over kors

på hver af husets sider - det forhindrer de uvelkomne fugle i at tage plads for småfuglene. Der findes andre typer effektive "skadestoppere". F. eks. kan man ophænge mejsekugler i en lang stiv ståltråd, så de lærenemme kragefugle ikke blot trækker snoren med mejsekuglen op på en gren. Mejsekugler kan også ophænges under en omvendt urtepotteskål med bambuspinde forlænget ned forbi mejsekuglen, og fastgjort i siderne med ca. 5 centimeters mellemrum. Mejserne kan da flyve til foderet nedefra, mens skader ikke kan komme til. En såkaldt uskadelig skadeløsning!

Mange fodrer ikke kun om vinteren, men hele sommeren igennem. Der har tidligere været fremført kritik mod fodring om sommeren. Kritikken har bestået i, at ernæringsværdien af f.eks. tørt franskbrød er for lav sammenlignet med den naturlige proteinrige insektkost, som redeunger oftest får. Hvis man fodrer med omtanke, og f.eks. undlader franskbrød, hele peanuts og lign. som ungerne kan kløjes i, men istedet fodrer med forskellige typer frø, knust solsikke og knuste jordnødder, ser det ud til at være et udmærket kosttilskud i perioder med kulde og regn, hvor insekter er vanskelige at skaffe, og ungerne derfor risikerer at dø.

Ved at fodre fuglene i vinterhalvåret forsøger man at fastholde fuglene i havebiotoper, hvor den naturlige insektføde er mindre end i mere ideelle biotoper som f. eks. skov. Man tilbyder hulrugende fugle at blive og yngle i redekasser, og da man samtidig ved, at havefugle generelt har større kuld, og desuden yngler tidligere end skovfugle, "forpligter" det haveejeren til at drage omsorg for afkommet både ved fødetilskud og redesteder, der tager højde for de store kuld. Sådan kunne argumentet for sommerfodring og redekasser med rigelig plads lyde.

side 32

I de seneste vintre har der vist sig kritik af de mejsekugler, der tilbydes på det danske marked. Kritikken har drejet sig om, at nye typer mejsenet, markedsført som miljøvenlige, fordi metalspænderne der lukker nettene er afløst af en svejsning, har vist sig svage i svejsningen, og er gået i stykker, hvorved foderindholdet er faldet ud på jorden. Problemet for fuglene har været, at disse nettyper har været en "fælde" for flere musvitter og grønirisker, som har viklet sig ind i nettet i deres forsøg på at få fat i det tilbageværende foder. Det skal dog siges, at produkterne leveres i en miljørigtig indpakning uden PVC-folie, og bakkerne er hurtigt nedbrydelige. Producenten er efter kritikken gået over til en anden, kraftigere type net med en mere sikker lukning af nettet. Vi har dog kun hørt om få eksempler på "selvfangeret", så det har næppe været et større problem. Et tilfælde, hvor en stær havde hængt fast i netmaskerne med tungen, kunne jo skyldes at stæren havde et forkert tungemål!

At dømme efter de hundredevis af henvendelser, Dansk Ornitologisk Forening hver vinter får, om mejsekugler der ikke bliver spist, er der et stort og reelt problem, der vedrører indholdet og kvaliteten

af mejsekugler. De mange henvendelser har i mindre omfang også omfattet kritik af vildfugleblandinger, og generelt manglende søgning til havens fodersteder. Det er dog umiddelbart vanskeligt at afgøre, hvorfor mejsekugler og andre foderprodukter lades urørt i haven det meste af en hård vinter. Der kan som bekendt være mange andre forklaringer end dårlig kvalitet af mejsekuglerne. F.eks kan mejser og andre småfugle være trukket væk i en hård vinter. At tiltrækket fra Mellem- og Nordskandinavien til Danmark er mindre end normalt kan også være en forklaring. Den aktuelle vinterbestand af bl.a. mejser afhænger desuden af ynglesæsonens forløb den foregående sommer. Dødeligheden i en hård vinter er stor.

I store oldenår med mange bognødder, agern og hasselnødder i danske skove er det naturlige spisebord veldækket, og dermed er behovet for fødesøgning i haver ikke så stort. Der kan også være for meget færdsel og uro i et lokalområde - måske grundet vejarbejde - der gør at fuglene finder andre jagtmarker. Hvis der er ændret på bevoksningen - f. eks en kraftig beskæring af blot enkelte (foretrukne) tætte buske - fortrækker især spurvene. Måske har naboen anskaffet sig en kat, der konstant ligger på lur. Måske er der måger, skader eller andre kragefugle, der dominerer ved foderstederne og jager småfuglene til andre fødeområder. Endelig gør mottoet sig i danske haver mere og mere gældende: "Før konkurrerede fuglene om føden - i dag konkurrerer haveejerne om fuglene"!

Forklaringen kan altså også være dine naboer, der måske har taget "kampen" op med fuglenes favoritføde, eller anskaffet sig en kat! Det er trods alle disse mulige forklaringer på fuglenes fravær antydnet af mange, at mejsekuglerne ikke har samme kvalitet som de havde tidligere. Desuden er der mange helt konkrete eksempler på, at problemet er reelt nok. I en hård vinter kan mejsekuglerne være

side 33

vanskelige at få hul på. De bliver meget hårde, især hvis de ikke er helt friske. Dette er formentlig den væsentligste årsag til manglende benyttelse. De sælges langt ud over, hvad der burde være sidste salgsdato. For meget korn i kuglerne er heller ikke godt. Desuden kan harskning gøre dem uanvendelige. Anti-harskningsmidler kan også være problematiske. Endelig kan insektmidler i mejseboldene (fra frødepoter fra især Syd- og Mellemeuropa) måske kontaminere (forgifte) disse.

Desværre er det ikke kun mejsekugler, der er problemer med. Også vildfugleblandinger af forskellig fabrikat er ofte dårlige "discountblandinger" med al for meget majs og især korn. Det er billigt at fylde 70% hvedekerner i blandingen. Hvedekernerne vejer godt til, men det medfører også klager fra forbrugere i byerne, der ikke ønsker haven omdannet til en mindre hvedemark. Dog skal det siges, at den slags foder er udmærket til duer, fasaner og spurve.

Hvis man hører til den utilfredse type forbruger af mejsekugler, må man enten købe sine produkter andre steder hos andre producenter, klage til producenten, eller man kan selv fremstille sine frø- og fedtfoderblandinger. Det sidste har den fordel, at man selv er herre over indholdet af frø i disse blandinger (men ikke hvor frøene kommer fra, man kan dog købe "økologiske" frø), og hvilken fedttype der anvendes. Her er det en god ide at anvende svine- eller oksefedt, og blande et passende udvalg af fuglenes foretrukne frøtyper heri. Når fedtstoffet er smeltet, kan man så fylde frøene i blandingen. Bl. a. solsikkefrø, hampefrø, knuste nødder og eventuelt rosiner vil gøre blandingen attraktiv for havens musvitter og andre småfugle. Fyrrekogler kan anvendes i stedet for at fylde blandingerne i plastbægre el. lign.. Koglerne dyppes i den smeltede fedtblanding med indhold af forskellige frø, nødder m.v. Fedtfoderblandingen ser da mere naturlig ud. I stedet for at anvende halve kokosnødder kan man benytte en kokosnød, hvor der kun er udskåret en lille del af skallen "en appelsinskive", og herigennem fylde en fedtblanding i den hule kokosnød.

4. Byens andre "natur"områder

Der yngler væsentlig færre fuglearter på stenbroen end i forstædernes haver og byparkerne. Men hustage, altaner og gårdhaver har også deres fugleliv, som viser en forbløffende tilpasningsevne til livet i byen. I visse industriområder trives et helt specielt fugleliv. Desuden fungerer gader og veje som fødesøgningssteder. Dette kapitel går tæt på menneskets dagligdag, hvor vi møder fuglene inde i bymidten eller på arbejdspladsen. Herved afsløres også et potentiale for en forbedring af bynaturen, der - mange byområders fuglefattigdom taget i betragtning - er relativt stort.

side 34

4.1 Fugle i gårdmiljøer på stenbroen

En undersøgelse af fuglelivet på Indre Vesterbro i 1991 viste, at i alt 9 fuglearter ynglede i området. Det var efter aftagende hyppighed tamdue, gråspurv, husskade, solsort, musvit, grønirisk, ringdue, gråkrage og blåmejse. To arter dominerede. I alt udgjorde tamdue 45% af alle ynglepar, og gråspurv udgjorde 80% af de resterende par, når tamdue var fraregnet. De øvrige arter var sammenlignet med disse meget fåtallige. Områdets friarealer udgøres fortrinsvis af gårdhaver og enkelte grønnere områder, bl.a. et areal med tilgroede bunkers. I "den grønne ende", hvor kareerne har større sammenhængende grønne områder i midten, var der flere arter, og mejser og grønirisk var 2-5 gange så hyppige som i området som helhed, mens f.eks. tamdue var mindre hyppig og kun udgjorde 3-5% af fuglene. Det er betegnende,

at gråspurven forekom med enkeltpar i næsten alle gårde, men med kolonier kun i de områder, hvor der var en righoldig vegetation bestående af græs, buske samt små og større træer. Musvit og solsort forekom stort set kun i områder, der også havde gråspurvekolonier, dvs. områder med stort grønt indhold.

At solsorten findes næsten alle steder i Danmark, fremgår bl.a. af, at selv på Danmarks måske mest udprægede stenbro (Indre Vesterbro), findes solsorten som 4'de hyppigste art blandt i alt 9 ynglearter (kun overgået af tamdue, gråspurv og husskade). Solsorten var dog mere end dobbelt så hyppig i "den grønne ende" af Indre Vesterbro sammenlignet med området som helhed. DOF's seneste beregninger viser, at solsorten er DK's suverænt talrigeste fuglearter.

På den egentlige stenbro er støren en ret sjælden fugl. Det skyldes, at afstanden til fødeområder trods alt kan blive for stor eller for besværlig (i højden). Mangel på egnede redesteder kan dog også være den begrænsende faktor på stenbroen.

Mængden og karakteren af vegetation i gårdhaven har stor indflydelse på, hvor mange fugle, der yngler der. Forekomst af græs, buske, små og store træer giver iflg. Vesterbroundersøgelsen et rigere fugleliv, og helst i kombination. I Vesterbroundersøgelsen forekom gråspurv kun i koloni, hvor alle disse elementer var til stede.

En isoleret gård får færre besøg af potentielle kolonisatorer. Gårdanlæg på Indre Nørrebro med gode muligheder for spredning fra Assistents Kirkegård havde således i 1998 op til 6 ynglende fuglearter. Et andet gårdanlæg var nærmest fugletomt - husene formede en 5 etager høj mur omkring. Gårdhaver, hvor der ved sanering er revet dele af randbebyggelsen ned, har bedre muligheder for at få et rigt fugleliv end gårde, der omgives af en fæstning af randbebyggelse til alle sider. Rækker af buske og allétræer i gaderne kan i byområder uden ret mange haver fungere som spredningskorridor til de ellers isolerede gårdanlæg.

Ud over beliggenheden spiller områdernes størrelse og mængden af grønt ind. Vesterbroundersøgelsen viste en større tæthed af fugle i de sanerede dele med sammenhængende grønne gårdhaver, end i de oprindeligt små adskilte gårde. Forekomst af græs, buske og større

side 35

træer forøgede mængden af fugle i gårdene. F.eks. fandt man hovedsagelig kolonidannelse hos gråspurv, hvor der både var græs, buske, små og større træer. Et lignende resultat fandt man ved at undersøge antallet af ynglearter i parker i København, Ballerup og Køge. Stigende variation i alders- og artssammensætning blandt parkernes træer afspejledes i et stigende antal ynglearter.

4.2 Beplantning i stenbroens gårdanlæg

Den tætte bys gårdanlæg kan udformes således at det bliver et lille stykke natur med muligheder for varierede og til tider overraskende eller pudsige naturoplevelser som mere æstetiske naturoplevelser.

Ordet æstetik kommer fra græsk og betyder at sanse og fornemme. Og netop sanselige indtryk, duftene, fuglesang, lyset og dets spil i træernes blade, blomster, farverige sommerfugle, bladene og deres ændring gennem året er værdier, der i større grad findes i et mere naturpræget gårdanlæg end i en asfalteret gård eller et mere traditionelt anlagt gårdanlæg.

Et frodigt og grønt gårdmiljø giver også en friskere luft med mindre forurening og støv.

For at omdanne et gårdanlæg i mere naturvenlig retning kræves forståelse og tilslutning fra beboerne. Beboerne skal have information om hvordan den nye gård kan benyttes og vigtigheden af at bladene bliver liggende og ukrudtet ikke fjernes. Hvis beboerne selv styrer forløbet og føler sig forpligtet overfor resultatet, opnås det bedste resultat. Meget af det praktiske anlægsarbejde kan klares med arbejdsweekender o.lign.

Ved planlægning af et mere naturvenligt gårdmiljø kan der med fordel startes med en kortlægning af de eksisterende forhold.

- nuværende arealanvendelse
- forekomst af fugle, planter, insekter m.v.
- eksisterende beplantning
- rekreativ anvendelse
- bindinger, f.eks. krav fra brandmyndigheder
- plejeniveau
- sammenhæng med andre grønne områder, hvorfra de vilde dyr skal komme.

Herefter kan formuleres et ideoplæg indeholdende:

- ide og målsætning
- æstetisk udformning og "landskabsbillede"
- potentielt naturindhold og fremtidig udvikling
- praktiske tiltag - hvad skal der gøres
- konsekvenser for anvendelsen og fremtidigt plejeniveau
- tekniske konsekvenser
- skøn over omkostninger i forbindelse med etablering og fremtidig drift.

Man kan også starte småt med opsætning af fuglekasser og løbende forbedre gårdanlægget med udplantning af fuglevenlige træer og buske. Lade et område gro til med ukrudt, skabe et fugtigt område vha. regnvand fra taget m.v.

side 36

For at få et rigt fugleliv i gårdhaven peger undersøgelser af fuglelivet i haver og specielt på Vesterbro på følgende elementer: græsarealer, buske, små træer, store træer og facadebeplantning, foruden vand, fodring og opsætning af redekasser. Solsorten er taknemmelig for et frugttræ, der også vil glæde børn og voksne. Grønne mure (med klatreplanter som f.eks. vedbend), og meget tætte buske har meget stor betydning for fugle i stenbroens gårdmiljøer og andre steder i byen, både som skjul og redeplads. Fodring året

rundt (vildtfrø og korn) hjælper også fuglene, og kan til dels kompensere for mangel på naturlig føde. Stauder, énrårig urter med rigelig frøsætning og ukrudtsfrø er også til stor hjælp. Et fuglebad, der giver spurvene mulighed for at drikke og bade, er også en vigtig ting. Man kan desuden hjælpe specielt gråspurve med redemateriale som tørt græs, hundehår, småfjer og dun etc. Lidt sandjord eller let grus elsker gråspurve at sandbade i.

4.3 Facadebeplantning

Slyngplanter er en del af bybilledet, som med deres store arts- og formrigdom og bladenes skønne efterårsfarver ofte er en æstetisk berigelse. De kan trives på voksesteder, hvor der ikke er plads til træer og buske.

Slyngplanter har en positiv indvirkning på bymiljøet. De opfanger støvpartikler og gør dermed luften renere. De producerer ilt, dæmper vinden, og har tillige en støjdæmpende effekt. Slyngplanter beskytter samtidig husfacaderne mod temperatursvingninger, og har også byggetekniske fordele, fordi deres isolerende egenskaber forhindrer varmespændinger i facadens overflader, der holdes forholdsvis tørre. Intakte og vedligeholdte bygningsoverflader påvirkes ikke, som man tidligere har troet, i negativ retning af slyngplanter. Der er tale om en gammel fordom som ikke er underbygget.

Slyngplanterne skaffer livbetingelser for en masse insekter og andre smådyr. Funktionen for faunaen er mangeartet. For fuglelivet er facadebeplantning ensbetydende med skjul og giver samtidig sove-, rede- og fødemuligheder.

Da kun de færreste slyngplanter er selvhæftende, kræver de fleste slyngplanter noget at klatre op ad. Det kan være espalierer, udspændt galvaniseret jertråd el.lign. Kombinationer af forskellige klatrende planter, f.eks. rådhusvin, vedbend, klatrehortensia, clematis og måske slyngroser kan dels æstetisk virke meget tiltalende, og desuden gøre det lettere for flere fuglearter at finde steder til redeplacering, i blandede bevoksninger af klatreplanter.

Til facadedækkende klatreplanter må særligt fremhæves vedbend som den absolut bedst egnede til opfyldelse af de vigtigste funktioner. Vedbend er selvhæftende og hurtigtvoksende. Den vokser nemt op mod 2-3 meter på en vækstsæson afhængigt af plantens vækstbetingelser. Vedbend er den klatreplante, der opnår de største dimensioner - op

til 25 meter i højden, og desuden formår den at brede sig ud vertikalt over en facade samt opnå en stammetykkelse, der overgår alle andre facadeplanter - selv vildvin og rådhusvin, der når en højde af op til 15 meter. Vedbend har desuden den meget store fordel for faunaen, at den - i modsætning til andre slyngplanter - er stedsegrøn. Det betyder, at fugle som f. eks. solsort og gråspurv har mulighed for

at benytte store, tætte vedbend som sovested i vinterhalvåret, oftest som kollektivt sovested. Desuden har fuglene mulighed for at finde skjul og påbegynde redebygning i vedbend i det tidlige forår i april/primomaj, hvor det ellers kniber med at finde egnede redesteder i træer og buske, der endnu ikke er sprunget helt ud og løvhængt ikke er tæt nok. Normalt er gråspurven hulruger, men bl.a. i tætte bevoksninger af vedbend ser man af og til gråspurveleder (kolonier) placeret frit i vegetationen.

Vedbend adskiller sig fra alle andre danske bærbærende buske og træer ved at blomstre om efteråret og først have modne bær i forårsmånederne frem til udgangen af maj - på et tidspunkt hvor alle andre bær i naturen er sluppet op. Modne vedbendbær er dermed en ekstra fødekilde om foråret til bl.a. byens solsorte og stære. De umodne bær (frø) er om vinteren en fødekilde for byens ringduer.

4.4 Fugle og bygningsarkitektur

Ved bygningsrenovering og nybyggeri kan arkitekter medtænke fuglenes vilkår i planlægningen ved f.eks. at indbygge hulrum eller indmure fuglekasser fra starten af byggeriet. Ved renovering fratager man ofte de hulrugende fugle deres tidligere yngstesteder. Dette er f.eks. gået hårdt ud over gråspurven.

Det er dog kun ganske få steder i Danmark, at der findes eksempler på at fuglekasser er indmuret i et byggeri fra starten.

Et eksempel på, hvorledes nogle bygmestre i starten af århundredet udover deres arkitektoniske kunnen ved byggeriet også betænkte de fjerede væsener, udgøres af Byggeforeningshuse fra perioden 1905-1929 i et arbejderkvarter - Lyngbyvejskvarteret - i den nordlige del af København. Byggeriet er virkelig præget af, at der er kælet for detaljen. Og det lige fra hjørnehusenes ornamentale udsmykning til de indmurede fuglekassers tag.

I Engelstedsgadebyggeriet fra 1912 er redekasser tiltænkt stære og gråspurve indmuret i byggeriets gavlparti - på en arkitektonisk ret spændende facon. Således følger de murede kasser de enkelte boligars arkitektur. Har huset frontspids ud mod Engelstedsgade - har spurvekassen det ligeledes! Og er huset med skrånende tag ud mod gaden - har kassen det tilsvarende. Gaden som helhed består af skiftevis huse med spids og med skrånende frontparti.

Redekasserne har en størrelse, så både stære og spurve kan benytte kasserne. Dog er fødegrundlaget i området i dag nok for ringe til, at stære vil slå sig ned der. Men da byggeriet blev opført i

begyndelsen af århundredet lå dette kvarter langt fra hovedstadens centrum, på grænsen til landlige arealer. Så der har været græsmarker og åbne områder, hvor stære har kunnet søge føde - og gode nærliggende

boligmuligheder i de murede kasser.

Men for spurvene har området altid været, og er den dag i dag en ren oase. Så populære har de murfaste redekasser åbenbart været, at indgangshullerne til enkelte af dem på et tidspunkt er blevet tilmuret - sikkert fordi svineriet fra de beboede kasser ned foran husenes indgangsparti har været mere, end de menneskelige beboere har villet affinde sig med. Hvor husene er udstyret med karnapper, har man bedre accepteret ekskrementerne, fordi de endte på taget.

Redekasser af denne type har umiddelbart den ulempe, at det ikke er muligt at rense dem ud om efteråret efter yngletiden. Men for gråspurvene er dette heller ikke nødvendigt, modsat f.eks. mejsekasser. Gråspurvene benytter gerne de gamle, godt sammenfiltrede "væverfugle" reder som lune sovesteder vinteren igennem.

Mærkeligt nok er det kun i Engelstedsgade, man finder de indmurede redekasser. I de andre tilgrænsende gader findes ingen indmurede redekasser på trods af områdets samtidige stil og karakter i øvrigt, men i stedet en masse andre spændende arkitektoniske detaljer.

Som helhed fremtræder boligområdet på en meget charmerende facon - og man føler, at der også er taget hensyn til det helt nære dyre- og planteliv. Der er f.eks. en ganske udmærket bevoksning i de små forhaver - efter storbyens pladsforhold - med enkelte forholdsvis større træer. Der er flere tætte buske samt en varieret bevoksning hvor pladsen er optimalt udnyttet i de små haver. Op ad husene gror flere steder roser og druer, og pergolaer understreger idyllen. I mange af haverne bliver der ydermere sørget godt for fuglenes foderbehov - i sandhed en lille oase i storbyen.

Selve miljøet omkring Engelstedsgade og de 6 tilgrænsende gader med i alt 324 boliger er ganske enestående - velbevaret som det er, med den typiske engelske stil for arbejderbolig-kvarterer. Lange rækker af ensartede, og dog så forskellige huse med hver deres særpræg, med massive skorstene og med de små indhegnede forhaver ud til gaden. Enkelte haver er bevaret fra 1920'erne med de oprindelige tremmestakitter og anden inventar såsom ganske små lysthuse i haverne - eller rester af samme, dog typisk camoufleret af roser. Flere steder ser man ganske små køkkenhaver i en fin mosaik sammen med havernes bevoksning i øvrigt.

Byggeriet i Lyngbyvejskvarteret er udført af "Arbejdernes Byggeforening" i perioden 1905-1929, og er et af Foreningens store byggerier. Byggeriet i Engelstedsgade kom til forholdsvis tidligt, i perioden 1907-12. "Arbejdernes Byggeforening" eksisterede fra 1865 og godt hundrede år frem til 1972, da tiden syntes løbet fra

ideen. Foreningen nåede at opføre 1776 huse, heraf et af de tidlige

og samtidig det største projekt de såkaldte "Kartoffelrækkerne", med i alt 480 huse mellem Øster Søgade og Farimagsgade.

Et andet eksempel på indmurede fuglekasser er fra Rødby Elværk. Elværket stammer fra 1913, og er en tidstypisk pompøs bygning i røde sten og med hvide markeringer. I alt findes på bygningen en halv snes fuglekasser. Murstenene er efterhånden noget "udkradsede" af slitage, og det gør, at det i dag mest er alliker, der bor i de murede kasser. Kassernes arkitektur følger hovedbygningens front "en miniature" med frontspids. En interessant arkitektonisk detalje er at nedenfor lurer katten! Endda på begge sider af porten. Datidens arkitekter kælede vitterlig for detaljen!

Om elværkets historie og arkitektur i øvrigt kan man læse i en lille artikel af Peter Olesen i bladet "Elnyt 1998:2". De indmurede fuglekasser omtales dog ikke i nævnte artikel.

I starten af århundredet var arkitekterne altså i stand til at medtænke boligløsninger til fuglene på en lidt utraditionel facon -hvad nutidens arkitekter enten har glemt, overset eller fundet overflødig.

4.5 Utraditionelle redeplaceringer i byen

At byens fugle kan finde på at bygge reder de mærkeligste steder i og på bygninger er næppe noget nyt. Byens fugle går ikke af vejen for at placere reder højt til vejrs i og på bygninger. Det kan være en erstatning for naturlige boligmuligheder som f.eks klippehylder, men det kan også være udtryk for bolignød.

I projektgrupperne i Bynaturprojektet har vi haft mulighed for at indsamle oplysninger om gængse såvel som utraditionelle redeplaceringer i bl. a. storbyens bygninger og i industriområder. På Avedøre Holme har det f. eks. vist sig, at strandskader kan yngle på flade tage i industribygninger nær vand, tårnfalke benytter ikke kun redekasser og kirketårne i København, men også hulrum i de høje industribygninger, mejser og spurve yngler i udluftningskanaler og i lygtepæle højt til vejrs, støre yngler i huller i containere osv. Digesvaler har tidligere år dannet kolonier i flyveaskedepoter!

På Kommunekemi i Nyborg finder man mange usædvanlige ynglesteder for flere fugle. Stormmåger yngler i kabelbakker, kabelruller og rørbroer, samt de mange blomsterkrukker, der står rundt om på virksomheden. Mågerne er ret tillidsfulde, ofte med en flugtafstand på kun 1 meter! Strandskade har i et par år ynglet midt på Kommunekemis område, kun 1,5 meter fra meget tung trafik med tankbiler, gaffeltrucks og gående folk. Et husskadepar yngler i en rørbro, deraf navnet "rørskader". Desuden yngler hvid vipstjert midt mellem gifttromler, landsvale yngler i lagerhallerne og husrødstjert yngler på området. Gråænder yngler i et brandbassin, og grønirisk yngler i blomsterkummer med småbuske.

I takt med ringduens succesfulde fremmarch i byerne er nye boligmuligheder taget i anvendelse. Det gælder ringduer der er begyndt at placere reden i vinduesnicher, på samme måde som det er almindelig kendt fra tamduer. Mursejler og tårnfalk kan også ruge i nicher beliggende højt på husfacader. Facadebeklædning (f.eks. lameller) giver plads til hulrugere. At byens toiletskure kan anvendes af andre end mennesker, fremgår af land- og bysvalers benyttelse af åbne skure til redeplacering. Fra Køge Bugt Strandpark kendes eksempler på, at landsvaler yngler inde i toiletbygningen. Adgangen sker ved at flyve *under døren*, som for at lette gulvvask ikke når helt ned til gulvet. Skovspurve yngler for øvrigt i hjørnestolperne i de samme bygninger.

På Assistens Kirkegård er et af Kirkegårdens særkender - de stynede lave hængeaske - også blevet populære hos mejserne. Ikke færre end 4 kuld blåmejser, 1 kuld sortmejser (eneste ynglefund på Nørrebro!) og 1 kuld musvitunger er blevet udruget i hængeasketræer i sommeren 1998. Ikke mindre end 12 ud af de 20 nyopsatte redekasser blev benyttet af musvit og blåmejser ved sæsonens første kuld, og måske som udtryk for store kuld (og dermed gode livsbetingelser) var 4 stærekasser benyttet af mejser! Og det ser ud til, at mejserne paradoksalt nok foretrækker de redekasser, der er placeret langs stierne, hvor der færdes flest mennesker, men samtidig har ret frie tilflyvningsforhold.

I Fuglenes Hus på Vesterbrogade bliver man opmærksom på at se op til fuglene, når man ved bagindgangen bemærker musvitterne, der hvert år yngler lige under tagskægget i en rummelig mursejlerkasse i 3'de sals højde, selvom der findes flere mejsekasser i mere bekvem højde. Men i mursejlerkassen er der bedst plads. Så måske den bliver valgt af den grund.

Boligmulighederne for en så gesvindt og undersøgende art som musvitten kender næsten ingen ende. Udover redekasser benyttes da også murhuller, ventilationsrør, gamle postkasser og særligt brugen af gamle brøndpumper er kendt. En noget usædvanlig redeplacering blev opdaget hos både musvit og rødstjert, der yngede symmetrisk omkring indkørslen til en gammel bindingsværksgård, hvor der ved porten på begge sider fandtes beboede reder samtidigt af musvit og rødstjert. Rederne var anlagt i træværket i stolperne, der bar porten. Træværket var ret mørnet, ellers ville det sikkert havde knebet med at udhugge redegulvet. Rødstjerten har formentlig overtaget redegulvet fra musvit eller eventuelt flagspætte, da rødstjerten ikke selv kan udmejsle redegulv. Musvit og flere andre mejsearter er i stand til selv at udmejsle redegulv i mørnet træ.

4.6 Fuglekasser på altaner

I Lyngby er der et eksempel på et blåmejsepar, der yngler i en redekasse på en altan på 6'de sal, i en højde af ca. 15 meter over jorden. I sig selv er dette nok imponerende, men blåmejserne har ydermere særdeles nært naboskab af en solsortefamilie på taget af

kassen - høg over høg!. Ifølge ejeren havde både blåmejser og solsorte på samme tid unger, der var ca. en uge gamle. Og samlivet fungerede tilsyneladende uden skærmydsler. Solsortens unger var fra andet kuld, og der var det særlige, at kun hunnen fodrede ungerne. I solsortens første kuld medvirkede både hannen og hunnen ved opfodringen.

Og så er der dem, der måske kandiderer til Guinnes rekordbog... Et sted i København yngede musvit i endnu større højde. En deltager i DOF's Projekt Bynatur oplyste således, at han på sin altan i 9'de sals højde (ca. 22 meter over jorden!) havde en beboet mejsekasse. Han betragtede musvitparret i konstant pendulfart mellem den lille have, hvor de søgte føde, og op til redekassen i denne ret imponerende højde for så små fugle. Om der ligefrem er tale om en højderekord for ynglende musvitter i byer er måske tvivlsomt. Der findes sikkert eksempler på endnu større højder. Men ud fra en energimæssig betragtning kan det næppe være hensigtsmæssigt at yngle så højt til vejrs, når forældrene nødvendigvis må flyve op og fodre ungerne op til 20 gange i timen, når ungerens fødebehov er størst.

Men redekasser er tilsyneladende så attraktivt og sikkert et redested, at de i dette tilfælde vælges trods den næsten svimlende højde. Men det kan også være udtryk for bolignød. Eksemplet viser samtidig, hvor opportunistiske musvitter kan være med hensyn til redeplacering. De tilpasser sig livet på stenbroen og i byer, hvor livsbetingelserne iøvrigt er til stede, og redesteder kan næsten altid findes på den ene eller anden måde.

4.7 Byens tagetage som levested

Byens tage er et landskab, som kun de færreste kender. Også her findes der et dyreliv. Huller i tårne har fra gammel tid huset reder af natugle og tårnfalk. I København yngler ca. 30 par tårnfalke, heraf ca. 2 i redekasser og resten i og på bygninger. Også alliker bor i hulrum og især i skorstene, der også kan huse natugler. Andre redesteder findes under tagudhæng, hvor alliker og mursejlere deler pladsen med støre, gråspurve, musvitter og blåmejser. Bysvaler og i byens udkant landsvaler bygger mudderreder på selve væggen. Mursejleren yngler i nicher på muren tæt på taget. Endelig holder skimmelflagermuse om vinteren til i huller i høje bygninger i Københavns bymidte, for om sommeren at skifte til parcelhuskvarterer.

Tamduer kan være skadedyr på lofterne, sammen med husmåren. Mus og rotter holder til overalt i mure og på lofter, hvor de kan komme til. Derfor er lofter, kirketårne og tage i stigende grad blevet lukket af, så mange hulrugende fugle har fået det svært. Dette kan afhjælpes ved opsætning af redekasser. Det kan være praktisk vanskeligt med opsætning på mure, men ofte kan det klares fra en balkon eller fra taget. Nogle steder er det svært at få tilladelse, hvis muren trænger til at renoveres. Mange steder er de afblændede skorstene (efter installering af naturgas eller fjernvarme) revet ned.

Også de åbne tage kan benyttes til redeplacering. Nogle steder har måger fundet ud af, at flade tage med grusbelægning ligner en strandbred. Det samme gælder for strandskaden.

Der kendes også til ynglende gråænder og gravænder fra hustage og altankasser (gråænder). Det giver problemer når ungerne forlader reden kort tid efter klækningen. Ofte er de nødt til at falde fra taget ned på jorden. De små lette dununger klarer det bedre end forventet, idet faldet bremses af vindmodstanden.

Hustagene fungerer som levested som en blanding af strandbred, klippelandskab og huller i gamle træer. Fuglenes benyttelse af bygninger til redeplacering afspejler deres store tilpasningsevne. Flere arter som husrødstjert, tamdue, gråspurv m.fl. ville formentlig næppe findes i Danmark, hvis ikke der var byggeri af en vis højde.

4.8 Fuglekasser som erstatningsboliger

I Projekt Bynatur har vi på Avedøre Holme konstateret flere eksempler på at fuglene benytter menneskeskabte hulrum og nicher - ofte særdeles godt skjult - i og på høje industribygninger. Der er tilsyneladende gode ynglemuligheder for hulrugende arter selv i en så menneskepåvirket "byotop".

Derfor kan redekasser måske virke overflødige? Til det er svaret at af i alt ca. 200 redekasser opsat i projektområderne i 1997/98, har vi i 1998 konstateret en benyttelse på ca. 75%! Det taler i sig selv for bolignød. Renoveringen af storbyens bygninger har medført, at der ikke er helt så mange sprækker og utætheder som tidligere.

Derfor kan redekasser ses som en erstatningsbolig for byens "husvilde" fugle. Desuden er der noget der tyder på at redekasser, der normalt er meget tætte, generelt er et mere sikkert redested - med mindsket risiko for at få reden plyndret, fyldt med vand, tilmuret, revet ned el. lign. - sammenlignet med hulrum i bygninger. Derfor er det en mulighed, at hulrugende fugle foretrækker redekasser fremfor andre hulrum fordi det giver større ynglesikkerhed og ynglesucces. Hvis antagelsen er rigtig - hvilket al erfaring fra Projekt Bynatur (og redekasseprojekter) antyder - betyder det at redekasser til fugle vitterlig er en stor hjælp.

Det primære sigte med opsætning af redekasser er at glæde storbyens beboere - både fugle og mennesker - med nye oplevelsesmuligheder hhv boligmuligheder. En af fordelene - set fra et menneskesynspunkt - ved at opsætte redekasser er muligheden for at forsøge at "dirigere" fuglenes valg af redepladser til steder, hvor de er synlige og til glæde for flest mulige byboere. Man kan således undgå problemer med beboere, der føler sig generet af støj, redemateriale og ekskrementer fra reder af gråspurve, bysvaler, stære, mursejler og flere andre arter. For at tilbyde storbyens fugle redemuligheder, der også er

sikret mod vandaler og hærværksfolk er det meget væsentligt at placere redekasserne i

side 43

minimum 2,5 m's højde og helst højere i træer uden klatregrene, eller på bygninger i højder, hvortil der ikke umiddelbart er adgang for mennesker.

4.9 Fugle i industriområder

Hvad har erhvervsbyggeri at gøre med fugle? Industriområder præges af beton og asfalt, og der er kun lidt grønt sammenlignet med haver eller naturområder. Til gengæld dækker de store arealer, der kommer kun få mennesker på det enkelte sted, og det meste af tiden ligger de nærmest øde hen. Nogle steder opholder folk sig stort set kun inden døre.

Avedøre Holme er Danmarks største samlede industriområde beliggende på inddæmmede kystområder. Området rummer en enkelt grund med skovbevoksning på et brakareal, hvor der findes en rågekoloni og ynglende duer og sangere (herunder nattergal). Dertil kommer beplantning af egetræer og hunderoser langs alle veje. Specielt ved kontorbygninger er der ofte små anlæg med græs, buske, birketræer, stedsegrønne træer osv.

De større af disse anlæg huser løvsangere, ellers er det typisk mejser, solsorte, gråspurve, skovspurve, grønirisk og tornirisk. Der er også mange par husskade og en del ringduer. Hulrugende fugle yngler foruden i opsatte redekasser også på mere utraditionelle redepladser i nicher og huller. Reelt er det ikke så meget mangel på redehuller som disses ustabilitet og forsvinden (f.eks. i stilladser), der er problemet. Støre og tamduer forstyrres f.eks. hver gang der flyttes rundt på de containere, de yngler imellem. Alligevel blev omkring 75% af de redekasser, vi opsatte i 1998, benyttet det første år.

Området omgives af en drækanal og græsklædte dæmninger og her finder man gul vipstjert. Det mest intensivt bebyggede område præges af "klippefugle" som hvid vipstjert, stenpikker og husrødstjert. Omvendt er der endnu store ubebyggede grunde med græs og rørskov, hvor rørsanger, rørspurv, dobbeltbekkasin, engpiber, sanglærke, fasan og i krattene løvsanger, tornsanger og nattergal holder til. Engpiber og sanglærke findes også på ubebyggede arealer med lavt græs omkring kraftværket, lossepladsen og rensningsanlægget.

En del af fuglerigdommen skyldes givetvis den kystnære beliggenhed, som også betyder mange rastende og overvintrende fugle. Strandskade yngler med flere par på flade grusbelagte tage, der opfattes som kunstig strandbred. Det kan give visse problemer når ungerne forlader rederne. Andre fugle ynglende i industri- og havneområdet omfatter allike, bysvale og mursejler, som yngler på høje bygninger.

I vinterhalvåret besøges havneområder landet over af skærpibere og sortgrå ryler, og fiskerihavne besøges af måger, dykænder og evt. alkefugle. På Avedøre Holme er en af områdets specialiteter

side 44

bjerglærken, som kan ses i vintermånederne i enkelte år. En anden specialitet er store rovfugle som vandrefalk og jagtfalk, der gennem en årrække har rastet på bygninger i Københavns Sydhavn om vinteren. En redekasse opsat på Avedøreværket er benyttet til overnatning af de store falke.

4.10 Fugle ved arbejdspladser i byen

Hvorfor skal man gøre noget for fuglene på arbejdspladserne? Vel først og fremmest for glæden ved fuglelivet og ved at have fuglene omkring sig. Ikke mindst hvor folk arbejder og måske sidder i timevis på samme kontor kan det gavne arbejdsklimaet med lidt liv udenfor vinduerne. Mange virksomheder har allerede erkendt dette og fodrer fuglene om vinteren.

En anden grund er, at fuglene er trængt i det danske landskab. Navnlig de hulrugende arter som støren, mejserne og gråspurven er gået tilbage, og de kan hjælpes med opsætning af kasser. En tredje grund er, at fuglene er der. Fuglene benytter brakarealer til fødesøgning, huller til redested og prydanlæg til begge dele, og selv på den travleste arbejdsplads sidder de og synger i træet om foråret.

Opsætning af redekasser kan måske ligefrem føre til, at fuglene ikke bosætter sig mere upraktiske steder som f. eks i ventilationsskakter eller maskiner. Endelig kan naturen indgå i firmaets image. Mange virksomheder ofrer store beløb på udformningen af bygninger og haveanlæg. Det skal både være behageligt for medarbejderne og præsentabelt for gæster og andre. Penge brugt på fuglekasser, foder, åbent vand på grunden eller bærbuske i haveanlægget er småpenge, der er godt givet ud.

Projektet på Avedøre Holme:

Der var altså mange gode grunde til, at Projekt Bynatur påbegyndte en forbedring af fuglelivet ved virksomheder og arbejdspladser i et af Danmarks største industriområder - Avedøre Holme i Hvidovre Kommune. I 1997 gennemførte vi den første ynglefugletælling, som gav et indtryk af de enkelte områders muligheder. Vi fik fremstillet et antal redekasser af forskellig type, og så skulle vi finde aftagere dertil.

Vi kontaktede Industri- og Grundejerforeningen for Avedøre Holme, som hjalp med gode ideer til, hvem der ville være interesseret. Kommunens erhvervskonsulent skrev en artikel om fuglelivet og projektet i et erhvervsblad, der sendes ud til alle virksomheder i området (ca. 125), og vi fik pressedækning ved den første opsætning af redekasser.

I første omgang sendte vi opfordring om at deltage i projektet til ca. 25 virksomheder udvalgt efter bl.a. forekomst af gode fødesøgningsområder for fuglene - senere kontaktede vi enkelte andre. Der var også enkelte henvendelser fra folk, der havde hørt om projektet. Erfaring fra lignende projekter sagde os, at

side 45

svarprocenten på en generel henvendelse ville blive meget lav, hvorfor vi prøvede at udvælge stederne med omhu. I alt fik vi adgang til 5 store og 3 små grunde. Derudover kørte vi rundt med enkelte andre kasser og opsøgte virksomhederne, så i alt 13 virksomheder blev inddraget. I alt blev der i vinteren 1997/98 og det tidlige forår opsat ca. 100 redekasser.

Vi erfarede bl.a., at henvendelser til virksomheder (ved personligt fremmøde) kræver disponibel fritid på hverdage. Når en virksomhed meldte positivt tilbage, ringede vi og aftalte et møde med virksomhedens kontaktperson. I flere tilfælde var det direktøren selv. På dette møde besøgte vi stedet og udpegede steder, hvor der med fordel kunne opsættes kasser uden at de var til besvær for arbejde, planer osv. Virksomhederne fik en folder og en plakat med fugle til at sætte op i kantine el.lign.

De første 5 steder satte vi selv kasserne op. Når det var muligt, aftalte vi at gøre det i en weekend, så flere fra gruppen kunne være med. En fredag i december 1997 påbegyndtes projektet med opsætning af ca. 15 redekasser på Monberg og Thorsens grund.

Lokalpressen var indbudt til lejligheden, og vi fik en fin lille artikel i lokalavisen. Den næste opsætning af fuglekasser fulgte i starten af 1998. Vi havde fået en henvendelse fra en regional tv-station (TV-Danmark) om et indslag. Virksomheden Jørgen Sommer Aps. havde vist sig meget imødekommende, så vi kontaktede direktør Jørgen Sommer for en accept af pressens medvirken. Trods regnvejrr fik vi et fint indslag, hvor også direktøren deltog. Virksomheden Ove C. Bjerregaard ønskede ikke redekasser på bygningerne, og der var kun få træer, så det blev kun til nogle få opsatte redekasser.

Christian Hansen A/S fik ud over fuglekasser også rådgivning mht. beplantning på grunden, der omfatter et større brakareal med strandeng og rørsump. Her og ved Landtransportskolen overfor blev der sat fuglekasser op i randbeplantningen, samt i en lille lund inde på virksomheden. Magasin var villige til selv at sætte kasserne op ved deres fjernlager. Vi leverede fuglekasserne og udpegede egnede steder. Det samme skete hos Spildevandscenter Avedøre (det lokale rensningsanlæg). Endelig kørte vi rundt og uddelte enkeltkasser til 6 virksomheder - heraf grundejerforeningen.

Vi fandt ud af, at opsætning på bygninger er vanskeligere og kræver

mere forberedelse end opsætning i træer. Nogle steder strider det imod de arkitekttegnede bygninger, andre steder er der hygiejniske restriktioner (fødevarevirksomheder og bioteknologi). Endelig må kasserne ikke komme i vejen for fremtidige udvidelser. Denne erfaring blev bekræftet i 1999, hvor vi havde svært ved at få afsat 100 stærekasser til opsætning på bygninger, men let fik "udsolgt" af mejsekasser til opsætning i træer. Desværre har de færreste grunde i området tilstrækkelig gammel vegetation, så flere steder måtte vi bruge randbeplantningen med risiko for forstyrrelse og

side 46

tyveri. Et sted mistede vi flere mejsekasser af den grund. Ellers har vi ikke oplevet hærværk og tyveri af fuglekasser.

Modtagelsen har generelt været god. Flere steder har de en ildsjæl, der fodrer og evt. selv har sat fuglekasser op. Et sted var der flere tårnfalkekasser, stærekasser og mejsekasser. Ofte kender folk fuglene fra haven derhjemme. Et enkelt sted var der en indelukket gård med vandhave og et større udenomsareal. Vi forærede 5 husrødstjertkasser til lige så mange virksomheder ved at tage kassen under armen og banke på døren hos virksomheden. Det kostede kun 7 besøg. Som led i medarbejderplejen forsøger vi at opsætte mindst én kasse, hvor den kan ses fra kontorer eller kantine.

En grund til den gode modtagelse var givetvis også, at kasserne overvejende var gratis. Vi tilbød altid mulighed for omtale i foreningens (DOF) blad "Fugle og Natur" hvis man ville sponsorere projektet med f.eks. 1000 kr. svarende til ca. 10 kasser. Derved kom der lidt støtte til projektet. Offentlige virksomheder (skole, rensningsanlæg) havde ikke penge til projektet, mens flere større private modtagere gav bidrag.

I 1998/99 fik projektet af Københavns Amt bevilget 25.000 til redekasser, som blev fremstillet på den lokale produktionsskole. Tilsagnet kom sent på året, og det betød at de første kasser blev opsat fra midten af marts måned. En del af redekasserne blev opsat i sammenhængende hegn langs periferien af Avedøre Holme. Til dette arbejde fik vi hjælp fra styregruppedeltagerens venner og bekendte. Resten af kasserne blev uddelt til virksomheder, som ikke havde fået opsat kasser endnu. Sammen med kasserne fik virksomhederne informationsmateriale om opsætning og vedligeholdelse, faunavenlig beplantning og fodring. En del kasser kom dog først op efter ynglesæsonen var indledt. Dette skyldtes den sene produktion, vanskeligheder med at få kasserne til det aftalte tidspunkt, og manglende fritid hos de aktive til at sætte dem op.

Resultater fra 1998: Fuglene har taget godt imod de nye redemuligheder. En koloni af stærekasser ud til strandeng blev næsten fuldt optaget med det samme. På rensningsanlægget var der beboelse i alle stærekasser, mejsekasser og en tårnfalkekasse. De mindre kasser blev

benyttet af blåmejse, musvit, gråspurv og skovspurv, mens det ikke lykkedes at få husrødstjert og hvid vipstjert til at benytte redekasser. Et gråspurverækkehus og et par halvåbne kasser til husrødstjert forblev ubenyttede. På stedet var der flere kasser i forvejen, men behovet var der alligevel. I 1999 blev flere kasser benyttet straks ved opsætningen. Pga. den sene opsætning var benyttelsesgraden af de nye kasser dog væsentlig lavere end i 1998.

Erfaringen fra projektet viser, at der kræves en del benarbejde, og at det er nødvendigt at have tid på hverdage. Så er det til gengæld også muligt at få iværksat forbedringer - primært i form af redekasseopsætning. Vores erfaring med beplantning er ikke så

side 47

omfattende, men det er også en mere gennemgribende form for indgreb. Fodring har vi hidtil blot opfordret til, men der er givetvis en sammenhæng mellem fodring og redekasseopsætning, så det ene følger det andet - mange steder var der allerede gang i vinterfodringen.

4.11 Natur langs gader og veje

Gader og veje er ledelinjer, som fuglene kan følge under deres vandringer eller omstrejfen. For eksempel bruger svaler, stære og silkehaler telefon- og elledninger til at raste på. Vejene er også et levested, der i samlet areal har stor betydning i landskabet. Danmark har omkring 300 km² grøftekanter. Gråspurve bruger rabatten til sandbadning, og flere fuglearter søger føde på vejen. Det drejer sig bl.a. om rovfugle, duer, kragefugle, gråspurve, gulspurve, tornirisker, solsorte og stære.

Vejkantens vilde planter og insekter lokker bl.a. tornirisk og gulspurv, og også selve vejen er et spisested for fuglene. Den varme asfalt lokker insekter til, som fuglene kan fange. Duer og krager finder korn og haveaffald, der er tabt af bilerne. Mus (og i udlandet også kaniner) holder til i rabatter og vejskrånninger på mere åbne vejstrækninger. Disse byttedyr tiltrækker rovfugle. Flere steder har tårnfalkene accepteret redekasser opsat i elmast med kun få hundrede meters mellemrum langs motorveje. Et andet fødeemne for rovfugle er trafikdræbte dyr, som også ræve og kragefugle nyder godt af. Musvåger og nogen steder også glenter hører til motorvejenes faste gæster.

Både vejens omgivelser (åbent land, skov, bymidte) og dens udstyr har betydning for dens værdi som levested. Fugtige grøfter eller vildtvoksende vejskrånninger forøger værdien. Selv gadelamperne spiller en rolle for byens natur. Lyset tiltrækker om natten insekter, der igen tiltrækker flagermus. Flere fuglearter bruger lamperne som udkigs- eller sangpost. Det kan være tårnfalke eller ugler på musejagt. Duer og solsorte men også mere usædvanlige arter som hvid vipstjert, stenpikker og dobbeltbekkasin synger og kalder fra gadelampens top. Endelig kan defekte lamper bruges af hulrugende fugle til redeplacering.

Vejens værdi som fuglebiotop stiger, når der kommer blomster og plantes træer og buske. Bærbuske plantet i rabatten tiltrækker støre og silkehaler. Nogle steder i byer har man "bortadopteret" plantefelter i gaderne til beboere, der holder blomster der. Derved opnås både et grønnere gadebillede og en fællesskabsfølelse over for gaden, der bliver mere end blot en transportvej. Flere steder har man sået frøblandinger i midterrabatten. Dette er botanisk set uheldigt, da der derved dels indslæbes nye planter, dels indføres individer af fremmed oprindelse, som blander sig med vildtlevende plantearter. Det er bedre at lade urter indvandre naturligt.

Gadetræer bruges dels til at markere vejens forløb og give læ, og dels i stillegader for at umuliggøre hurtig kørsel. I træerne

side 48

nyngler duer, husskader, solsort og flere sangere. Gamle alléer har hulrugende fugle, bl.a. spætter, træløbere og mejser. Buskadser huser gærdesmutte, spurve og grønirisk. Bærbuske tiltrækker støre og silkehaler. Mange steder hedder gaden noget med "allé". Desværre dækker betegnelsen ikke kun rigtige alléer men også veje den et eneste træ. Man kan overfor sin kommune forsøge at argumentere med, at dette navn er knyttet til vejtræer, så hvis der ingen findes der, bør det rettes. Ellers er det svært at forstå berettigelsen af navnet.

Desværre har elmesygen gjort et stort indhug i vejtræerne. Der findes dog også alléer af bl.a. bornholmsk røn, samt mere eksotiske arter som platan. Hjemmehørende arter bør foretrakkes ved anlæg af nye alléer. Det er kun nogle få træarter, der egner sig til at modstå saltning og påkørsler, ligesom også overdreven rodudvikling kan være et problem. Endelig spiller sikkerheden ind - syge grene og stammer fjernes omgående, idet de ellers vil vælte ind over bilerne. Nye vejtræer bliver sjældent ret gamle.

Ændringer i gadebilledet er vanskelige at iværksætte. Kommunernes plan- og trafikafdelinger medtænker ikke nødvendigvis naturens tarv. Sikkerhedsspørgsmål og trafikens afvikling sætter grænser, ud over økonomien. Plantning af træer i byernes gader støder på problemer med forsyningsvæsenerne, der ofte har gravet rør og ledninger ned i begge vejsider. Trærødder har en fænomenal evne til at trænge ind i vand- og kloakledninger med spild og forurening til følge. Mange steder er træplantning umulig pga. nedgravede fjernvarmerør. Man kan plante små træer i kasser ovenpå asfalten, men derved begrænses rodudviklingen og væksten. Træernes vægt tynger også asfalten. Omvendt kan f. eks. hybenrosers rødder sprænge asfalten nedefra, hvorved omkostningerne til vedligeholdelse stiger.

4.12 Ruderater og anden "midlertidig" natur i byen

Ruderat anvendes i botanikken som fagterm om voksesteder på bl.a. byggepladser, byggetomter og bygningsrester. Ruderater præges af

ustabilitet, hastig fysisk forandring med omrodet og opkørt jord, asfaltering, grusbelægning osv. I byen vil ruderaer især findes i industriområder, jernbanearealer, stenbro-områder, og områder med nybyggeri.

Mange plantearter er tilpasset til enten at kunne spredes til nye voksesteder meget hurtigt (pionerplanter) eller via hvilende frø i jorden at kunne bevoxse jorden, når frøene frilægges. Mange plantearter som tidligere blev dyrket som nytteplanter (munkeplanter) dukker op på byggepladser i byen, når gammel jord blottes. Det gælder ikke kun den velkendte bulmeurt, men også f. eks hjertespad, kranseburre, hjertensfryd, rundbladet katost, butbladet skræppe, sæbeurt, rank- og finbladet vejsennep (barberforstand), tandbæger, svaleurt, hundetunge, matrem og hvid døvnælde. Nogle plantearter indslæbes med gods i jernbanevogne og spredes ved luftsugning fra togene (jernbanevandreplanter). Typiske

side 49

eksempler er skive-kamille, klæbrig brandbæger, liden torskemund, kanadisk bakkestjerne, skorem, mursennep, tag-hejre og gold hejre.

Byggepladser, byggetomter, ruiner, forsømte haver og vejkanter er ikke-planlagte naturområder, og deres værdi for dyr og planter skyldes typisk fejl, der forsinker den menneskelige benyttelse af den frilagte jord. Ikke desto mindre eksisterer nogle af dem i flere år, og deres samlede omfang er betragteligt. I et vist omfang danner de et permanent netværk af levesteder, idet nye opstår, når de gamle igen overgår til "normal drift". Derfor skal man ikke glemme de "midlertidige" naturområder, når man snakker om byens natur.

Vejkanter er mere permanente, men salt, slåning og opgravning betyder, at området kommer til at ligne de ovenfor nævnte, og at det er samme type planter, der findes her. Vejkanterne fungerer også som spredningskorridor. For dyr i byen kan ruderaerterne have stor betydning. Tornirisker udnytter ukrudtsfrø og tårnfalke udnytter musebestande. Selv tornsangeren kan i træktiden i maj en sjælden gang opleves på Vesterbro ved Fuglenes Hus i København på ruderaertjord på en byggetomt, der har ligget brak i årevis, og hvor enkelte buske og pionerplanter mellem grus, mursten, affald og sammenkørt jord trods alt giver en snært indtryk af et indeklemmt "overdrev" - tornsangerens foretrukne åbne biotop!

Det tilknyttede dyre- og planteliv er pionerer, som hurtigt etablerer sig og tåler hård behandling som slåning af vejkanter, lejlighedsvis rydning og deponering af bygningsaffald m.v. Tilmed er mange ruderaer af ejeren indhegnede, så der er fred til f.eks. ræv og grævling kan få unger. Arter tilknyttet områderne er i reglen almindelige, vidt udbredte arter, men ruderaer kan i grå bymidter og industrikvarterer fungere som grønne oaser for både mennesker og dyr. Undtagelsesvis finder man mere sjældne arter, der er trængt i et landskab, hvor der

er blevet mindre dynamik.

Pionerarter er ofte afhængige af dynamikken, og de vil på længere sigt forsvinde fra et naturområde, efterhånden som det gror til. Nogle arter er tilpasset naturligt dynamiske levesteder, hvor tilgroning af fugtige og tørre områder hele tiden kompenseres af nyskabelse. Befæstelse af kyster og regulering af åer har fjernet dynamikken mange steder. Intensivt udnyttede områder har i et vist omfang erstattet de mere naturlige levesteder.

Digesvale, lille præstekrave og paddearterne strandtudse og grønbroget tudse har f.eks. skiftet levested fra ådale til grusgrave. Også fugtige byggegrunde, nye regnvandsbassiner og slamdepoter tiltrækker lille præstekrave, og digesvaler kan bygge reder i store jordbunker og flyveaskedepoter. Grønbroget tudse findes f.eks. på lossepladsområder i Københavns Sydhavn og omkring afvandingskanaler og industrigrunde på Avedøre Holme.

side 50

Fra projektområdet på Nørrebro kendes flere eksempler på bynatur opstået på (tidligere) ruderatjord. På en delvis træbevokset grund i den nordlige del af området (Beauvaisgrunden) satte projektgruppen i 1998 redekasser op. Et andet område, Guldbergs Have, er af lokale beboere omdannet til "have på en nat", hvor beplantning og vådområde blev anlagt.

Et andet eksempel er en demonstrationshave anlagt af Økologiske Igangsættere. Efter nogen tids forløb udvikler sådanne områder en mere permanent karakter, der sammen med behovet for grønne områder og frirum i byen kan føre til konflikt mellem ejernes ønske om at anvende området efter den oprindelige hensigt og beboernes ønske om at bevare området. Folkelig interesse og opbakning kan i sidste ende føre til bevarelse af et område.

På Nørrebro er en byggetomt omdannet til "Folkets Park" med træer, blomster og opsætning af redekasser. Ud over at være spredningskorridor for dyr og planter er parken også et frirum for naboerne. Græsset må gerne betrædes, hunde behøver ikke være i snor, og det er ikke forbudt at hygge sig omkring et bål. Parken er blevet ramme om leg, musik og arrangementer som cirkus, minidyrskue og fastelavn. Dette foruden arbejdsdage med selve parken som tema har fået stor social betydning. I forbindelse med Projekt Bynatur er der bl.a. fremstillet redekasser på stedet. Der er i skrivende stund (primo 1999) stor lokal aktivitet for at bevare området mod planlagt bebyggelse.

I de mest bebyggede byområder er der mangel på grønne områder. Her spiller selv-tilgroede midlertidige naturområder en stor rolle som

fristeder for mennesker, dyr og planter. Som andre bynære naturområder kan de midlertidige naturområder have en stor pædagogisk værdi. Med deres store rigdom på vilde planter og dyr har de gennem tiden stimuleret naturinteressen hos mange børn, der vokser op i grå abejderkvarterer eller sterile betonbyggerier.

4.13 Nye og gamle vådområder i byen

I takt med byernes vækst er områder, som tidligere lå udenfor byen, inddraget i bymiljøet. Marker og enge er bebygget og skove er enten fældet eller har fået ny funktion som byparker. Et særligt emne er vådområder og vandløb. De fleste købstæder ligger ved hav, fjordarme eller sejlbare vandløb. De fleste steder har fugtige enge og lavvandede områder derfor ligget i vejen for byens ekspansion, og mange steder er der bygget på tørlagte og opfyldte områder.

I Odense blev Fyns næststørste sø (Næsbyhoved Sø) i forrige århundrede tørlagt og delvist anvendt til havnearealer. Resten af søarealet blev opdyrket og er siden bebygget med industri. Det tidligere søareal er altså blevet en del af byens landområde. Andre søer fungerer som byparker. Nogle af byens vådområder er gravet enten som forsvarsanlæg, råstofgrave eller som prydanlæg for byens spidser. Eksempler på råstofgrave i byen kan være kridtgrave i Ålborg og Nørre Sundby, Lergravsparken i København og den gamle

side 51

grusgrav Rebæk Sø i Hvidovre. Søerne i Østre Anlæg og Botanisk Have, samt Fæstningkanalen ved Vestvolden er eksempler på bynatur med en forsvarsmæssig oprindelse.

En anden del af byens natur er åerne. I byer som Næstved og Odense kan man stadig se, at byen oprindeligt er opstået ved åen. I Odense har Odense Å og den nu rørlagte "byens bæk" haft en vigtig kulturhistorisk rolle. Åerne har haft funktion som skel, og administrative grænser følger ofte vandløb. Omvendt er mange byer opstået ved vadesteder, hvor handelsruter forløb. Siden hen er mange åer blevet rørlagt, men de fungerer stadig under jorden som afvandrings- og kloaksystem. Mange steder indgår åerne i parker som et grønt bånd gennem byen. Andre steder vidner kun gadenavne som Ågade og Åboulevarden om det tidligere åbne vandløb, og dermed om bynatures pris for den stigende biltrafik. I Århus er man som et af de første steder i Danmark begyndt at frilægge byens å, så Åboulevarden lever op til sit navn igen.

I det hele taget er der måske en tendens til at skabe nye vådområder i byen, hvor man tidligere sløjfede dem. Havedamme og vandhuller i parker er blot et par eksempler. De er nærmere behandlet i afsnit 3.2. Der skabes også vådområder, som ikke kun har en naturmæssig og rekreativ rolle. I den senere tid har der været en stigende interesse for vådområder som led i byøkologien. Mange steder eksperimenteres der med regnvandsopsamling. Vandet kan bruges til wc-skyl og andre

formål, der ikke kræver helt rent vand. Derved belastes grundvandet mindre. Regnvandet kan også bruges til vanding af grønne områder. Der skal betales afgift af spildevand uanset om det er husspildevand eller regnvand, der løber i kloakken. Ledes regnvand fra tage og befæstede arealer derimod ud i haven eller til en dam, kan det enten sive tilbage til grundvandet eller fordampe uden yderligere omkostninger for hverken miljø eller økonomi. I byøkologien eksperimenteres med systemer, hvor spildevandet renses og genbruges lokalt. Heri indgår både rodzoneanlæg og damme, hvor dyre- og plantelivet via fødekæden bidrager til rensningen. I et avanceret anlæg ledes spildevand fra bad m.v. gennem sandfilter, rodzoneanlæg, dam og urtebed, før det bruges til wc-skyl eller havevanding. I et rodzoneanlæg renses spildevandet ved at sive gennem et bassin bevokset med tagrør. Bakterier i rodzonen binder eller omsætter mange af de forurenende stoffer. Affaldet omsættes først af bakterier i rodzoneanlægget, hvorefter vandet ledes til en dam, hvor de organiske stoffer optages i fisk og krebs. Resten af næringsstofferne kan anvendes som gødning. Rodzoneanlæg kan også bruges til for-rensning af regnvand inden det ledes ud i en sø, som det sker i Utterslev Mose i København, eller de kan rense spildevandet fra mindre bebyggelser på landet. Der er dog nogle tekniske problemer - bl.a. fungerer de ikke så godt om vinteren.

Alle disse vådområder kan i lighed med havedammen få stor betydning for fuglelivet. De byøkologiske haver kan, hvis de får større udbredelse medføre mange små damme i midten af de store byer.

side 52

5. Mere og bedre bynatur

Det er håbet at dette skrift kan inspirere til en indsats for forbedring af bynaturen. Vi håber der fremover skyder projekter op "som paddehatte over hele landet". Hidtil er bragt eksempler på praktiske tiltag, foruden beskrivelser af byen og dens forskellige "natur"områder. Igennem forløbet af Projekt Mere og Bedre Bynatur har vi også gjort en række erfaringer af mere social og organisatorisk karakter, som vi videregiver i dette kapitel. Bynaturforbedringer kræver ikke kun praktisk arbejde og en vis indsigt i naturens forhold i byen. Der er også organisatoriske opgaver, der skal klares. Der er det sociale aspekt, hvordan man får den hjælp, der er behov for. Endelig skal man huske, at indsatsen for bynaturen indgår i en bredere byøkologisk sammenhæng. Men først og fremmest skal man huske, at det ikke er nødvendigt at være ekspert, for at kunne gøre en forskel. Det vigtigste er at have hjertet på det rette sted.

5.1 Byøkologiske netværk

DOF's Projekt Bynatur har i løbet af projektperioden indgået i flere forskellige netværksgrupperinger, som der i det følgende skal gives eksempler på. Ideen med disse netværk er ganske enkelt at have muligheder for at trække på hinandens erfaring og ekspertise.

I forhold til projektets formål vedr. en bred aktivering af lokale foreninger m.v. i de 3 projektområder var det naturligt for DOF fra starten at søge kontakt til fremtrædende aktører på Natur- og Miljøområdet som samarbejdspartnere i de pågældende lokalområder.

På Assistens Kirkegård på Nørrebro har Projekt Bynatur haft et vedvarende og fortrinligt (netværks)samarbejde i hele projektperioden med gartnerafdelingen på kirkegården og Formidlingscentret Assistens Kirkegård. Det er indtrykket at alle 3 parter i denne gruppering har haft gavn af hinandens ekspertise. Samarbejdet har især vedrørt formidling af naturværdierne på kirkegården.

Formidlingscentret og gartnerafdelingen har kunnet anvende DOF's ekspertise vedr. information om fuglefodring og fuglekasser samt fugleregistreringer på kirkegården. DOF's informationsfoldere er således blevet anvendt i relativt stort omfang ved formidlingsarrangementer på kirkegården. Ved disse lejligheder er DOF's initiativ vedr. fuglekasser også blevet omtalt og fremvist. Formidlingscentret afholder forskellige typer arrangementer, bl.a. kurser for Folkeskoler, Gymnasier og HF-kurser med emner med tilknytning til Kirkegården. Kirkegården anvendes af flere af de lokale skoler i biologiundervisningen.

I forbindelse med opsætning af offentlige foderbrætter på Kirkegården har der været et nært samarbejde mellem de 3 parter. DOF har holdt fugleforedrag for gartnerstaben på Assistens Kirkegård, og gartnerafdelingen har anlagt en naturvenlig strategi

side 53

vedr. den fremtidige drift af kirkegården i overensstemmelse med DOF's ønsker om hensyn til bevarelse og fremme af insekt-, smådyrs- og fuglefaunaen ved såkaldt faunaindplantning på kirkegården.

I forbindelse med en ansøgning til Københavns kommunes Udviklingspulje vedr. projektet *Assistens Kirkegård - En Byøkologisk Have* benyttedes netværket bestående af

- Formidlingscentret Assistens Kirkegård
- Dansk Ornitologisk Forening
- ØkoByen Indre Nørrebro Bydel og
- Gartnerafdelingen på Assistens Kirkegård

der sammen stod bag ansøgningen. Projektet havde til formål gennem opmærksomhedsskabende aktiviteter, erfaringsudveksling, og resultatformidling i udstillingsform (i Kapellet) at informere om de byøkologiske aktiviteter på Nørrebro.

Projekt Bynatur indgår i netværket på Nørrebro omkring Økologiske Igangsættere og især *Byhavenetværket*, der er netværket for økologiske

haver i byen. Byhavenetværket trækker ofte på DOF's ekspertise vedr. fugle. DOF har fået oplyst mange nyttige adresser på kontakter vedr. etablering af grønne områder i mange gårdanlæg ud fra Byhavenetværkets ret omfattende kontaktnet. DOF har også deltaget i debat omkring et udvidet netværk på Nørrebro om et forenet afsæt (grøn gruppe) for byøkologiske interesser hos Københavns Miljø- og Energikontor. Deltagerne var Byhavenetværket, Trafik- Byplan- og Miljøudvalget, Kommunens Parkafdeling, Kommunens Gårdrydningskontor, Indre Nørrebro Bydelsråd, FSB-gartnere og De Grønne Guider.

Desuden indgår DOF via avisen "PåGaden" i Nørrebros netværk vedr. Økologi. Andre netværksdeltagere i dette forum er Medborgerhuset Kapelvej, Økologiske Igangsættere, "Spidsroden", Københavns Miljø- og Energikontor og Gartneri Offside. Projekt Bynatur har direkte kontaktpersoner på "PåGaden" til både fotograf og journalist, der informerer om bl.a. DOF's aktiviteter i lokalområdet.

5.2 "Åbent Værksted" og fuglekassebygge-arrangementer

Et vigtigt led i Projekt Bynatur er at aktivere borgerne. I Farum tilbydes alle borgere at benytte sig af værkstedsfaciliteter på kommunens "Åbne Værksted" i Paltholmcentret. Tanken med initiativet var, at der sikkert findes mange, der har lyst til håndværksmæssigt arbejde i træ, men som begrænses af manglende pladsmuligheder og manglende faciliteter i det hjemlige.

Bag initiativet står Arne Kølbæk-Pedersen, der har en håndværksmæssig baggrund som guldsmed, og som i Farum er kendt fra DN's lokalarbejde i området. Arne er desuden aktiv (lokalkoordinator) i DOF's projekt Bynatur i Farum. Dermed var der fra starten i Projekt Bynatur i Farum den mulighed, at få

side 54

fremstillet fuglekasser og foderhuse m.m. i regi af dette kommunale værksted. Produktionen på "Åbent Værksted" var primært et tilbud til private brugere, men der kunne samtidig ske redekasse-fremstilling til brug for DOF's Projekt Bynatur på stedet.

Ideen bag "Åbent Værksted" er ganske enkelt, at alle kommunens borgere, der har tid og lyst, direkte fra gaden kan komme på besøg og gå i gang med fremstilling af træarbejde, metalarbejde eller evt. anden type praktisk værkstedsarbejde. "Åbent værksted" opfylder samtidig en social funktion. En begrænsning, der ligger i "Åbent Værksted" er, at der kun er åbent én dag om ugen, hver fredag. Imidlertid er tanken bag værkstedet udmærket.

"Åbent Værksted" er et eksempel på, hvorledes der kan tilbydes en aktivering af kommunens borgere, ment som et tilbud til bl.a. personer, der har god tid til hverdag som følge af f. eks. arbejdsløshed, førtids-, invalide- eller ordinær pensionering m.v.

En anden mulighed for at få fremstillet redekasser og foderhuse til eget eller "offentligt" brug er offentlige fuglekassebygge-arrangementer. Den "offentlige" brug kan bestå i, at en del af fuglekasserne bliver ophængt i byparken eller på kirkegården, hvor arrangementet finder sted.

I DOF's Projekt Bynatur har vi i samarbejde med naturvejlederne fra Københavns Parkafdeling gennemført et par af denne slags arrangementer på Nørrebro med meget stor succes.

På Blågårds Plads foregik arrangementet begge år (1998+1999) en solrig forårslørdag sidst i marts måned med syngende musvitter, der gav inspiration til deltagerne. I alt ca. 150 personer deltog hvert år, og forsøgte at banke en fuglekasse sammen af i forvejen udskåret træ. Hulstørrelse kunne deltagerne selv bestemme ved udboring med et svingbor (to mål - stær og mejse), og derved forsøge at lokke forskellige arter til deres egen fuglekasse. Naturvejlederne sørgede for det praktiske med at tilvejebringe træ og værktøj, mens DOF (Projekt Bynatur) fungerede med diverse informationsfoldere, gode råd, vejledning, og nok så meget praktisk vejledning i brug af hammer, søm og bor.

Arrangementet tiltrak primært børnefamilier. Af de i alt 150 deltagere var ca. halvdelen børn, og af mange etniske minoriteter.

På grund af det overvældende store fremmøde nåede vi ikke at besøge flere nærliggende gårde, hvor der i forvejen var sat fuglekasser op. Erfaringer fra arrangementet var bl.a. nødvendigheden af at være mindst 4 ansvarlige personer fra arrangørernes side, og at princippet i det pædagogisk vigtige i på stedet at påsmøre kasserne træbeskyttelse, må fraviges under henvisning til at netop så mange som halvdelen var børn, der meget let fik tilsmudset deres tøj i det iøvrigt miljørigtige træbeskyttelsesmiddel linolie.

Kasserne skulle efterfølgende ophænges i fælles gårdanlæg mv., hvilket kræver tilladelse fra ejer, bestyrelse af

side 55

andelsboligforeninger m.v, såfremt ophængningen indebærer at der skal slås søm i væg, træ, skur eller andet. Især børn kan løbe ind i problemer, hvis de begynder at banke kasser op i træer, på mure mv. uden tilladelse. Derfor bør kasserne hænges op ved hjælp af øskner og spunden nylonsnor. Det har endvidere den fordel, at man undgår at kasserne på et senere tidspunkt falder ned, dog forudsat årligt eftersyn af kasserne, og evt. regulering af snor.

5.3 Redekassebygning som beskæftigelsesaktivitet

Frivillige naturforbedringsinitiativer lider oftest af mangel på penge og mandskab. Samtidig har kommunerne gennem beskæftigelsesprojekter en arbejdskraft, der kan sættes ind til gavn for naturen. Flere steder, bl.a. i Køge kommune, er naturplejeopgaver

udført i samarbejde mellem grønne foreninger og kommunale beskæftigelsesprojekter.

Fremstilling af redekasser til fugle er en aktivitet, der i vore dages samfund af og til betragtes som andenrangs-arbejde, og derfor ofte sker i regi af forskellige produktionsskoler, beskæftigelses-projekter og beskyttede værksteder. I Projekt Mere og Bedre Bynatur har det været hensigten, at redekasser til fugle så vidt muligt skulle fremskaffes med minimale omkostninger for projektet, og helst af genbrugsmaterialer (genbrugstræ) eller spildtræ. Det har været muligt at få et forholdvis stort antal fuglekasser fremstillet gratis, og lokale sponsorer har også trådt til vedr. dækning af forskellige udgifter til fremstilling af et mindre antal kasser, ophængning af redekasser, transport m.m. I Hvidovre kommune har projektet fået fremstillet ca. 100 redekasser gratis på et genbrugsværksted under Hvidovre Kommunes beskæftigelsesafdeling (aktivering af kommunens bistanndsklienter). Andre 250 redekasser blev fremstillet billigt på en lokal produktionsskole. Indsatsen medvirkede herved til at skabe lokal aktivitet i kommunen, hvilket også har været et vigtigt formål med Projekt Bynatur. Samtidig blev det muligt for begrænsede midler at opsætte et betydeligt antal redekasser.

I sig selv fører en beskæftigelsesaktivitet som redekassefremstilling formentlig ikke til bedre muligheder på arbejdsmarkedet, men aktiviteten i sig selv er ligeså spændende (og indholdsrig) for de ledige bistanndsklienter som mange andre beskæftigelses-aktiviteter. TV-Danmark fandt redekasseprojektet på genbrugsværkstedet så interessant, at de lavede en reportage under temaerne "meningsfyldt aktivering af bistanndsklienter" og "fugle og industriområder - ikke nødvendigvis modsætninger". Flere af bistanndsklienterne gav udtryk for, at fremstilling af de mange forskellige typer redekasser var en spændende udfordring, og at de dermed havde gjort en indsats for at bedre bynaturen, selvom aktiviteten måske ikke var så prestige-betonet som andre typer aktiviteter set fra kommunens side.

Erfaringen er, at det er en god ide at alliere sig med et beskæftigelsesprojekt. Det kræver dog en indsats at følge arbejdet.

side 56

Deltagerne er ikke specielt arbejdsvante, og projektlederne er typisk håndværkere eller evt. socialpædagoger med et begrænset naturkendskab. Derfor skal de første tegninger og prototyper af redekasserne gennemgås kritisk før godkendelse, og ved naturpleje skal det sikres, at man ikke er for ivrig og ukritisk fjerner alt -selv det ønskede. Det kan være svært at stoppe, når endelig arbejdet er begyndt. Løbende kontakt øger også chancen for, at projektet fortsætter, fordi deltagere og projektledere brænder for sagen. Det er et klart indtryk, at flere beskæftigelsesværksteder er interesseret i at modtage beskæftigelsesforslag fra udeforstående fremfor blot

at lade sig diktere internt af kommunale embedsmænd, ligesom produktionsskolerne også kan savne udefra-kommende inspiration til beskæftigelse.

Fremstilling af redekasser i regi af beskyttede værksteder (kommunale eller amtslige) er ret udbredt. F.eks. har et beskyttet værksted i Espergærde (i Frederiksborg Amt) gratis fremstillet omkring 150 redekasser til tårnfalke og ugler til Dansk Ornitologisk Forenings lokale ugle- og rovfuglegruppe i Nordsjælland. Materialeudgifterne er betalt af Amtet. En anden aktivitet har været fremstilling af ca. 200 stærekasser til ophængning i områder, hvor amtet i samarbejde med Skov- og Naturstyrelsen har forestået naturgenopretning/genskabelse af søer i ådale. Lokale ornitologer har forestået ophængning af de mange fuglekasser.

En ret stor del af fuglekasserne på det danske marked er fremstillet på beskyttede værksteder og forskellige andre (amtslige) institutioner, men en del fremstilles også på værksteder i nogle af landets fængsler. Der er desuden en del af markedets billige fuglekasser, der importeres fra udlandet, hvor f. eks. en del birkestammekasser massefremstilles overordentlig billigt i Polen. Men udover dette er der mange danske (mindre) virksomheder som forestår engros-fremstilling af fuglekasser, nærmest som en lidt morsom side- eller nicheproduktion uden forventning om stor profit. Heldigvis er der også nogle i det danske samfund (og mange flere i f.eks. Sverige og USA), der betragter fremstilling af fuglekasser og fuglehuse som en form for enkelt kunsthåndværk - som maler og dekorerer husene efter alle kunstens regler, og som sælger fuglehusene relativt billigt. Det sidste gælder dog ikke helt i USA, hvor de nærmest utallige typer dekorative fuglekasser også er udtryk for en vis grad af profitbegær. Så om end markedet udi produktion af fuglekasser og fuglehuse er broget, ser det trods alt ud til at mange fremstillere og producenter har hjertet med...

5.4 Fuglekasser i børneinstitutioner

I forbindelse med Projekt Mere og Bedre Bynatur - området i Hvidovre - havde vi opstillet flere muligheder for at forbedre bynaturen for forskellige målgrupper. En af målgrupperne var børnehaverne i Hvidovre Kommune. Vi valgte at fokusere på børnehavebørnene som målgruppe, idet vi vurderede, at vuggestuebørn ville ikke få den optimale glæde af projektet, og fritidshjemsbørn

side 57

er i en alder, hvor de har alt mulig andet i hovedet. Børnehavebørn er tilpas nysgerrige og videbegærlige på en umiddelbar måde, de er meget interesserede i biller, larver, regnorme, insekter og fugle.

Vi havde diskuteret om, der skulle udsendes et brev med tilbud om at få en fuglekasse. Det blev forkastet, da vi derved måtte forvente

en alt for lang betænkningstid fra børnehavernes pædagoger med yderligere forsinkelse af projektet til følge. Det var allerede januar 1998 og vi ville gerne have fuglekasserne op, så der var mulighed for ynglende fugle i sommeren 1998.

Vi fik fra DOF-salg leveret 19 pædagogiske mejsekasser. Hvidovre Kommune har 40 børnehaver og de 19 pædagogiske mejsekasser fordelte vi jævnt i hele kommunens område, dels områder med tæt bebyggelse og små gårdmiljøer, dels områder i villakvarterer og enkelte i mere landlige områder.

Derfor tog vi en pædagogisk mejsekasse under armen og besøgte uopfordret de udvalgte børnehaver. Vi blev overvældende modtaget, børnene nærmest flokkedes om os. Vi fortalte om Projekt Mere og Bedre Bynatur og udleverede materiale om fugle samt DOFs folder om projektet. Pædagogerne var meget interesserede i vores tilbud og ville meget gerne deltage i vores projekt. Børnehavernes pædagoger gør i forvejen meget for at lære børnene noget om natur. I kommunen er der ikke langt til grønne områder med bl.a. får og vandhuller med frøer og meget mere. Ofte ser vi børn og pædagoger bevæbnet med net og spande på vej til udforskning af naturens mysterier.

Vi ville gerne gøre det synligt, at børnehaven deltog i projektet og samtidig få forældrene informeret om det. Derfor udfærdigede vi et DIPLOM som vi bad pædagogerne hænge op på et synligt sted. Ved deltagelse i Projekt Mere og Bedre Bynatur fik pædagogerne nogle opgaver og forpligtigelser. Vi fik en af pædagogerne til at være vores kontaktperson og ansvarlig for børnehavens del af projektet, som indebar at:

- Mejsekassen skulle hænges op snarest, på et af os anvist sted.
- Hænge "Diplomet" op et synligt sted.
- Alle børnehavens pædagoger skulle orienteres om projektet.
- Børnenes forældre skulle orienteres om projektet.
- Børnene skulle orienteres og have fortalt om fugle og natur. Vi tilbød vores hjælp, hvis det var nødvendigt.
- Være ansvarlig for, at der kun blev kigget i mejsekassen én gang om ugen f.eks. om fredagen. Der måtte ikke kigges i kassen før der kunne høres pippen fra fugleunger, da der er risiko for, at mejserne opgiver rugningen, hvis de forstyrres medens de ligger på æg.
- Sørge for at mejsekassen bliver rensat/rengjort omkring uge 42, så er der ikke stor chance for flere kuld unger det år.

Vi mente det var vigtigt at gøre børnene fortrolige med mejsekassen. Derfor skulle de have lov til at have den i hænderne og undersøge den. Vi satte os ned i niveau med børnene, på gulvet eller på de små

stole. Vi tog "taget" af mejsekassen, så børnene kunne se ned i kassen. De fik lov til selv at undersøge den og der var rift om at få lov til at kigge dels ned i kassen, dels lukke låget til "kigruden" op og i. Vi kunne så fortælle om mejser - udseende, æg og unger, fortælle hvorfor der er en "træklods" inde i kassen lige under indflyvningshullet. Samtidig kunne vi svare på deres spørgsmål som f.eks. "Hvorfor er fuglene ikke i kassen". Vi aftalte, at børnene skulle have et par dage med mejsekassen i deres umiddelbare nærhed, hvorefter kontaktpersonen skulle sørge for at kassen blev hængt op.

Vi fulgtes med pædagog og børn ud på børnehavens område for at finde det bedste egnede sted til mejsekassen. Vi undgik at placere mejsekassen umiddelbart op ad boldpladsen, men ikke nødvendigvis lang fra, hvor børnene opholder sig til dagligt. Det vigtigste var at placere mejsekassen i et område, hvor der kunne være "fri indflyvning", men samtidig noget grønt at gemme sig i - buske, træer. For at undgå slagregn skulle hullet placeres mod nordøst (vi havde taget et kompas med).

Vi ønskede dem held og lykke med kassen og lovede at besøge børnehaven i løbet af sommeren for at følge projektet, og hjælpe med eventuelle spørgsmål. Pædagerne kunne så lære os at kende og omvendt. Det gik over al forventning. Kasserne blev hængt op i slutningen af marts måned og ved besøg i slutningen af maj måned var der aktivitet i 9 af mejsekasserne. Ved besøg midt i september måned viste resultatet fra 19 mejsekasser at der var kommet 10 kuld unger i de 19 kasser, heraf havde en kasse haft 2 kuld unger. Året efter (i maj 1999) var der beboelse i næsten samtlige kasser!

Børn og pædagoger har haft stor glæde af mejsekasserne. Børnene har kigget i kasserne som aftalt. I en børnehave har børnene siddet og set på at et kuld blåmejseunger forlod reden. I en anden børnehave havde børnene siddet på en jordvold lige ved mejsekassen og i dagevis observeret forældrefuglenes ankomst med foder. I en tredje børnehave havde en blåmejseunge forvildet sig op på en af børnenes skuldre. Da vi i efteråret 1998 talte med børnene, vidste flere af dem, hvordan en musvit og en blåmejse ser ud. Flere af dem ved også, hvordan en solsort ser ud. Ved alle besøg har vi haft en vidunderlig kontakt med børnene.

Vi havde aftalt med børnehaverne, at vi besøgte dem midt i oktober måned med henblik på eftersyn af kasserne, nogle skulle have repareret hængsler og ophæng. Tømning og rensning af kasserne er pædagogernes opgave. De fjernede reder kan de vise børnene. Vi har fortalt, at der kan være fuglelopper i kasserne, derfor bør de ikke tage rederne med inden døre.

For at tiltrække fuglene og medvirke til at de yngler i mejsekasserne, opfordrede vi pædagogerne til at fodre fuglene med mejsekugler, fedtkugler lavet i børnehaven, foderautomat og foderbræt. I flere af børnehaverne laver de allerede selv mejsekugler og selvkomponerede foderautomater (opklippede mælkekartoner). Vi præciserede, at foderet ikke må smides på jorden (tiltrækker måger, skader og evt rotter).

Vi oplevede, at fuglene accepterer børnenes leg, støj og færden lige i nærheden af deres redekasser. Pædagogerne i flere af børnehaverne gav udtryk for, at de ville prøve at lave fuglekasser sammen med børnene. I en børnehave med et stort udenomsareal ville gårdmanden fremstille og opsætte stærekasser og et gråspurverækkehus.

Projektet blev udvidet med yderligere 15 pædagogiske mejsekasser, der blev udleveret i oktober måned 1998, så der i alt er opsat 35 af denne type redekasser i Hvidovres børnehaver. Projektet blev yderligere udvidet med udlevering og opsætning af 26 foderhuse. Nogle børnehaver havde allerede selv opsat foderhuse.

Foderhusene blev tilbudt de børnehaver, hvor pædagogerne havde lyst til og kunne magte at sørge for at fodre fuglene. Enkelte steder var det ikke tilladt at opsætte foderhuse. Pædagogerne havde nogle steder måttet spørge om tilladelse hos den aktuelle lejer-forening. Foderhusene blev leveret i løbet af oktober måned 1998.

Af hensyn til børnenes sikkerhed havde vi valgt at sætte foderhuset på en træstolpe, der blev gravet en halv meter ned i jorden. Under selve foderhuset havde vi sat nogle træklodser, så foderhuset kunne sættes på træstolpen. Vi havde sat 2 holdeskruer i træklodserne, så foderhuset ikke uden videre kunne løftes af. Vi havde både mundtligt og skriftligt orienteret pædagogerne om det, hvis foderhuset skulle rengøres, flyttes eller på et eller andet tidspunkt funderes bedre. Der blev samtidig udleveret en lille folder, der handlede om fodring af fugle om vinteren.

Vi havde fremstillet et DIPLOM til deltagende børnehaver, der dokumenterer at de deltog i et større projekt (Projekt Bynatur). Ved aflevering af foderhuset havde vi med børnehaven aftalt et bestemt tidspunkt for leveringen. Flere steder havde de lavet et helt arrangement ud af det. De havde samlet alle børnene udenfor og fortalt dem, hvorfor vi kom med foderhuset. Børnene deltog i selve opsætningen af foderhuset. De var med til at grave hul til stolpen, de hentede sand, så stolpen kunne stå stabilt. De var med til at se på et waterpas om stolpen stod lige og tilsidst var de med til at sætte selve foderhuset på.

Et sted gik børnene uopfordret i en hel procession, hvor 6 børn bar huset. Nogle steder satte de til sidst et flag i toppen (rejsegilde på foderhus!), og der blev råbt hurra. Et sted fik vi dem til, medens de gik rundt om foderhuset med hinanden i hænderne,

at synge et lille sang med børnenes egen på stedet opfundne melodi og vores også på stedet opfundne tekst - noget i retning af: "kom så alle fugle og spis på vores bræt".

Vi havde den lokale avis med i en af børnehaverne, da vi leverede og monterede et foderhus. Avisen stillede med både journalist og fotograf, og det blev der en fin artikel ud af.

5.5 Udenomspleje ved ældreboliger

De fleste mennesker har i løbet af livet haft glæde af at betragte fugle og deres adfærd. Når vi bliver mindre mobile enten på grund af et handicap eller på grund af alder kan det være en stor adspredelse og glæde at betragte dyr og fugle. Nogle mennesker kan anskaffe sig en hund, kat eller nogle stuefugle, men mange mennesker har ikke den mulighed eller de har ikke kræfter til at magte det.

Nogle steder er der allerede lavet en voliere til kanariefugle og undulater, men det er efter vores opfattelse ikke tilstrækkeligt. Det giver en meget større oplevelse at betragte de vilde fugle udenfor vores vinduer eller opleve dem når vi er udendørs, hvor vi så både kan se og høre dem.

De fleste mennesker har haft oplevelser med fugle helt fra barndommen.

Ved vore områder med boliger for handicappede, ældrevenlige boliger, beskyttede boliger og plejehjem kan der gøres meget mere for at gøre områderne "grønnere" og dermed mere inspirerende at opholde sig i. Der kan plantes buske, stauder og laves bede med krydderurter, der med sine dufte kan være til stor glæde også for svagtseende. Bærbuske og jordbær plantet i højbede bør heller ikke mangle.

Det behøver slet ikke være fine eksotiske buske og træer, det er tværtimod meget bedre med de arter de fleste mennesker kan genkende fra deres barndom og ungdom. Det er bedst med blomster og urter, der dufter kraftigt. Der kan skabes områder med oplevelsesstier, så det er muligt at føle sig frem og hvor det også er muligt at færdes selvom man er kørestolsbruger eller f.eks. bruger en rollator.

Der kan skabes mere fugleliv omkring boliger ved at sætte redekasser op til mejser, stære, mursejlere, falke og gråspurve. Redekasserne bør, for at give størst mulig glæde for mennesker, placeres så det er muligt at iagttage dem inde fra boligerne. Der skal dog tages hensyn til områdets størrelse og kvalitet af grønt område, da det er mængden af fødeemner, der er afgørende for, hvor mange fugle der besøger området. Her er bærbuske, stauder med mange frø og krydderurtebede en god ide. Krydderurter tiltrækker også bier, svævefluer og sommerfugle. Der kan plantes slyngplanter og vedbend op ad muren, så der er mulighed for redebygning for solsort og gråspurv.

Hvor det er muligt kan der sættes foderhuse til fugle op. De kan eventuelt placeres så lavt, at det er muligt at betragte fuglene selvom man sidder i kørestol. Der er dog derved en "risiko" for at katte, egern og ræve fouragerer af foderet utilsigtet. Det kan måske forhindres ved at sætte tremmer på foderhuset. De små fugle kan sagtens komme på brættet alligevel. Det er vigtigt kun at fodre til dagens forbrug, så der ikke ligger foder på jorden under brættet med risiko for at tiltrække rotter. Ved at fodre fuglene hele året er der større mulighed for at de yngler i de redekasser, der opsættes.

Vand er en nødvendighed for alle skabninger også fugle og insekter. Vi kan bruges mange timer på at betragte fugle i et fuglebad - når de drikker vand eller bader og pjasker. Et fuglebad kan stilles på en sokkel, så det er let at betragte fra et vindue. Ved at placere et fuglebad på jorden har også katte og pindsvin mulighed for at drikke af det. Der skal selvfølgelig helst være frisk vand i karret hele året. Vand kan eventuelt etableres i form af et arrangement med rislende vand, som i japanske haver. Det giver frisk vand hele tiden. Lyden af rislende vand kan også svagtseende have glæde af.

De beboerne, der kan magte det, kan selv sørge for foder og vand. Måske kræver det kun lidt hjælp fra andre og måske bare en opfordring til at huske det. I forhold til, hvor stor glæde det kan give, bør det ikke afholde hverken plejepersonale eller pårørende fra at bruge lidt tid på at hjælpe med foderindkøb, udlægning af foder og udskiftning af vand.

Fugle er et dejligt emne at tale sammen om. De fleste mennesker har haft gode oplevelser med fugle og natur. Vi har alle sunget om vores fugles ankomst og afrejse i sangene om årstidernes skiften. Mennesker, selv med store handicap, kan have stor glæde af høre disse sange og mange kan ofte synge med og have stor glæde heraf. Derfor er det også vigtigt med fugle omkring os.

5.6 Pressedækning af Grøn-By-Aktiviteter.

Det er nødvendigt med omtale i pressen. Det er vigtigt selv at henvende sig. Pressen ved ikke på forhånd, hvad man foretager sig. Det er en god og billig reklame for aktiviteterne og arrangementer.

Henvendelse skal ske til:

- De landsdækkende aviser
- De landsdækkende nyhedsbureauer, landsradio og TV
- De regionale dagblade
- Lokale dag- og ugeblade
- Regional Radio og TV
- Lokal Radio og TV
- Relevante faglige tidsskrifter

Gode råd om pressekontakt:

-Brug aviserne arrangements-kalendere. De ses og bruges af mange. Send materialet i god tid.

side 62

- De lokale ugeaviser læses flittigt. De mangler altid stof.
- Ved en pressemeddelelse - skriv det vigtigste først, derefter uddybning og detaljer. Vær opmærksom på, at det er redaktionen der afgør om de vil bruge en pressemeddelelse. Det afhænger af nyhedsværdien, plads i den aktuelle avis, journalistens interesse for sagen og om hvor meget teksten skal omarbejdes.
- Lav alt arbejdet for journalisten. Der er så større chance for at det kommer i avisen. Hvis det skal omformuleres, opstår der nemt fejl og misforståelser.
- Medsend gerne egnede fotos eller tegninger.
- Tag gerne kontakt til journalisten flere gange.

Da vi i Projekt Mere og Bedre Bynatur i efteråret 1997 skulle sætte de første redekasser op hos et firma på Avedøre Holme i Hvidovre Kommune, havde vi kontaktet den lokale avis.

De blev interesserede i at følge vores projekt og da vi satte redekasserne op stillede lokalavisen med både fotograf og journalist. Det kom der en meget fin stor artikel ud af - tilsat illustrative fotos. Nogle måneder senere resulterede det i endnu en stor artikel om projektet. I forbindelse med den del af projektet, der drejer sig om udlevering af gratis "pædagogiske" redekasser (med kikrude) og foderhuse til børnehaverne i Hvidovre Kommune kontaktede vi igen den lokale avis, der velvilligt stillede op med både fotograf og journalist.

Omtalen i Hvidovre Avis i efteråret 1997 medførte, at TV-Danmark kontaktede projektledelsen for Projekt Mere og Bedre Bynatur. Resultatet blev et TV indslag i foråret 1998 om projektet, i dette tilfælde om aktiviteterne på Avedøre Holme. Vi besøgte et lokalt produktionsværksted, hvor fuglekasserne blev fremstillet. Derefter var TV med ud på en virksomhed, hvor vi satte fuglekasserne op. Der var interview med de personer, der fremstillede fuglekasserne, med virksomhedsejeren og deltagere fra Projekt Bynatur.

Et par måneder senere blev det fulgt op af endnu et illustrativt TV indslag om projektet. Det blev også optaget på Avedøre Holme og handlede denne gang især om fuglene og aktiviteten i de opsatte redekasser.

I forbindelse med den del af projektet, hvor vi opsatte redekasser og foderhuse i børnehaverne i Hvidovre Kommune kontaktede vi både TV, lokalavis, og BUPL (Børne- og ungdomspædagogernes Landsforbund) med henblik på flere reportager. Da BUPL havde meget travlt, måtte vi selv skrive "reportagen", og levere billedmateriale til BUPL. Hvis man brændende ønsker at få omtale i et specielt tidsskrift (medie), kræver det af og til - som i dette tilfælde - meget af en selv! Desværre

kunne BUPL i sidste ende ikke bruge vores materiale, som så blev trykt i DOF's eget blad i stedet, og desuden fik en omtale i en artikel i BT-Weekend.

Alle aktiviteter under Nørrebrogruppen har haft meget fin presse-mæssig dækning af Nørrebroavisen "PåGaden" med direkte kontaktpersoner på redaktionen - både fotograf og journalist.

side 63

Der har været flere uopfordrede henvendelser fra lokale TV-stationer om projektet på Nørrebro. Bl.a. Frederiksberg lokal-TV, der producerede et relativt langt indslag om projektet på Assistens Kirkegård med fodring af fugle på offentlige steder, fuglekasser, faunavenlig beplantning og DOF's samarbejde med gartnerafdelingen.

Desuden har Københavns Radio bragt et indslag om projektet på Nørrebro (efter at have læst om projektet i "PåGaden"). Der er en klar afsmittende effekt, således at Radio- og TV-stationer opsnapper grønne nyheder (miljøstof) i lokal- og evt. regionalaviser (og TV-stationer opsnapper æterbårne nyheder) og derefter henvender sig for et grønt indslag.

Betydningen af denne pressedækning af projektet fremgår bl.a. af de mange henvendelser til DOF, og af hvor mange personer der inspireres til selv at gøre en aktiv indsats for byens natur.

I løbet af 1998 har vi fået ca. 25 henvendelser fra personer, gårdlaug, bestyrelser for andelsboligforeninger m.v. på stenbroen, som har hørt om projektet, og henvender sig for at få råd og vejledning, og evt. besigtigelse vedrørende en fugle- og naturvenlig udformning af deres gårdanlæg (beplantning, fuglekasser, foderbræt og fuglebad m.v.).

6. Byens fugle- og dyreliv

Til slut en række beskrivelser af fuglearter og enkelte andre dyr, som kan findes i byen.

6.1 Gråspurv - dominerende fugl i byen

Gråspurv er trods en halvering af bestanden siden 1976 stadig byens dominerende og mest domesticerede (mennesketilpassede) fugl.

Årsager til tilbagegangen har været ændringer i landbruget, bl.a. mere effektive kornhøstnings-metoder og mindre spildkorn, og desuden olie- og energikrisen i 1973, der medvirkede til en efterfølgende tætning og isolering af boligmassen. Dette betød at man ikke mere fyrede for gråspurvvene, der så at sige blev isoleret ud i kulden. En tredje årsag var, at gråspurven altid har indtaget en kedelig førsteplads på listen over trafikdræbte fugle og dyr.

Gråspurven yngler næsten over alt, hvor der er hulrum i bygninger: under tagskæg, gesimsbånd, tagrender, under tegl tæt ved foden af

et tag, eller under kantlister langs øverste kant af gavlen af bygningerne. Enkelte gråspurve benytter små indbyggede huller i bygninger, f.eks. små udluftningskanaler el. lign.

Gråspurve kan derved opfattes som problematiske ved at yngle uønskede steder i bygninger, og derved både tilsvine og fjerne isolationsmateriale i bygningers tagkonstruktioner og måske forårsage, at der kan trænge vand ind ad uventede veje. Dette kan

side 64

man forsøge at afhjælpe ved f. eks at opsætte redekasser, evt. gråspurve-rækkehuse (gerne op til 10-15 sammenbyggede kasser, da gråspurve er meget sociale) som erstatningsboliger, og dermed dirigere valget af redested. Redekasserne skal ikke renses, da gråspurve bruger kasserne som lunt sovested om vinteren.

Byplanlægning med fuglene for øje, hvor redekasser med størrelse til bl.a gråspurve, alliker, støre og mejser indmures i byggeriet fra starten, er måske et godt bud på nytænkning for fremtidens arkitekter og byplanlæggere. Det findes ganske enkelte steder i Danmark, bl.a byggeforenings huse på Nørrebro fra ca. 1920 og Rødby Elværk (se afsnit 4.4). Ved at indmure spurvekasser eller opsætte gråspurve-rækkehuse fra starten af byggeriet kan det bedre undgås, at gråspurvene benytter andre huller eller nicher i byggeriet, hvor fuglene evt. kan være til større gene.

Grønne mure (med klatreplanter som f.eks vedbend), og meget tætte buske har meget stor betydning for gråspurve i stenbroens gårdmiljøer og andre steder i byen, både som skjul og redeplads. Fodring året rundt (vildtfrø og korn) hjælper også gråspurvene, og kan til dels kompensere for mangel på naturlig føde. Stauder, énrige urter med rigelig frøsætning og ukrudtsfrø hjælper også spurvene. Et fuglebad, der giver spurvene mulighed for at drikke og bade, er også en vigtig ting for spurvene. Man kan desuden hjælpe gråspurve med redemateriale som tørt græs, hundehår, småfjer og dun etc. Lidt sandjord eller let grus elsker gråspurvene at sandbade i.

6.2 Mejser hjælpes med redekasser og fodring

Et musvitpar, der opfodrer unger, fanger mere end 10.000 insekter og insektlarver i yngletiden. Er der tale om bladlus, kan antallet af bladlus der medgår til opfodring af ungerne, nå op på over 50.000.

Mejsekasser i haven er altså et udmærket alternativ til at anvende sprøjtemidler mod forskellige skadelige insekter, bladlus m.m, selvom der naturligvis ikke opnås helt så effektiv en bekæmpelse af insekter som ved brug af sprøjtemidler.

For at de små mejser - blåmejse, sumpmejse og sortmejse gives mulighed for at anvende redekasserne, skal indgangshullet ikke overstige 27-28 millimeter - som følge af konkurrencen om redehuller. Til musvit er

et indgangshul på 32 - 35 millimeter passende.

Det er vigtigt, at redekasserne opfylder pladskravene, hvilket vil sige, at kassens indvendige dybde i brædekasser skal være min. 25 cm, min. 10 x 12 cm i indvendige mål, og gerne op til 15 x 15 cm i kvadratmål. I birkestamme-kasser er de indvendige dimensioner ofte for små, hvilket desværre betyder at kasserne ikke benyttes, eller kan medføre ungerens død grundet pladsmangel.

side 65

Alle mejser hjælpes godt ved fodring i vinterhalvåret, og særligt fedtfoder og forskellige typer nødder tiltrækker mejser. Ved også at fodre om sommeren, kan man være med til at sikre mejseungers overlevelse i kolde og regnfulde perioder, hvor det kniber med at finde tilstrækkeligt insektføde til de sultne unger. Det er vanskeligt at erstatte den proteinrige naturlige føde, men fodres der med fedt og frø, gerne knuste peanuts og pulveriseret solsikke, vil søgningen til foderbrættet om sommeren vise sig stor. Nogle undersøgelser tyder på, at sommerfodring medfører, at forældrene selv bliver hurtigere mætte, og derfor bedre kan koncentrere sig om at fange insekter til afkommet.

I byerne yngler musvit ofte ret højt til vejrs. I København i flere tilfælde helt op til 9'de sals højde (over 20 m). Musvitter ved Fuglenes Hus i København yngler hvert år lige under tagskægget i en mursejlerkasse i 3'de sals højde, selvom der er mejsekasser i mere bekvem højde. Måske foretrækkes mursejlerkassen, fordi der er god plads. I industriområder yngler mejser også i huller i containere og stilladser, lysstandere, i bygninger m.v., ofte meget højt til vejrs.

Forsøg med opsætning af mejsekasser (ca. 20, heraf 10 ved veje og stier) på Assistens Kirkegård (Projekt Bynatur) har vist, at allerede i første år opnås en beboelse på ca. 50% i kasserne (musvit og blåmejse), hvilket samtidig er 50% af kirkegårdens samlede mejsebestand. Den anden halvdel af mejsebestanden yngler i naturlige huller, særligt i lave, stynede, knudrede hængeaske - et særkende på Assistens Kirkegård. Også sortmejse findes ynglende i hængeaske på Assistens Kirkegård - formentlig som eneste forekomst på hele Nørrebro.

Det har desuden vist sig, at mejser overvejende benytter kasser placeret ud til trafikerede stier i forhold til kasser placeret i tættere bevoksning, måske som følge af de mere frie tilflyvningsforhold. Men mejserne er desuden tilvænnet vilkårene på stenbroen så godt, at en placering af reden på de mest udsatte steder med megen trafik ikke er noget problem.

Heldigvis - da formålet med opsætning af redekasserne udover at ophjælpe mejsebestande, primært har været at forøge publikums oplevelser af byens natur på tæt hold.

6.3 Stær i alle kasser

De danske stære ankommer fra vinterkvarteret i Kanalegnene fra sidst i februar. En del overvintrer i Sydvestjylland, flest i milde vintre. Enkelte kan overvintrer i Østdanmark, hvis vinteren er mild. Formodentlig yngler hovedparten af danske stære i dag i tilknytning til menneskets bygninger samt i redekasser - både i skove, i landområder og især i byernes grønne områder, parker, haver, m.m.

Som følge af årtiers hårdhændet skovdrift er stæren i dag trængt fra skov til by, hvor de naturlige ynglesteder også er stærkt

side 66

begrænset. Dette skyldes bl.a. det nutidige byggeri og byfornyelsen der ikke som tidligere efterlod huller til stære og spurve m.m.

I dag findes de ynglende stære primært i redekasser i byens parker og byens villakvarterer. Det er i byerne, der findes langt de fleste stærekasser. Masser af private haveejere sætter stærekasser op i haven. Fordi de sætter pris på den livlige fugl, og har fornøjelsen med stære i haven fra sidst i februar til omkring Sct. Hans, hvor de sidste stæreunger forlader haven. Stærekasser bør placeres 3-5 m over jorden, og da stæren er meget social også i yngletiden, kan man godt hænge sine kasser temmelig tæt på f.eks. en gavl eller i tætstående træer. En redekasse er for stæren så attraktivt et ynglested, at den gerne tilbagelægger op mod en kilometer mellem fødeområde og reden.

På den egentlige stenbro er stæren en ret sjælden fugl. Det skyldes, at afstanden til fødeområder trods alt kan blive for stor eller for besværlig (i højden). Mangel på egnede redesteder kan dog også være den begrænsende faktor på stenbroen. Stære kan undertiden give anledning til problemer, hvor de yngler i hulrum i bygninger. Har de let adgang til hulrum, f.eks. under bølge-eternittage, kan de gøre skade ved f.eks. at fjerne isolationsmateriale. Hvis man derfor lukker af for stæres adgang til at yngle i bygninger, er stærekasser som bolig et ganske udmærket alternativ.

Hvis man har mulighed for det, kan der evt. opsættes stærekasser indvendigt på en trægavl. Stærekasserne kan så udformes på en meget let måde uden forside, idet trægavlen med et indgangshul i stedet vil fungere som kassens forstykke. Indvendige stære-rækkehuse er populære hos stære.

Undersøgelser i Tyskland har vist, at stære foretrækker store redekasser. Stære havde mulighed for at vælge mellem kasser på 12,5 x 12,5 cm og 19 x 19 cm i tværmål. I de mindste var ca. 60 % af kasserne

beboet, i de største op mod 90 %. Kasser af en passende mellemstørrelse på ca. 14 x 14 cm er dog fuldt tilstrækkelige, når bolignøden er stor, hvad den tilsyneladende altid er for stærens vedkommende.

En del danske kommuner anvender stadig insektmidler på bl.a. kommunale idrætsområder og golfbaner. Årsagen er, at bl.a. stankelbenslarver gnaver græsrodderne over, så der bliver døde pletter på idrætsområdernes store plæner. Umiddelbart er der en alternativ løsning - nemlig at opsætte stækasser i større stil. Det er kendt, at stære i overvejende grad opfodrer deres unger med insektlarver - herunder larver af stankelben.

Stærene er næppe helt så effektive som insekticider, men til gengæld giver stækasser mulighed for naturoplevelser som mange sætter pris på.

side 67

Der er et øget pres for at tænke i alternative baner, eftersom der i mange kommuner er indført totalt stop for brug af insekticider og andre sprøjtemidler på kommunale arealer, og der måske er et generelt forbud på vej fra regeringens side. Der mangler dog hjemlig forskning, der kan belyse hvor effektive stære og andre fugle er som bekæmpere af stankelben og andre jordlevende insektlarver. Dokumentation af effekten af stære som bekæmpere af insektlarver er derfor allerede efterspurgt, og vil blive det i større grad i takt med gradvist ophørt brug af traditionelle sprøjtemidler.

6.4 Husrødstjert - en klippefugl i byen

Husrødstjerten er oprindeligt en klippefugl. Den indvandrede til Danmark for godt 100 år siden, og har siden da bredt sig meget i byerne, måske fordi der er blevet flere høje master og bygninger. I industrihavne- og jernbaneområder finder man de største bestande herhjemme.

I mange byer finder man desuden husrødstjert ynglende ved kirker og slotte, og andre høje bygninger, hvor de høje lodrette mure, store tagflader, gesimser og vinduesnicher udgør en erstatning for et klippelandskab.

Husrødstjerten opdages lettest på sin sang, der omfatter en hvæsende lyd som sandpapir mod træ samt flere klingende klare fløjtetoner. Sangen fremføres typisk højt til vejrs f.eks fra et kirketårn eller en høj mast i et jernbaneterræn.

Danmarks måske største bestand af husrødstjert finder man i industriområdet Avedøre Holme. Ynglebestanden i 1997 omfattede i alt 13 - 14 par. Ved en tidligere optælling i 1991 fandtes i alt 19 ynglepar. I 1998 fandtes i dette område i alt ca. 15 par.

Husrødstjert kan hjælpes ved opsætning af redekasser, men er dog kun villig til at benytte åbne kassetyper. Husrødstjerten foretrækker - som rødstjert - en meget lav og åben kassetype, hvor den rugende fugl kan holde øje med omgivelserne, og undgå at blive overrasket af fjender. Redekassen kan f. eks. udformes således, at ca. den øverste halvdel af forstykket på kassen holdes åbent. Kassen placeres et lidt skjult sted 1-2 meter over jorden - i de "byotoper" husrødstjerten foretrækker herhjemme - industrikvarterer, havne- og jernbanearealer.

Da husrødstjerten er en specialiseret art med en snæver redeniche (og ynglehabitat) er det vigtigt at anbringe redekassen på steder, hvor husrødstjerten foretrækker at placere sin rede naturligt. Det vil sige på steder i bygninger, hvor der er små eller større hulrum eller nicher, der går op til ca. én meter ind i byggeriet, og dermed giver husrødstjerten det skjul, og dermed den tryghed, der er nødvendig for en art, der benytter en så åben kassetype.

side 68

Erfaringer fra opsætning med redekasser til husrødstjert på Avedøre Holme har været dårlige, således forstået at ingen af de ca. 10 kasser der blev opsat i 1997/98 blev benyttet i første sæson, sikkert som følge af forkert placering, f. eks. direkte på en mur el. lign. (for åben placering).

6.5 Den allestedsnærværende solsort

For 100 år siden levede solsorten en sky og tilbagetrukket tilværelse i skovene, og var en sjælden fugl i byerne. I dag er solsorten Danmarks måske mest kendte og udbredte fugl i byer og i byhaver.

At solsorten findes næsten alle steder i Danmark fremgår bl.a. af, at selv på Danmarks måske mest udprægede stenbro (Indre Vesterbro), findes solsorten som 4'de hyppigste art blandt i alt 9 ynglearter (kun overgået af tamdue, gråspurv og husskade). Solsorten var dog mere end dobbelt så hyppig i "den grønne ende" af Indre Vesterbro sammenlignet med området som helhed. DOF's seneste beregninger viser, at solsorten er Danmarks suverænt talrigeste fugleart.

De i alt 2,3 mio. ynglepar er dog meget uens fordelt rent tæthedsmæssigt. Det er i byernes villakvarterer og andre grønne områder i byen som f.eks. parker og kirkegårde, man finder langt de største tætheder, væsentlig større end i skoven. Da der findes ca. 1,5 mio. haver i byer i Danmark, og hvis man antager, at der i gennemsnit yngler knap 1 solsortepar pr. have, og når man medtager solsorte fra byens øvrige grønne områder, viser en simpel udregning at størsteparten af de danske solsorte (ca. 2 ud af 3 par) yngler i bymæssig bebyggelse.

Hvorledes kan man selv skabe endnu bedre forhold for byens og havens

solsorte?

Først og fremmest foretrækker solsorte villakvarterer med en varieret havenatur bestående af både store træer og trægrupper, stedsegrønne træer, frugttræer og tætte bærbuske, lange hække, græsplæner og helst partier med uplejede områder samt rodebunker, kvasbunker og kompostbunker, der alt i alt udgør en mosaik af naturelementer i byhaven.

Disse parametre for en frodig havenatur til gavn for solsort og andre byfugle kan overføres til bolig- og andelsboligforeningers grønne arealer, til grundejerforeningers fællesarealer, til kommunale parker, kirkegårde, stenbroens gårdhaver osv.

For solsorten har det desuden stor betydning, at der i byhaver fodres sommer som vinter (i hårde vintre gerne med æbler), og dertil kommer et vedligeholdte fuglebad.

6.6 Byens svaler

Svalerne er indbegrebet af den danske sommer. Deres ankomst i april/maj varslers sommerens komme, de spår om vejret, og vi kender alle synet af svaleflokke som "noder" på el-ledningerne. Svalerne hører til nogle af de fugle, der trækker allerlængst. Når de

side 69

ankommer til Danmark for at yngle har de, der har overlevet strabadserne under trækket, tilbagelagt en distance på op til 10.000 km.

Derfor er der al mulig grund til at byde dem velkommen og lade dem yngle i fred. Det gjorde man i "gamle dage", dengang da svalerne bragte velsignelse og lykke til boligerne. Men alt for mange betragter i dag svalerne som et problem - ja, ligefrem som "skadedyr". Både på land og i by bliver svalereder med æg og unger revet ned, fordi svalerne angiveligt "larmer og sviner" for meget.

Svalerne er meget effektive insektbekæmpere. Et landsvalepar med et kuld unger fanger ca. 9.000 insekter om dagen. På en hel sommer har svalefamilien ædt mere end 1 million insekter! Ofte lægger svalerne endnu et kuld i løbet af sommeren, så det kan blive til mere end to millioner insekter på en ynglesæson. Bysvalen er ligesom landsvalen stærkt afhængig af bygninger, hvor den kan anbringe sin rede. Bysvalen anbringer dog reden udenpå bygningerne, oftest under tagskægget.

Bysvalen adskiller sig også fra landsvalen ved at yngle i kolonier, i større byer ofte i landområder ved åbent landskab, men den findes også på landbrugsejendomme. Bysvaler er også mere sårbare overfor dårligt vejr og deraf følgende fødemangel end de øvrige svaler. Bysvaleunger kan ligesom mursejlerens unger gå i en dvalelignende tilstand og på den måde stå igennem flere dage med regn og ingen føde. Hvis bysvalereder er til meget stor gene i en boligkarré, er det tilladt at fjerne rederne om efteråret, når svalerne er væk (1. oktober -

1. april). Kunstige redekasser kan opsættes et sted i karréen, hvor de ikke er til gene.

Hvis bysvalerne næste forår stadig forsøger at bygge rede et uhensigtsmæssigt sted, kan man ved redebygningens start, fjerne de småklatter, der er sat på væggen. Forhåbentlig vil svalerne søge hen til de kunstige reder, hvor der er mere trygt for dem. Når en naturlig rede først er færdigbygget, er der måske allerede æg i den, og så må den ikke rives ned. For at begrænse eventuelle gener ved fugleklatterne, kan man anbringe et lille bræt på muren under reden.

Bysvaler foretrækker at placere deres reder på lyse materialer. Hvis brættet er hvidt, skal man holde 3 cm plads fri mellem brættet og muren. Så undgår man, at svalerne bygger rede under brættet. Hvis brættet er mørkt, kan man placere brættet helt op til muren. På den måde vil de allerfleste ekskrementer blive opsamlet, og terrasser, vinduer og vindueskarme forbliver rene. Ved at holde byggeriets træværk under tagudhæng i mørke farver, kan man måske holde bysvalerne væk fra de evt. uønskede steder. Færdiglavede bysvalereder kan købes i Dansk Ornitologisk Forenings butik DOF-SALG. Her kan de bestilles på tlf.: 33318563.

side 70

6.7 Mursejleren - altid på vingerne

Mursejleren tegner med sine store, sabelformede vinger ligesom en parentes mod himlen. Mursejleren tilbringer en stor del af sit liv i luften. Den lever af flyvende insekter. Desuden sover den på vingerne, og parringen foregår også i luften. En sådan tilpasning til lufthavet er ganske enestående i vor fugleverden. Mursejleren kan med sine lange smalle vinger og torpedoformede krop opnå flyvehastigheder på op til ca. 140 km i timen, og med lethed bremser den op til nul i de sidste øjeblikke, før den stryger direkte ind i sit redehul.

Det er vigtigt at mursejleren har rigelig luft under vingerne, når den skal flyve fra reden. Kommer den ned på jorden, kan den ikke lette igen ved egen hjælp, idet fødderne er ganske små og svage, forsynet med fire små, fremadrettede kløer, så den kan hage sig fast på en væg i nogle øjeblikke.

Mursejlerens oprindelige redesteder er høje klipper. For mursejlerne er de tæt sammenklumpede huse i byen sikkert en erstatning for en klippe-biotop. I byer anbringes reden utilgængeligt højt oppe under tage eller i murhuller i kirketårne, kornmagasiner, siloer, vandtårne og andre høje bygninger.

I områder med naturskov kan mursejler benytte naturlige huller i gamle træer højt til vejrs. Det er bl.a. kendt fra Bialowieza-skoven i Polen.

Af og til finder man mursejler ynglende relativt lavt i 22-32 meters højde. Det ses f. eks. mange steder i Sydsverige i træhuse, hvor reden anbringes under tagudhæng i land- og skovområder, hvor der ikke findes mange høje bygninger. Mursejler kan benytte størekasser i Danmark (ned til ca. 3 meters højde) men det sker sjældent.

Mursejlerne havde tidligere gode muligheder for at finde redepladser under tagskægget på huse med tegltag, men efterhånden som alle utætheder og huller tætnes af isoleringshensyn, samtidig med at tegltagene hastigt erstattes med nye tagmaterialer, er mursejleren i vid udstrækning blevet hjemløs. Det gælder mange steder, hvor der er gennemført byrenovering. I mange af vore gamle købstæder med fredede huse og bevarede bymiljøer er der fine betingelser for mursejlere. Hver gang et tag bliver renoveret på en ældre etageejendom, bliver nogle mursejlere hjemløse, eller mister en potentiel yngleplads.

Redekasser til mursejler er en mulighed, men erfaringer med benyttelse er ikke for gode. Som nævnt benytter mursejler i sjældne tilfælde størekasser. Vil man hjælpe mursejlere med en redekasse, bør man forsøge med en specialkasse. Et eksempel kan være en brædekasse ca. 35 x 25 cm i areal og ca. 15 cm høj. Ca. 3 cm over bunden udbores to huller med diameteren ca. 32 mm lige ved siden af hinanden, så man med stemmejern og fil kan tildanne et næsten ovalt hul 6,4 x 3,2 cm (supereliptisk). Kassens forside bør være af uhøvlet træ, så mursejleren kan gribe fat i træet. Dette er særligt

side 71

vigtigt, hvor mursejleren yngler i størekasser, idet fuglen simpelthen ikke kan klatre op ad et høvlet bræt og derfor må lide en ynkelig død i kassen.

Kasserne renses, når ynglesæsonen er overstået, og et lag høvlspåner, tørvesmuld eller evt. vissent græs lægges i bunden. Derpå kan man evt. tilproppe hullet indtil mursejlerne ankommer næste forår, da størene ellers tager kassen i besiddelse!

Kasserne bør hænge så højt som muligt og lige under tagskægget, men mursejler kan dog yngle ned til ca. 3 meters højde.

Mursejleren bygger ingen egentlig rede, men skraber lidt materiale sammen fra selve redestedet. Derfor er det vigtigt med materialet i bunden af kassen. Den samler dog lidt dun og fjer, der gribes i luften under flugten. Materialerne fæstnes med spyt, der er gennemsigtigt og straks størkner. Mursejleren er iøvrigt nært beslægtet med den ostindiske Salangan, der producerer de såkaldte spiselige "svalereder".

6.8 Byens duer

Vore tamduer nedstammer fra klippeduen, som ikke findes i Danmark, men forvildede tamduer har så meget af deres forfædres adfærd i behold, at de med stor succes er flyttet ind på husenes gesimser, tagrender og altaner. De ruger på disse kunstige klippeafsatser, ofte til gene

for husejeren, som har problemer med de sammenklæbete masser af redemateriale og gødning, der kan ætse tagrender og bemaling.

Et andet problem er, at rederne kan være levested for ubehagelige smådyr, der kan trænge ind i husene. Alligevel er duerne populære i bybilledet, som ville være fattigere uden deres kurren og spisen af hånden. Selvom duer kun lægger to æg pr. kuld, kan hvert par i den lange ynglesæson få en halv snes unger. Duen selv kan blive over 10 år gammel.

Byduer hører til konflikt-arterne. Byduer er populære i bybilledet, og de fodres dagligt og rigeligt af mange velmenende byboere, med det resultat til følge, at bestanden af byduer er i stadig fremgang. Paradokset består i, at byduer samtidig bekæmpes i stigende omfang.

Som skadedyrsbekæmpelse indfanges byduer i fælder, på de steder hvor duerne gør skade. Fælderne opsættes af autoriserede firmaer, der har dispensation fra jagtloven til at indfange duerne på nærmere betingelser. Væsentligt her er tilsynspligten, der betyder, at fælderne skal tilses mindst 2 gange dagligt. Desværre sker det ret ofte, at andre fugle som ringduer, gråspurve og solsorte m.v. bliver indfanget, så bekæmpelse af byduer ved brug af fælder er slet ikke uproblematisk.

Man kan også forsøge at hindre duerne adgang til altaner, gesimser og lignende steder ved fysisk at blokere adgangen med net, hønsetråd el. lign., evt. kun forhindre duerne i at sætte sig på

side 72

altankanter, gesimser m.m. Mere drastiske metoder som påsmøring af klæbrig vædske som f. eks. lim er ikke kun uacceptabelt ud fra et dyreetisk synspunkt, men vil formentlig være en direkte overtrædelse af gældende dansk lovgivning - Dyreværnslov og Jagtlov (da det vedrører mulig indfangning, som kun må foretages af autoriserede firmaer med dispensation fra jagtloven).

6.9 Ringduer på fremmarch

Der er blevet flere ringduer i byerne de sidste ca. 10 år. Generelt har ringduen været i stor fremgang siden starten af firserne, og i byerne har fremgangen været særligt stor. I byerne ser man, at ringduerne yngler i enligtstående træer, hvor det naturlige for ringduen oprindeligt har været skov, smålunde, skovbryn og trægrupper. Men i takt med dens domesticering - tilpasning til bylivet - har dens habitatkrav ændret sig.

Ringduen har nydt godt af forbedret jagtfredning siden 1994, hvor augustjagten på ringduer blev stoppet, da ringduernes ynglesæson starter meget tidligt (i februar/marts i milde vintre) og varer frem til oktober måned. Således kan man argumentere for at udsætte jagten

til tidligst 1. oktober, dog uden lydeligt gehør i jagtkredse. Ringduejagten blev dog ved jagtlovsforliget forlænget ind i januar måned.

Det generelt mildere vinterklima i den lange perioden 1987 - 1995 har hjulpet ringduerne til reduceret dødelighed og forbedrede fødeforhold. Yngleperioden har kunnet udstrækkes over en endnu større del af året takket være de milde vintre. De varme og tørre somre i 90'erne har medført, at der har været en række gode oldenår hos bøg (træerne stresses af vandmangel til at blomstre i rigt mål) - hvad der også har hjulpet duerne.

Også vinterbestanden af ringduer - både danske ynglefugle og skandinaviske gæster - har været i fremgang. En stor del er skandinaviske duer, der optræder særlig talrigt i oldenår (bøg). Den overvintrende del af den danske bestand fluktuerer ligeledes i forhold til frugtsætningen hos bøg.

Ringduerne nyder som andre fugle gavn af øget fodring i danske haver. Vinterfodring i danske haver har over en 15 års-periode taget et stort opsving, så man i dag regner med, at omfanget af fodringen er fordoblet i perioden. Ringduer har stort behov for vand til opblødning af deres føde, der udgøres af hårde frø og korn, så er der adgang til vand i haven, forøges antallet af duer betragteligt. Desuden ynder ringduerne at drikke af et fuglebad, og desuden et dagligt bad eller to.

Ringduen har fordel af den varierede beplantning i byer - i parker, i haver og på kirkegårde. Mange stedsegrønne indførte arter giver ringduen mulighed for redeskjul, og de giver ringduen mulighed for at påbegynde yngleperioden tidligt inden løvspring.

side 73

I modsætning til tyrkerduen, som næsten altid placerer sin rede i stedsegrønne træer og buske, finder man dog i haver ofte ringduereder i løvtræer - af og til ret lavt placeret.

Ringduer kan samtidig være meget nøjsomme, og tage til takke med et enkelt løvtræ på stenbroen, hvor den sjuskede rede - populært kaldet to pinde over kors - placeres meget åbent, man kan af og til se æggene i reden nede fra jorden. Derfor er ringduerne udsat for stor predation, mange reder bliver givetvis plyndret af skader og andre fjender. Desuden er ringduer udsat for, at rederne let blæser ned i stormvejr.

Ringduen har små kuld - oftest 1-2 unger. Men ringduer klarer sig til trods for dette ganske godt, takket være de op til 4-5 årlige kuld. Netop som følge af ringduens meget lange ynglesæson fra marts - oktober er arten noget udsat for at redetræet kan blive fældet, da de færreste mennesker forventer beboede reder tidligt forår og efterår.

6.10 Alliker i skorstenen

Alliken er den eneste kragefugl, som yngler i hulrum - oprindeligt i træhuller, klippesprækker o.lign. I dag finder den i byerne en erstatning for dette i hulrum i bygninger, i skorstene, i kirketårne og i redekasser m.m. Desuden findes der i byens parker med gamle træer naturlige ynglemuligheder for alliker.

At få alliker i skorstenen var tidligere meget almindeligt, i dag ser man det kun sjældnere. Alliker har som andre hulrugende fuglearter haft problemer med at finde ynglemuligheder i skovene som følge af årtiers hårdhændede skovdrift, der ikke har ladet de gamle hullede træer tilbage.

At alliker kan hjælpes meget ved opsætning af redekasser fremgår bl.a. af et eksempel fra Bornholm, hvor man op gennem 80'erne opsatte flere hundrede allike-kasser, og det viste sig, at næsten samtlige kasser blev benyttet af alliker, og bestanden af alliker således mangedobledes. Allike-kasserne blev opsat i et forsøg på at hjælpe øens sortspætte-bestand, som led under at mange nyudmejslede sortspættehuller blev overtaget af alliker i konkurrencen om redekasserne. Flere sortspættepar måtte helt opgive at yngle på grund af "allikepres".

Som følge af bolignød ser man tilsvarende, at alliker ofte benytter redekasser tiltænkt tårnfalk og natugle, især hvis disse opsættes i byerne eller i skovkanter.

Alliker kan af og til give anledning til problemer i byerne. Udover generelle aversioner mod kragefugle og deres larmende adfærd klager flere byboere over alliker, som tilkæmper sig foderet fra foderpladsen tiltænkt småfugle. Alliker lærer hurtigt, at mejsekugler er en føderessource, som er opnåelig, såfremt alliken er snedigere end haveejeren. Haveejeren benytter sig dog af listige

side 74

metoder til at sikre sine mejsekugler mod kragefugle, f.eks. ophængning i en lang stiv ståltråd eller fastgøre net eller pinde omkring mejsekuglen så kun de tiltænkte småfugle kan komme til foderet.

Allikeflokke kan også give anledning til problemer ved f. eks. at lave huller i stråtag og fjerne strå, som bruges til redemateriale. Mere alvorligt er dog allikens ofte kæmpemæssige ansamlinger af redemateriale i skorstene, der med årene kan blive helt tilstoppet, så der slet ikke er noget aftræk i skorstenspipen. Problemerne kan være manglende aftræk i skorstenen, fugtskader i skorstenspipen, eller det der er endnu værre - total tilstopning med kulilteindtrængning i stuerne til følge. Det er sket, at mennesker er omkommet som følge heraf.

Alliken kan af denne grund være en problematisk beboer. Mange husejere sørger for at dække skorstenen med en rist, for at undgå dette. Dette har medført, at alliker i dag kun sjældent ses ynglende i skorstene i byen.

Når skorstenspipen er foret med ISO-kærn er der typisk et kun 15 centimeter bredt skorstensrør. Dette er ofte for lidt til at allikerne kan yngle, dertil er passagen for snæver. Men det afhænger lidt af, hvor langt ned til reden der er. Hvis der er et knæk undervejs, skorstenen "er trukket på loftet", er der gode muligheder for, at grene der smides ned i skorstenen hænger fast i det øverste knæk. Ofte er der dog tale om uerfarne ungfugle, der forsøger redebygning. Dette kan også give store problemer, især hvis de forsætter med at fylde meget redemateriale ned i skorstenspipen. Denne form for redebygning foregår fra midt i april til maj måned ud.

Af og til medfører det også problemer ved hushandeler, hvis den nye ejer ikke er gjort bekendt med mulige skader forårsaget af allikers redebygning. Og så må Syns- og skønsmanden forsøge at medvirke til at udrede trådene ved de uundgåelige medfølgende retssager. Så den populære lille kragefugl kan også forårsage stor ravage.

6.11 "Skader skader ?"

Følelsesladede breve med krav om bekæmpelse af husskaden er alt for ofte tilfældet, selvom mange godt ved, at skadebekæmpelse er vanskelig eller umulig i byernes villakvarterer. Desuden nytter bekæmpelsen kun sjældent eller aldrig.

Et spændende resultat udledt af DOF's undersøgelse af havens fugleliv (1993-96) er, at haver med forekomst af husskader også har de tætteste småfuglebestande, på trods af husskadens tilstedeværelse. Så måske dens påståede "skadelighed" er en kende overdrevet. Rygtet siger, at husskaden plyndrer småfuglenes reder for æg og unger, og at alene dens tilstedeværelse er nok til, at havens fuglesang forstummer, og afløses af et ivrigt kor af skræmt, skræppende småfugle.

side 75

Selv om det gennem årtier har været småt med reel viden om, hvilken betydning husskaderne har på havens småfuglebestande, har man i en lang række kommuner landet over, foretaget en regulær bekæmpelse af husskaderne, som i mange tilfælde har vist sig nyttesløs. Tidligere tiders uskik med at fjerne skadereder i yngletiden, samt prikning af æggene, blev ulovligt ved den sidste store ændring af jagtloven, der trådte i kraft i 1994. Skadefælder må heller ikke mere benyttes.

Til gengæld er der generel jagttid på husskade fra september til februar måned. Jagt på skader er dog i praksis kun muligt i landlige områder, da hagl ikke må falde på anden mands jord. I byerne må man altså indstille sig på at leve med skaderne.

Kun ganske få steder i landet har skadebekæmpelse haft en regulær målbar effekt på skadebestanden. På Møn er skaden en sjælden fugl - "Hejsteren" som den lokalt kaldes, er noget nær udryddet af Mønske jægere, som forfølger skader.

Der er blevet flere husskader gennem de seneste år. Faktisk har DOF's undersøgelser (Punkttælling) vist, at bestanden siden 1976 er øget med hele 80%. DOF's atlasprojekter har ydermere vist, at husskaden er udbredt over det meste af landet, med en overvægt i landets østlige del. Havefugletællingerne tyder også på, at "havebestanden" af husskade er 2-4 gange tættere på Sjælland sammenlignet med Jylland og Fyn. Særligt i byernes villakvarterer, hvor sandsynligheden for konflikter mellem husskader og mennesker er særlig stor - finder man de største bestandsfremgange af husskader. Husskaden er desuden meget almindelig i byens parker, i industriområder, i tætte boligområder og på den egentlige stenbro.

På Indre Vesterbro - Danmarks mest udprægede stenbro - optræder husskaden som 4'de hyppigste art blandt i alt 9 ynglearter. Det viser hvor godt husskaden er tilpasset livet i byen og på stenbroen.

I England har man foretaget husskade-småfugleundersøgelser, der har vist at husskadens føde i yngletiden overvejende består af forskellige hvirvelløse smådyr såsom biller, stankelbenslarver, edderkopper og regnorme. Kun af og til tager skaderne hvirveldyr som markmus og gråspurve, samt æg og unger. En anden engelsk undersøgelse viste, at antallet af overlevende unger for arter som sangdrossel, grønirisk, gulspurv og stær ligefrem voksede i takt med, at bestanden af husskade steg i et område.

I Tyskland konstaterede man, at samtidig med, at husskadebestanden i et byområde nær Osnabrück steg til nær det tredobbelte på kun 10 år, skete en tilvækst i bestandene på samlet 40% for 21 arter af småfugle. Kun bogfinke og grønirisk gik mod tendensen.

Forklaringen i flere af disse undersøgelser var den sandsynlige, at småfugle i haver med skader lærer at skjule deres reder bedre, end

side 76

de ellers ville have gjort. Konklusionen var, at husskade-sangfugle-problemet ikke er et økologisk, men nærmere et psykologisk og/eller pædagogisk problem.

Det er her, DOF's Havefugleundersøgelse kommer ind i billedet og i høj grad er med til at bekræfte resultaterne fra de ovennævnte undersøgelser. Der synes simpelthen at være langt flere fugle i haven, hvis der også er husskader til stede. For de hyppigste havefuglearter med åbent placerede reder, som solsort, grønirisk og ringdue, holder tendensen med næsten dobbelt så mange fugle i haver, hvor der samtidig optræder husskader.

Netop i de villakvarterer hvor der er mange skader finder vi de største småfugletætheder på op til 1500-2000 par pr. km², mod 1000-1500 par pr. km² i de bedste naturskove, hvor der næppe yngler husskader. På trods af, at solsorten er den art, der oftest må holde for, hvad skadernes plyndring angår, er den decideret havernes mest udbredte art. Hvis ens have er fugletom, skyldes det formentlig andre forhold end skaden. Færdes der mange katte, kan det være noget af forklaringen, og er haven for velfriseret uden de rodede afkroge, samtidig med man anvender sprøjtemidler kan det også forklare en del. Velfriserede hække giver også småfuglene færre sikre redesteder end mere vildtvoksende buske.

Noget andet er, at man ved beskydning fjerner de gamle erfarne husskader, som måske har lært, at det ikke kan betale sig at tage æg. Pladsen besættes så af unge fugle, der lige skal prøve det hele...

6.12 Råger i konflikt med byboere

Rågen er knyttet til agerlandet, hvor den søger føde året rundt. Kolonierne anlægges i høje løvtræer i småskove, lunde eller i skovbryn. En del store kolonier findes i udkanten af byerne. Den ses også ynglende længere inde i byerne. Her slår den sig bl.a. ned i vejtræer og på kirkegårde.

Rågerne har op gennem århundredet været udsat for en bekæmpelse, der har reduceret bestanden fra ca. 100.000 par i 1925 til under det halve i 1978. Siden har der været en fremgang, men i 90'erne dog svag tilbagegang. Elmen er et ofte anvendt redetræ, og oprydningen efter elmesygen har de senere år medført fældning af mange redetræer.

Rågernes reaktion på den omfattende bekæmpelse i ynglekolonierne er spredning til flere og mindre kolonier samt indvandring til byerne. Her er fødemulighederne ganske vist ringere, men til gengæld beskydes rågerne mindre. Visse steder har man dog forsøgt at fjerne kolonierne på grund af støjen, og andre steder har elmesygen medført fældning af redetræer. Rågen hører således til de konfliktfyldte arter i byen. Hvor den yngler i store kolonier midt inde i byerne, giver dette anledning til konflikter med byboere, som generes af støj fra kolonierne.

side 77

Det er et grundprincip i den danske jagtlov, at man ikke må skyde på fuglene i yngletiden. Det gælder dog ikke råger, som må bekæmpes næsten hele året rundt. Rågeunger må beskydes udenfor rede - i perioden 7/5-6/6 - når de er ved at forlade rederne. Skudte råger anvendes i modsætning til andre kragefugle til føde for mennesker. Indtil april 1994 var der stadig jagt på andre kragefugle i yngletiden, men efter denne dato må kun råger bekæmpes i yngletiden. De andre kragefugle blev således fredet i forårs månederne.

Bekæmpelse af råger er ikke begrundet i skadegørelse på vildtet, som

tidligere påstået for både råge og de andre kragefugle. I modsætning til de andre kragefugle lever rågen næsten udelukkende af insekter, larver, orme og frø, som den får fat i ved at bore det lange næb ned i jorden. Rågen anses for at gøre skade ved at tage nysået korn. Undersøgelse har vist, at rågerne især tager korn, der ikke spirer. Selv om rågerne tager noget spiredygtigt korn, er det ikke sikkert, at det forårsager en nedgang i udbyttet. Hvis kornet udtynnes, vil det tilbageblevne korn give forholdsvis højere udbytte, og effekten af rågerne forsvinder derved.

6.13 Tårnfalk - en kassesucces

Tårnfalkens naturlige og oprindelige redepladser er klippehylder, hullede træer i skove og gamle kragereder i træer. Tårnfalken har nu til dags virkeligt indtaget byerne, hvor den holder til i byernes tårne og høje bygninger. Sin føde henter den på udyrkede græsmarker, brakjorde, enge, motorvejsrabatter osv. I byer som København må den nødvendigvis tilbagelægge adskillige kilometer for at hente føde til ungerne. I store byer hentes føden bl.a. i byens parker.

Opsætning af redekasser til tårnfalk både i og udenfor byerne har været en eklatant kassesucces, der har medført at landsbestanden er gået meget frem til ca. 1500 par. De ca. 15 par tårnfalke, der yngler i det centrale København, fordeler sig på halvdelen i opsatte redekasser og den anden halvdel i kirketårne og andre af byens høje bygninger. I de seneste årtier er mange kirketårne blevet lukket af for at slippe for griseriet fra duer, alliker og andre fugle i klokkerummet. Derfor er redekasser en god erstatning til tårnfalken på kirkens tårn eller kirkemuren.

Det kan desuden være en god ide at opsætte tårnfalkekasser ved boligforeningers grønne udearealer, grundejerforeningers fællesarealer, eller ved industri- og andre stenbro-områder i byen. Sådanne steder kan kassen placeres i træer eller gerne direkte på bygninger (efter indhentet tilladelse til ophængningen). Det er afgørende for ynglesuccesen, at der lægges hårdtpresset halm eller høvlspåner, savsmuld eller lignende materiale i kassen som underlag for æggene, da falkene ikke selv bygger rede. Betydningen af kasser til tårnfalk fremgår af, at i et 50 km² stort område blev bestanden efter kasseopsætning øget fra ét til 13 par på 8 år!

side 78

På Avedøre Holme var der indtil 1997 1 - 2 par ynglende tårnfalke. Efter opsætning af et par redekasser til tårnfalke i 1998 forøgedes bestanden tilsvarende.

Eftersom tårnfalke er specialister i at fange mus, opnår man udover glæden ved at opleve falkene i hverdagen desuden gratis musebekæmpelse. Dermed kan man også håbe, at argumentet mod fodring af småfugle på boligforeningers arealer - at det tiltrækker mus og rotter - delvist bortfalder! I mange frugtplantager og skove opsætter

man falke- og uglekasser for på den måde at holde antallet af mus nede - i stedet for at anvende musegifte.

6.14 Spurvehøge i byen

Spurvehøgen yngler sædvanligvis i tæt granskov, der er mellem 20 og 50 år gammel. Specielt i byområder og hvor granskov helt mangler, kan spurvehøgen også yngle i løvtræer. Fødesøgningen foregår i vid udstrækning uden for skoven, bl.a. langs levende hegn og skovbryn, ved gårde samt i bymæssig bebyggelse.

Spurvehøgen har været i stor fremgang igennem de sidste ca. 10 år, og særligt i byerne er der sket en bemærkelsesværdig ekspansion. Det ses særligt tydeligt i København, hvor spurvehøgen nu yngler flere steder i Hovedstadens centrum udover de fleste af byens større parker, kirkegårde og grønne anlæg. Spurvehøgen har dermed overhalet tårnfalken som den almindeligste bylevende rovfugleart. De bylevende spurvehøge yngler ofte tæt på stærkt befærdede gader og lader sig modsat de meget sky fugle på landet betragte uforstyrret på reden.

I vinterhalvåret optræder spurvehøgen hyppigt i byens villakvarterer, hvor der fodres. Vinterfodring er ensbetydende med unaturlig stor koncentration af mange småfugle på enkelte steder, hvilket giver spurvehøge gunstige betingelser for at mæske sig i småfugle ved foderbrættet. Når danske haveejere i stadig større stil hjælper småfuglene gennem vinteren, er det samtidig en hjælp til de overvintrende spurvehøge. Det er dermed udtryk for dobbeltmoral, når enkelte haveejere beklager sig over rovfuglenes fremgang, og ikke bryder sig om, at spurvehøgen ved foderbrættet opfører sig, som var det et stort "tag selv bord". Sådan er naturens gang, og at spurvehøg tager én fugl blandt en flok på mere end hundrede småfugle, har ingen betydning for småfuglenes bestande, udover en kortvarig forstyrrelse i måltidet.

Spurvehøge i byen klarer sig så godt gennem vinteren, at de starter med at yngle tidligere end deres artsfæller i skovene, og desuden lægger de gennemsnitligt større kuld end de skovlevende fugle. Dette sidste skyldes formentlig deres gode foderstand (ynglekondition) som følge af de rigelige mængder småfugle i byen. En sammenlignende undersøgelse blandt spurvehøge i byområder hhv. skove i Århus-området har vist dette mønster.

At spurvehøge i byen kan tage til takke med få eller blot ét enkelt løvtræ på stenbroen, fremgår af at spurvehøg bl.a. har ynglet på Mosaik Kirkegård på Nørrebro, hvor der kun er en lille klynge

løvtræer. I Wesselsgade tæt ved Peblingesøen har spurvehøg ynglet i en gammel skaderede i et solitært vejtræ. Andre steder spurvehøgen yngler i København er bl.a. Fælledparken (med synlig rede fra Rigshospitalets vinduer), Assistens Kirkegård, Bispebjerg Kirkegård, Søndermarken, flere steder i private haver ved Damhussøen, ved

Damhusengen, i Vigerslevparken m.v.

I takt med spurvehøgens store fremgang i byer, ses det oftere, at spurvehøg forsøger at tage tamduer og tyrkerduer. Det er store byttedyr, selv for en spurvehøgehun, der er større end hannen. Spurvehøgen har ingen mulighed for at flyve med byttet, men kun forsøge at fortære byttet på stedet, indtil fuglen bliver forstyrret. Dermed kan spurvehøg måske supplere den sparsomme biologiske bekæmpelse af byduer, der finder sted, når jagtfalk, vandrefalk og duehøg lejlighedsvis slår sig ned i storbyen om vinteren. Dette må man hilse velkomment, da den stadigt voksende bestand af tamduer opfattes som en plage i byen.

6.15 Flagermus i byen

Ikke alt, hvad der flyver, er fugle! Flagermusene udgør "natholdet" af insektjægere i de frie luftmasser, hvor svaler og mursejlere udgør "dagholdet". Af Danmarks 13 arter af flagermus træffes flere jævnlige ved bygninger. Det er især sydflagermus, skimmelflagermus og dværgflagermus, der holder til i husene, men også langøret flagermus, vandflagermus og enkelte mere sjældne arter træffes der. Flagermusene, der jo er natdyr, benytter lofter og hulrum under træbeklædninger til at opholde sig i om dagen om sommeren. Nogle arter overvintrer på frostfrie steder i bygninger. Det kan være i kældre, i gamle fæstningsanlæg, i hulmure eller under isolationen på loftet.

Specielt er det kendt, at skimmelflagermusen om efteråret trækker ind til storbyen, hvor de overvintrer i høje huse. Parringsangen kan høres med det blotte øre frem til jul i nordøstsjællandiske byer og andre byer som København, Roskilde og Århus. Om sommeren holder skimmelflagermusene til i lave beoelseshuse. Bestanden er især koncentreret i Nordsjælland. Dværgflagermusen er gået frem i mange villakvarterer, hvor den jager i haverne og finder dagskjul i husene. Sydflagermusen, der er udbredt i hele landet bortset fra Nordsjælland, er en hyppig gæst på lofter og i mure i de mindre byers huse.

Flagermusene kan hjælpes ved at holde rum åbne. Kun et mindretal af huse kombinerer beliggenhed nær områder med rigelig føde med muligheder for adgang for flagermusene. Flagermusene gnaver ikke i isolation eller træværk, og bortset fra lidt svineri ved udflyvningshullet giver de sjældent gene for husejeren. I nogle tilfælde kan der opstå lugtgener, hvis der er dårlig ventilation ved opholdsstedet.

Der findes flagermus i Koldinghus ruiner. Efter restaurering og genopbygning af en del af ruinen, har man taget hensyn til

flagermusene og sørget for at bevare og genskabe huller, der muliggør flagermusenes udflyvning om natten.

Flagermus kan om sommeren hjælpes ved opsætning af kasser. Man kan bruge en størekasse, der vendes på hovedet, så indflyvningshullet er forneden. Flagermusen hænger så ned fra den oprindelige bund. Også almindeligt opsatte fuglekasser benyttes af og til. Man kan også opsætte særlige flagermuskasser. Tegningerne til en sådan kan findes i Bent Muus: Danmarks pattedyr 1.

6.16 Byens øvrige pattedyr

Selv om de ikke kan flyve, har en lang række arter af pattedyr formået at kolonisere byen helt ind til centrum. Her lever de i lighed med fuglene af det overskud af mad, der findes i kornlagre, skraldespande, kloaker, haver m.v., eller som rovdyr af fugle og andre dyr.

At være snu som en ræv er et ordsprog, som bygger på rævens store tilpasningsevne. De senere år har ræven i høj grad tilpasset sig livet i byen. Der er rigeligt med føde i skraldespande, i haver og på fortove. Rævene kan på en enkelt nat tilbagelægge lange strækninger gennem gårde og haver og over gader. Rævegravene anlægges på jernbaneskrånninger, på ubebyggede grunde, i forsømte gårdhaver, ved tilgroede sikringsrum eller under haveskure og brædebunker. Ikke kun i byens udkant men også i byernes centrum finder man de snu rovdyr.

I Storkøbenhavn kan bestanden om sommeren nå op på 2 ræve pr. km². Rævene færdes f.eks. hjemmefant i Fælledparken og De Gamles By, og de har lært at krydse gaden uden at blive kørt over. En del ræve dræbes dog i trafikken under krydsning af en vej, eller når de æder af trafikdræbte dyr. Især motorvejene er farlige for rævene.

Rævene risikerer ikke at blive skudt i byen, og de er blevet mindre sky. Da de er mest aktive i natte- og morgentimerne, har de stort set haver og gader for sig selv. På steder uden megen forstyrrelse kan ræven være aktiv ved højlys dag. Afspærrede industri-, havne- eller byggegrunde er fredelige steder, hvortil en ræv har let adgang.

På et rensningsanlæg kunne man gennem et omgivende hegn iagttage ræven, når den ved 16-tiden (fyraften) forlod graven, der var anbragt i en skrænt. De ansatte lagde foder ud, og ræven var så tam, at den kunne finde på at følge efter folk, der færdedes i området. Andre steder ser man rævene i haven eller på gaden. De danske byræve er dog endnu ikke blevet så tamme som de engelske, der soler sig på hustage og garager midt på dagen.

Rævens spiseseddel er lang. Mus og rotter, gråspurve, tudser, frøer, snegle og insekter indgår. Modne bær spises også, foruden ådsler og madrester. Undersøgelser viser, at ræven æder, hvad der er tilgængeligt. Det kan i sjældne tilfælde gå ud over en

hønsegårds beboere, men en rask kat er for stort et bytte. Man behøver således ikke frygte for sit kæledyr. Der er heller ikke risiko for

spredning af hundegalskab, idet denne sygdom ikke er konstateret i danske ræve siden 1982. Den anden rævesygdom, der kan overføres til tamhunde - skab - kan være et problem i jyske byer, mens sygdommen endnu ikke skulle have spredt sig til øerne. Sygdommen kan let kureres med antibiotika.

Ræven har været anset som skadedyr, men må nok snarere ses som et nyttedyr. I mangel af større rovdyr som ulve og bjørne i den danske fauna har ræven en vigtig opgave med at tage sig af syge dyr og ådsler og holde gnaverbestande nede. Denne rolle opfylder den også i byen. Mange steder i udlandet hører vildkaninen til de vigtigste byttedyr. Kaninerne har ofte store kolonier på motorvejsskrånninger og andre fredeligt beliggende arealer i og udenfor byerne.

Egern holder til i skovområder, men det kan i byen også findes i gamle parker og villakvarterer. Selv i hjertet af København finder man egern, bl.a. i Frederiksberg Have og på Nørrebro på Assistents Kirkegård. I skov har et egern et territorium på 2-3 hektar. Egernet er totalfredet, men har tidligere været bekæmpet som skadedyr i nåletræsplantager. Føden består af agern, kogler og nødder som egernet finder i ældre beplantninger af eg, gran, fyr m.v. I villakvartererne er plantet en lang række træsorter, hvor egernet kan finde føde. Egern kan bebo redekasser, ligesom disse benyttes til oplagring af vinterforråd.

Ud over disse to arter træffes en række andre pattedyr i byen. Den brune rotte har stort set fortrængt den sorte rotte, som i middelalderen spredte pest i byerne. Rotterne holder til på fugtige steder som kloakker, men ses også andre steder, især i strenge vintre. De kan ubesværet bevæge sig flere etager op gennem hulrum i murene. Den højere boligstandard og intensiv bekæmpelse har mindsket problemet med rotter i husene. Det har pga. rotternes store tilpasningsevne ikke været muligt at udrydde dem, og flere steder er rotterne modstandsdygtige overfor de mest anvendte rottegifte.

Af andre gnavere finder man i byen mus. Især husmusen er kendt for at holde til i bygninger. Muldvarpe og mosegrise graver gange i plæner og anlæg i forstadskvartererne, hvor de ofte er til gene. Mosegrisen kan endvidere gøre skader på beplantninger ved at gnave i rødderne. Pindsvinet findes i lighed med de to sidstnævnte arter især i haver og anlæg i byens udkanter og forstæder. Der har dog været pindsvin selv i Kongens Have i København. Pindsvinet er det pattedyr, der er mest udsat for at blive dræbt i trafikken. Det skyldes, at det stoler på sine pigge, når det er i fare. Grævling træffes især i de sammenhængende grønne områder i byen. I København har de slået sig ned i parkarealer og voldområder, mens de århusianske bor i skovene omkring byen, hvorfra de strejfer ind i byen.

Endelig kan nævnes husmåren, der holder til på lofterne. Den lever af smågnavere, men tager også fugleunger, der hentes i spurvereder under taget og i reder i haven. Man bemærker i reglen måren på dens støjende adfærd, ligesom den kan skade isolering og forårsage lugtgener. Tidligere var husmåren mest kendt fra landbrugsbebyggelse, men nu har den fundet gode kår i parcelhusbebyggelser. Den er vanskelig at skræmme bort og næsten umulig at lukke ude, da den kan kravle gennem selv en meget beskeden åbning. Støj, lys og stærkt lugtende stoffer har været afprøvet med held, men måren vænner sig til behandlingen og kommer tilbage efter et stykke tid.

6.17 Padder i byen

Padder er kendt for at have to liv! Det første liv er som larve (haletudse), hvor padden har gæller og kun kan leve i vand. Det andet er som voksen, hvor padden har lunger og lever på land, men i varierende omfang er afhængig af fugtighed for at kunne overleve. Padder kræver for at klare sig således både vandhuller at yngle i, mere eller mindre bevoksede områder at søge føde i om sommeren og frostfrie steder til overvintring. Ofte kræves også sikre vandringsruter imellem disse forskellige steder. Dermed afspejler paddernes forekomst tilstanden i flere dele af landskabet, og padderne anvendes som "bioindikatorer" for landskabets variation og kvalitet.

Der er sjældent padder i bymidter, da gader og veje forhindrer vandringer, padderne dræbes i trafikken, og der desuden kun er få vandhuller og grønne områder. Mange steder findes padderne ikke desto mindre i byens udkanter, nogle parker og endda i industri- og havnekvarterer. Grønne korridorer som et vandløb kan betyde, at en park i bymidten har paddebestande. Som eksempler på padder i byen kan nævnes bestande af den sjældne art grønbroget tudse på losseplads- og industriarealer i Sydhavnskvarteret og på Avedøre Holme i København. I Fælledparken på Østerbro fandtes gennem længere tid en bestand af grønne frøer, formentlig oprindeligt importeret fra Balkan til undervisningsformål og siden udsat. Hverken udseende eller stemme svarer til vores hjemlige art af grøn frø.

Padder har forskellige krav til opholdssteder og muligheder mht. spredning. Skrubtudser kan vandre over en kilometer væk fra vandhullet, hvis den ikke bremses af stærkt trafikerede veje. Lille vandsalamander spredes kun et par hundrede meter. Skrubtudser, brune frøer og salamandre lever om sommeren på land i bevoksede områder: haver, parker, åbredder og småskove.

Overvintringen sker i reglen på land et stykke vej fra vandhullet - brune frøer kan dog overvintre under vandet. Grønne frøer findes året rundt nær vand, ved sø, å og vandhulsbredder. Strandtudse og grønbroget tudse lever om sommeren i områder med sparsom bevoksning, og de kan findes i grusgrave og lignende bare områder i byen, som byggepladser, lossepladser og havnearealer.

Alle padder yngler i vandsamlinger og kræver en rimelig vandkvalitet. Stærk forurenede vand eller havvand kan ikke bruges. Stærkt skyggede vandhuller benyttes sjældent. Derudover er der forskelle fra art til art.

Strandtudse og grønbroget tudse klarer vand med en saltholdighed op til ca. 5-8 promille, andre skal have næsten helt ferskt vand. Skrubtudse og lille vandsalamander findes som de eneste i vandhuller med mange fisk, hos de andre arter ædes for mange af haletudserne. Skrubtudse, lille vandsalamander og brune frøer findes i mange slags vandhuller, og de må godt være lidt dybe og delvis skyggede. Strandtudse og grønbroget tudse skal have meget soleksponerede lavvandede vandhuller, og strandtudse kan klare sig i meget midlertidige vandsamlinger, der tørrer ud et par måneder efter der blev lagt æg i dem.

Forbedring af områder i byen for padder skal altid tage udgangspunkt i de paddebestande, der findes i nærheden - der må aldrig flyttes voksne dyr. Padderne er fredede, og flytning er forbudt ved lov. Dels ved man ikke på forhånd, om arten kan klare sig i området. Dels risikerer man at ødelægge chancerne for den bestand, man tager dyrene fra. Endelig er det forkert at flytte arter over store afstande, da man derved slører billedet af deres udbredelse og i værste fald forhindrer en effektiv indsats til bevarelse af bestandene.

Vandhuller skal for at fungere bedst for padderne anlægges med omtanke. Det bedste er en skålformet bundprofil, hvor bredderne skråner jævnt mod et dybere område på midten. En hældning på 5% sikrer en lavvandet bredzone og overgang mellem forskellige vegetationszoner langs bredden. Samtidig giver det et lavvandet soleksponeret areal, som især gavner de varmekrævende paddearter. Derfor er det en dårlig idé at lægge det opgravede materiale i en vold omkring vandhullet. Som regel er det rigeligt med en maksimal dybde på godt en meter. Derved vil lokaliteten tørre ud med års mellemrum i forbindelse med tørre somre.

Udtørringen forhindrer, at der etableres en større bestand af fisk. Det giver også mulighed for oprensning af slam. Ønsker man et mere permanent vandhul, bør det suppleres med små lavvandede vandhuller. Det vil også ofte være der, der findes den største mangfoldighed af insekter og andre vanddyr.

Bunden har betydning for, om vandet bliver hvor det skal. På en leret bund skal vandhullet blot placeres nedenfor en skråning. På en sandet bund, må der konstrueres en membran i bunden af det nygravede vandhul. Den kan bestå af stampet ler, en færdigkøbt lermembran, plastmembran eller betonbund. Bruges beton, er det vigtigt at lægge jord i bunden eller etablere andre skjulesteder for padderne. Skærver udlagt i vandhullet kan beskytte haletudserne imod krager, måger og fisk. Vandhuller, der skal gavne padderne, skal ikke også forsøges brugt

som ande-, guldfiske-, krebs- og

side 84

skildpaddedaam samtidig. Fisk og krebs hører ikke naturligt hjemme i vandhuller men i åer, og sammen med skildpadder kan de æde alle haletudserne.

En naturlig andebestand i et vandhul er ca. ét par pr. 500 m². Gøres bestanden langt større ved fodring og udsætning, overbelastes vandhullet med næringsstoffer, og vegetationen ædes, så haletudserne ikke kan skjule sig. Den lavvandede bredzone forsvinder, fordi ænderne udhuler brinkerne med deres fødesøgningsaktiviteter. Æg og yngel kan også blive ædt af ænderne. I vandhuller, der skal gavne padderne, skal man derfor undgå at tiltrække ænder ved fodring, udsætning og opsætning af andehuse. Det er bedre at holde sig til at sætte andehuse op ved de større søer, der alligevel ikke har betydning som ynglesteder for padder.

Rundt om vandhullet bør der etableres et græsbælte - for strandtudse og grønbroget tudse et bælte af bar jord. Stenbunker eller andre skjul kan beskytte dyrene om dagen, hvor de nataktive dyr hviler sig. Der bør ikke plantes træer på bredden - og især ikke på sydsiden, hvorfra størstedelen af sollyset kommer. Evt. beplantning kan omfatte arter som kornel, tjørn, ribes og rose. Det er vigtigt at undgå de arter, der trives godt på fugtigt bund og derfor vil brede sig: el, ask og pil. Hvis man ikke vil vente på sumpplanternes indvandring, bør man vælge arter, der ikke skygger det lave vand. Arter som gul iris, brudelys, vandranunkel, vandrøllike og vandpileurt er gode, mens tagrør, dunhammer, pindsvineknop og japansk boghvede skal undgås. Disse sidste vil brede sig voldsomt og give store plejeomkostninger.

Et rigt insektliv giver føde til padderne på land, hvorfor der nær vandhullerne bør forekomme områder med et godt planteliv. Brune frøer foretrækker at søge føde i en fugtig eng - gerne afgræsset. Det kan også være dårligt drænede arealer hvor græsset klippes sjældent, så græs og vilde blomster har en højde på 20-30 cm. Et stendige langs en grussti er et velegnet fødesøgnings- og skjulested for tudser. Stengærder, stensætninger, grusstakke og kompostbunker, der ligger urørt om vinteren, kan anlægges som frostfrie overvintringssteder.

Hvor frøer og tudser forekommer i haverne, kan man lade kompostbunker, stenbunker eller lignende ligge urørt vinteren igennem. Skrubtudser hjælper med til at holde drivhuse og bede fri for snegle, og det bør sikres, at de kan komme ud igen, hvis de opholder sig i drivhuset. Det bør også sikres, at tudser og salamandre ikke fanges i lodrette skakter og brønde. På veje gennem skovstrækninger og villaveje man køre forsigtigt på lune og våde nætter i marts/april og september, for at undgå at ramme dyr på vandring. Der er stor chance for at møde tudser på små villaveje nær parker med vandhuller.

6.18 Byens insekter og sommerfugle

Havernes rigdom af pryd- og nytteplanter tiltrækker en lang række insekter, hvoraf nogle kendes som skadedyr og andre lever mere skjult. I haverne kan svirrefluer, sommerfugle, honningbier, hvepse og humlebier finde blomster fra det tidligste forår til langt hen på efteråret. Flyvende insekter kan spredes til alle egnede steder, og selv midt i storbyen kan opleves bisværme, hvepse og sommerfugle. Nogle sommerfugle som admiral og tidsselfugl trækker om sommeren flere hundrede kilometer nordpå, og i særligt gode år kan de opleves overalt. Tilsvarende kan der i varme somre være mange mariehøns.

Byens almindeligste sommerfuglearter er dagpåfugleøje, nældens takvinge og arter af kålsommerfugl. Larverne af nældens takvinge og dagpåfugleøje lever på brændenælder, som findes på næringsrig jord overalt i byen. Kålsommerfuglens larver lever på korsblomstrede planter som agersennep, løgkarse og havernes blomkål m.v. En række natsværmere trives også i byen. Det gælder bl.a. poppelsværmer, ligustersværmer og gammaugle. Om natten ses natsværmere og andre insektarter flokkes om gadelygterne.

Om vinteren træffes flere insekter inde i husene på lofter og i skure, hvor der er beskyttet og forholdsvis frostfrit. Det gælder bl.a. for dagpåfugleøje, nældens takvinge, citronsommerfugl og flere natsværmerarter. Mindre iøjnefaldende er guldøje, hvis larve er en grådig bladluseæder.

Dertil kommer myrer, en lang række arter af edderkopper og biller, sølvfisk, bænkebidere (som hører til krebsdyrene) og andre arter, som lever i husene året rundt. Under taget kan humlebier om sommeren danne kolonier, hvorfra de flyver ud efter nektar i haven. Undertiden giver kolonierne sig til kende ved en konstant summen. Et rigt insektliv i byen afspejler en rigdom på plantearter og levesteder og er selv forudsætning for et rigt fugleliv. Hvis man vil fremme insektlivet, kan man skabe levesteder i kompostbunker og havehjørner, og gamle træskure skal bevares som skjulesteder.

Giftsprøjtning burde være overflødig i en veldrevet have, men stadig ses danske haveejere sprøjte haven - ofte overdrevent. Man kan gøre meget for at tiltrække sommerfugle og andre insekter. En rigdom af vilde planter (ukrudt) i haver og på ruderater bidrager til et rigt insektliv. Hjemmehørende buske og træer har et rigere dyreliv tilknyttet end indførte arter, hvorfor disse bør foretrækkes ved nyplantning. Sommerfugle kan lokkes til med nektarrige blomster som sommerfuglebuskens. Endelig kan et vandhul, ud over at være til glæde for fugle og padde, berige omgivelserne med jagende guldsmede og vandnymfer.

*** Bilag**

Idékatalog med grønne ideer til Bynaturforbedring

Arbejdet i projektområderne startede med at alle medlemmer af DOF i de 3 lokalområder skriftligt blev inviteret til møde om projektet. På disse møder var der en slags brainstorming om hvordan der kunne skabes mere og bedre natur i lokalområder i byerne. Nedenstående liste indeholder de forslag og ideer der kom frem på disse møder.

A. -Hvad kan privatpersoner/organisationer gøre:

- foretage fuglefodring i gårdhaver (Nørrebro)
- opsætte redekasser til mejser, spurve og stære m.m. i gårdanlæg med beplantningsmæssig forudsætning (Nørrebro)
- starte redekasseprojekter på kirkegårde og i byparker (Nørrebro, Farum)
- opsætte redekasser til husrødstjert i industriområder (Nørrebro, Avedøre Holme)
- opsætte flagermuskasser og mursejlerkasser (alle)
- opsætte ugle/falkekasser og redekasser til alliker på mure og skorstene i byen (alle)
- give tilbud om redekasser til interesserede i en hel kommune (Hvidovre)
- starte pædagogiske redekasseprojekter i daginstitutioner og skoler (Hvidovre)
- iværksætte naturforbedrende aktiviteter i et industriområde (Avedøre Holme)
- etablere vandhuller på åbne områder uden træbevoksning (Avedøresletten)
- etablere små vandhuller i byen/på stenbroen (Nørrebro)
- etablere (pædagogiske) vandhuller i skoler/daginstitutionsområder (Nørrebro, Hvidovre)
- starte lokalt grønt PR-arbejde i lokalblade og beboerblade for beboeraktivering (Farum, Hvidovre, Nørrebro)
- afholde mindre ekskursioner i lokalområderne (alle)
- påvirke beboergrupper og gårdlaug til grønt natursyn (Farum, Hvidovre og Nørrebro)
- påvirke kommuners og myndigheders beplantningsplaner (alle)
- påvirke kommunale beplantningsplaner i retning af at benytte hjemmehørende (danske) træer og buske (Hvidovre, Farum)

B. -Hvad kan haveejere gøre:

- bevare flere gamle træer i private haver, evt. som "torsoer"
(Farum, Hvidovre)
- plante hjemmehørende bærbuske og frøplanter i private haver
(Farum, Hvidovre)
- etablere gift- og sprøjtefri områder/havebrug hos private haveejere og på kommunale arealer
(Farum, Hvidovre)
- oprette uplejede områder i private haver
(Farum, Hvidovre)
- kompostere haveaffald i private haver
(Farum, Hvidovre)
- etablere vandhuller på grundejerforeningers fællesarealer
(Farum, Hvidovre)
- etablere havedam til vandinsekter, guldsmede, fisk og fugle
(Farum, Hvidovre)
- foretage fuglefodring hele året rundt i private haver
(Farum, Hvidovre)
- lave sine egne foderblandinger til fugle fremfor billige discountvarer
(alle)
- hjælpe gråspurve ved at opsætte "sociale" rækkehuskasser
(Farum, Hvidovre, Nørrebro)
- bevare/plante tætte buske og hække til småfugleflokke i private haver - som spurvehøgeskjul
(Farum, Hvidovre)
- "katte- og skade-sikre" sine redekasser
(alle)
- oprette hønsehold i baghaven - hjælper spurvene m.m.
(Farum, Hvidovre)
- bevare hulrum og sprækker i udhuse, garager eller andre steder, hvor det ikke skader (skaffer mår dyr, spurve, gærdesmutter, mejser m.m overnatnings- og redesteder)
(alle)
- hjælpe spurve og andre småfugle med redemateriale som f.eks. hundehår, tørt græs, småfjer og dun
(alle)
- bevare skovbundsplanter, der spontant indfinder sig i tilgroede haver
(Farum, Hvidovre)
- efterlade nedfaldsæbler til drosler i haver
(Farum, Hvidovre)
- bevare udgåede træer i private haver til spætter, svampe og insekter
(Farum, Hvidovre)
- omdanne partier af græsplænen til blomstereng for sommerfugle og insekter m.m.
(Hvidovre, Farum)
- oprette stensætninger i haver til firben og andre krybdyr
(Farum, Hvidovre)
- bevare store træer i naboskel til egern m.m.
(Farum, Hvidovre)
- efterlade afskårne og nedfaldne grene på jorden, eller lav en kvasbunke på kompostpladsen i haven - til pindsvin og

- småfugle m.m. (Farum, Hvidovre)
- foretage regnvandsopsamling til havevandning (Hvidovre, Farum)
- benytte genbrugsmaterialer til drivhus og kompostbeholder (Farum, Hvidovre)

side 88

C. -Hvad kan kommuner gøre:

- plante tjørn og rønnebærtrær på Parkeringsarealer i byen (gavner drosler og silkehaler m.m.) (Nørrebro)
- forøge antallet af plantekasser på stenbroen (Nørrebro)
- undlad overdreven vedligeholdelse af byens vejkanter (Farum, Hvidovre)
- retablere byens rørlagte/tildækkede vandløb (alle)
- foretage naturpleje af kommunale vandhuller (alle)
- etablere paddehuller og små vandløb til frøer, salamandre og tudser i parker og private haver (Hvidovre, Farum)
- undlade velfriserede plæner i byens parker, og skabe flere krat i byparker (Hvidovre, Nørrebro, Farum)
- undgå befæstning og salt for tæt på byens træer (alle)
- undlade at fælde døde elmetrær helt. Efterlad et par meter af stammen som spætte- svampe- insekt- klatre- og/eller skulpturtræ (Nørrebro, Hvidovre)
- tilbyde borgere selv at fremstille foderbrætter og redekasser (gratis el. billigt) på kommunale/private værksteder (Farum)
- opsætte fugletavler på kommunale arealer (Farum)
- etablere offentlige foderpladser - med foderbræt (Farum)
- etablere grønne spredningskorridorer fra større, grønne områder (kerneområder) til små gårdanlæg (Nørrebro)
- plante vilde blomster og frugttrær i byens grønne arealer og parker (Farum, Hvidovre)
- lede regnvand fra befæstede arealer til lavtliggende, grønne områder i byen (alle)
- få genåbnet kirketårnene til tårnfalk og evt. kirkeugle (alle)
- foretage ukrudtsbekæmpelse i byen med flammebehandling i stedet for sprøjtemidler (alle)
- beplant mure og træværk med slyng- og klatreplanter (alle)
- lad nedfaldne blade og smågrene blive liggende i byparker, eller komposter materialet (alle)
- brug kompost i byparker, hvis der er gødningsbehov (alle)